ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

324/2022 SPOLEČENSKÉ VĚDY

1

2

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 324
Olomouc 2022

Do tohoto čísla přispěli

Mgr. et Mgr. Kateřina Fajtlová, Ph.D. (Muzeum umění Olomouc), fajtlova@muo.cz
Bc. Karel Faltýnek (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Katedra bohemistiky FF Univerzity Palackého v Olomouci), jiri.fiala@upol.cz
PhDr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
Bc. Petr Hofman
Mgr. et Mgr. Jakub Novák, Ph.D. (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci), novak.jakub@npu.cz
Ing. Hynek Řihák, hynekrk@seznam.cz
Harald Skala (Spolková republika Německo, Kottmar), Diwie@t-online.de
Mgr. PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D. (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci), slezar.pavel@npu.cz

Na obálce:

Přední strana obálky:
Bronzová cista ze starší doby železné z hromadného nálezu z Nákla. Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

Druhá strana obálky:
Obr. 1. Z výstavy Vladimír Birgus / Takové to bylo… Foto: Pavel Rozsíval.
Obr. 2. Z výstavy Kriticky ohrožené jevy našich nářečí. Foto: Pavel Rozsíval.

Třetí strana obálky:
Obr. 3. Z výstavy Otisky a (ne)znamení. Výstava fotografií Romana Kubíka. Foto: Pavel Rozsíval.
Obr. 4. Z výstavy Jindřich Štreit / Ze tmy ke světlu. Foto: Pavel Rozsíval.

Zadní strana obálky:
Jakob Höflinger, Merkurova kašna v Olomouci, fotografie, zimní měsíce let 1853/1854 nebo 1855/1856. Z článku Nejstarší fotografie z Olomouce, s. 85.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2022

ISSN 1212-1134

OBSAH / CONTENT

STUDIE

Kateřina Fajtlová
Piaristická hudební sbírka a její cesta do kroměřížského hudebního archivu 5
Piarist musical collection and its journey to the Kroměříž music archive

Karel Faltýnek – Jakub Novák – Pavel Šlézar
Podoba, funkce a provoz městských parcel v době lokace města Litovle na příkladu archeologického výzkumu na náměstí Přemysla Otakara čp. 777 19
The form, function and operation of urban plots at the time of the location of the town of Litovel on the example of archaeological research at Přemysl Otakar Square No. 777

ČLÁNKY / MATERIÁLY

Jiří Fiala – Harald Skala
Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část II. 43
Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of the Olomouc in 1758. Part II.

Lukáš Hlubek
Kolekce středověké keramiky ze Ztracené ulice č. 27 v Olomouci 64
Collection of Medieval Ceramics from 27 Ztracená Street, Olomouc

Petr Hofman – Jiří Fiala
Nejstarší fotografie z Olomouce 80
The Oldest Photograph from Olomouc

Hynek Řihák
Záležitosti práce, pracovní doby a mezd v agendě prostějovského oberlandrátu v letech 1939 až 1940 92
The Matters of Labour, Working-hours and Wages in Agenda of Oberlandrat in Town Prostějov in Years 1939–1940

ZPRÁVY/KRONIKA

Lukáš Hlubek
Výstava k 200. výročí narození MUDr. Jindřicha Wankla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci 99

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2021 .. 103

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO 105

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 324: 5–18, 2022

Piaristická hudební sbírka a její cesta do kroměřížského hudebního archivu

Kateřina Fajtlová

Abstract
Piarist musical collection and its journey to the Kroměříž music archive

The collection of musical scores of the Piarist college in Kroměříž is one of the major sources of knowledge about the Piarist order's system of musical education. The study strives to describe the difficult journey of the collection to the Kroměříž music archive, and also the system that Antonín Breitenbacher used to process and organise it.

Keywords: Piarist order, Kroměříž, music collection, singing seminar, music archive, music manuscript

Úvod

Piaristický řád sehrál v Kroměříži svou nezaměnitelnou úlohu, proměnil architektonický vzhled biskupského rezidenčního města, pozvedl vzdělanost a učinil z Kroměříže centrum pro hudební výuku mladých fundatistů. Sbírka hudebnin piaristické koleje v Kroměříži je jedním z významných pramenů k poznání systému hudební výchovy řádu, interpretační i skladatelské úrovně žáků a v neposlední řadě také doplňuje provozovaný repertoár na kůru sv. Mořice a sv. Jana Křtitele v Kroměříži.[1] Samotná sbírka hudebnin piaristické koleje a kostela sv. Jana Křtitele je uchovávána v kroměřížském hudebním archivu.[1] Jedná se o soubor hudebních rukopisů a hudebních tisků, které přešly do arcibiskupských sbírek 30. dubna 1931. O kompletaci sbírky a její umístění do prostor nově vzniklého hudebního archivu se zasloužil knihovník a archivář kroměřížského zámku Antonín Breitenbacher (1874–1937). Do hudebního archivu byla zapsána jako poslední ucelená historická sbírka a doplnila tak již přijaté hudební sbírky pocházející s kolegiátního kostela sv. Mořice, farního kostela Panny Marie, sbírku hudebnin z doby episkopátu Karla z Lichtensteinu-Castelcorna a původní zámeckou sbírku.[2]

Zpěvácký seminář

Školské bratrstvo, založené roku 1597 v Římě španělským knězem sv. Josefem Kalasánským (1556–1648), které se 1621 přeměnilo na řád *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum* (*Řád chudobných řeholních kleriků Matky Boží zbožných škol*) bylo

do Kroměříže pozváno biskupem Karlem z Lichtensteinu-Castelcorna. Slavnostní vstup řádu do města a založení celkem osmé koleje v českých zemích připadlo na 2. ledna 1687 [obr. 1]. Výsledky, kterých řád po svém příchodu na Moravu za krátký čas dosáhl, byly motivací založit v Kroměříži hned tři piaristické koleje a poskytnout kvalitní výuku, kterou zde dříve zajišťovali jezuité. Ti se po dobytí města švédskými vojsky přesunuli do Uherského Hradiště a Kroměříž se ocitla bez škol.[3] Na rozdíl od jezuitů poskytovali piaristé výuku bez zásahů do chodu ostatních církevních institucí ve městě, jejich hlavním posláním bylo vzdělávání mládeže. Po příchodu řádu do města obývali členové bývalou johanitskou komendu a kostel sv. Jana Křtitele. Tyto prostory byly ale pro provoz nevyhovující a na základě uznaných konstitucí z roku 1622 přislíbil biskup výstavbu odpovídající jejich požadavkům: *„… kdo požaduje zřízení piaristického ústavu, nese starosti s tím spojené, a to o kostel s potřebným zařízením, školní budovu nutnou pro vyučování žáků, obytnou budovu pro příslušníky řádu, pro umístění knihovny a pro zahradu.“*[4] Cílem bylo vystavět novou kolej, gymnasium a zpěvácký seminář. Architektonickým návrhem tohoto rozsáhlého komplexu byl pověřen Giovanni Pietro Tencalla (1629–1702), který pracoval ve službách olomouckého biskupa jako projektant již od roku 1666. První etapa stavebních prací trvala až do roku 1694, kdy byla dokončena piaristická kolej (dnešní Konzervatoř Pavla Josefa Vejvanovského) a položen základní kámen gymnázia. Poslední fází výstavby bylo zbudování chrámu sv. Jana Křtitele, který měl navazovat na soubor Tencallových staveb a nahradit původní špitální kostelík.[5] Tato nákladná stavba podle návrhu architekta Ignáce Josefa Cyraniho z Bolleshausu (1700–1758) fundovaná nejen olomouckým biskupstvím, ale i městem a moravskou šlechtou, byla dokončena až roku 1768.[6] [obr. 2]

Kroměřížská piaristická kolej vykazovala téměř od počátku oproti ostatním ještě jedno specifikum. Již 16. srpna 1688 zde byl založen pěvecký a hudební seminář. Princip výuky zdatných zpěváků a vzdělaných hudebníků byl již využíván na nejstarší moravské koleji v Mikulově, kde vedle fundatistů kolegiátního kostela sv. Václava byl pod piaristickým vedením i loretánský zpěvácký seminář.[7] Tímto způsobem byla zajištěna stabilně i kvalita provozované hudby na kůru kolegiátního kostela sv. Mořice v Kroměříži. V souladu s myšlenkou řádu pak Karel z Lichtensteinu-Castelcorna složil fundační kapitál 26 000 zlatých, který v následujících letech ještě navýšil. Podpora vzdělání byla cílena na výchovu chudých chlapců, kteří se přes svoje nadání a vlohy nemohou věnovat ani literárnímu humanitnímu vzdělání. Ke studiu byli přednostně přijímáni hudebně nadaní chlapci z kroměřížského panství a teprve pak odjinud, především však z biskupských měst (Vyškov, Mohelnice atd.) a okolních vesnic.[8] Přijatým byla zajištěna strava, uhrazeny náklady na ubytování a předepsaný oděv. Přímo na vzdělávání věnoval biskup 15 000 zlatých, přičemž 5% úroků z celkové částky mělo být zaopatřeno dvanáct hochů a světský učitel.

Všichni žáci pak museli být vedeni i ke zbožnosti a vyučováni instrumentální a vokální hudbě, aby se mohli uplatnit jako zpěváci a instrumentalisté na kůru kostela sv. Mořice.[9] Zde je tedy stanoven jasný cíl, zvýšit kvalitu hudby provozované ve svatomořickém kostele a zajistit kvalitu odpovídající úrovni rezidenčního biskupského sídla.

Samotný schvalovací proces a přijetí fundace piaristickým řádem trval několik let. V roce 1694 biskup navýšil kapitál fundace, aby mohly být stanovené podmínky bez komplikací dodrženy. Vedle koleje a gymnázia mohl být seminář další samostatně fungující institucí pod vedením piaristů a doplňoval celkový obraz biskupa jako duchovního správce diecéze. Již 23. září 1695 ale Karel z Lichtensteinu-Castelcorna zemřel a seminář zůstal bez

odpovídající budovy až do roku 1708.[10]

Vzhledem k počtu vyškolených zpěváků se můžeme domnívat, že podmínky fundace byly dodržovány po celou dobu fungování semináře. V matrice semináře jsou uvedena jména 368 fundatistů mezi lety 1708–1835. Vzhledem k nesouvislosti zápisu ale můžeme odhadovat, že jejich počet byl ještě vyšší.[11] Systém hudební výchovy, podle kterého by se řídilo vzdělávání chovanců, není přesně znám. Díky výzkumu hudebního školství v období 18. století v klášterním prostředí můžeme získat zatím alespoň rámcovou podobu průběhu výuky profesionálních hudebníků v Kroměříži. Vzhledem k provázanosti piaristických seminářů je spíše nepravděpodobné, že by se výuka odlišovala výrazněji od vzdělávacího řádu na mikulovské koleji. Struktura výuky se opírala o systém udržovaný neapolskými konzervatořemi, který dosáhl v oblasti hudební výchovy chlapců výjimečných výsledků.[12] Tato systematická hudební výchova malých chlapců, jejíž těžiště bylo v rovnovážném rozdělení na praktické provozování hudby a ovládnutí hudební teorie, pak připravovala žáky na pozdější dvorskou nebo církevní službu. Teoretická příprava zahrnovala mimo zvládnutí hudebních pojmů a skladebných principů také povinnost opisovat party pro potřeby semináře kůru sv. Mořice a kostela sv. Jana Křtitele v Kroměříži.[13] Na rozdíl od běžných studentů měli fundatisté další fundační povinnosti a splnění všech nároků na úroveň hudebního vzdělání bylo jejich podmínkou setrvání v semináři.

Obr. 1. Sv. Josef Kalasánský, druhá polovina 18. století, olej, plátno, inv. č. KE 2944. Foto: MUO–AMK.

Taktéž kázeňský řád zpěváckého semináře se od mikulovského výrazně nelišil.[14] S odvoláním na původní regule vyšel řád tiskem roku 1739 u Jana Václava Schindlera v Opavě. Bez výrazných změn byl otištěn také v německém jazyce ještě v roce 1804.[15] Není ničím nezvyklým, že žáci museli dodržovat denně celý soubor předepsaných úkonů a jejich den byl rozdělen na menší časové úseky. Řád nařizoval ranní vstávání v pět hodin, po vykonání ranní hygieny a ranní modlitbě následovalo studium a společný odchod do školy. Po vyučování následovala mše, návrat do semináře a studium. Další etapou byl společný oběd a po jeho ukončení bylo povinností seminaristů věnovat se individuálně nebo hromadně hudebním cvičením a opakování školní látky. Především pak zvláštní regule upravující hudební cvičení i ve volném čase seminaristů naznačují vysoké nároky na zvládnutí hry na nástroj a hlasové výchovy. K odpolední výuce pak opět všichni odcházeli a vraceli se

společně. Od 16:30 do 17:45 hodin byl čas určen studiu. Po večeři v šest hodin následovala večerní modlitba a žáci se odebrali do svých ložnic.[16] K povinnostem hudebních frekventantů je nutno přičíst ještě povinnosti aktivní účasti při ranní a dopolední mši a odpoledních litaniích v kostele sv. Mořice a od roku 1699 také pravidelné vysílání dvou diskantistů a altisty do kostela Panny Marie.[17] Za úroveň zpěváků odpovídal regens. Ostatně jak se můžeme dočíst v pamětech P. Sauera, byla příprava na vykonání povinností velmi náročná: *„Zpravidla se žádalo, aby každý zpěvák uměl zpívat z listu. Zkoušky, t. j. přezpívávání mší, dálo se dvakrát v týdnu, ve středu a v sobotu po obědě. V době postní se zpívala moteta starých mistrů s velkými „funtovými" notami, bývalo cvičení dosti přísné. Při zpěvu doma P. regens Schwarz hrál na housle. Běda, kdyby některý zpěvák pohleděl od partesu; P. regens se ho tak mrštně dotkl smyčcem, že se ani nenadál."*[18]

Obr. 2. Pohled na průčelí kostela sv. Jana Křtitele v Kroměříži. Foto: Zdeněk Sodoma, MUO.

Seminaristé měli mimoto také povinnost svůj hlas ochraňovat, aby mohli dobře plnit povinnosti fundace a podle svých možností se věnovali hře na nástroj. Z těchto důvodů bylo zakázáno pojídání nezralého ovoce, kyselých jídel a pití studených nápojů. Rozdělení partů a nástrojů měl na starosti regens. Kontrolu svěřeného nástroje provedl kustos před začátkem mše nebo litanií a povinností žáka bylo vrátit nástroj v pořádku zpět do semináře. Pokud objevili jakékoli známky poškození, bez prodlení museli defekt nahlásit regentovi. I party byly rozdělovány podle stanoveného pořádku. Ten, kdo skladby rozdal, také ručil za jejich kompletaci a uložení po skončení hudební produkce. Vynášet party nebo nástroje mimo seminář bylo však přísně zakázáno a trestáno. Zapovězeno bylo také poskytovat hudebniny a nástroje komukoli mimo seminář bez vědomí regenta. Dá se říci, že právě díky tomuto způsobu zacházení s hudebním materiálem vděčíme za dochování velkého počtu kompletních hudebnin.

Zánik zpěváckého semináře dovršila školská reforma z roku 1872, jejíž snahou bylo středoškolský systém nejen sjednotit a regulovat, ale podmínila gymnaziální učitelství absolvováním tříletého univerzitního studia. Ve školním roce 1873/1874 bylo piaristické gymnázium převedeno na státní německé gymnázium a fungovalo v této podobě až do zrušení roku 1919. Ve zpěváckém semináři probíhala výuka ještě následujících pět let po zestátnění roku 1879, do odchodu posledního regenta Lamberta Schwarze (1811–1886). Zpěvákům, kteří chtěli ve studiu pokračovat, byl umožněn odchod do arcibiskupského kněžského semináře.[19] [obr. 5]

Piaristická hudební sbírka a hudební archiv

Osudy piaristické hudební sbírky jsou zrcadlem událostí, které ovlivnily činnost řádu a zapříčinily jeho odchod z Kroměříže. Zcela přirozeně tak považoval hudební archivář a knihovník Antonín Breitenbacher piaristický hudební archiv za ztracený. Ostatně i samotný archiv piaristické koleje byl po odchodu řádu z města rozptýlen do několika fondů a institucí. Písemnosti a zprávy o činnosti semináře a koleje, ze kterých čerpal zprostředkovaně i Breitenbacher, jsou dnes uloženy v Národním archivu v Praze ve fondu Řád piaristů (ŘPi). Součástí fondu je také pokračování análů koleje *Annales domus Cremsiriensis* od roku 1725 do roku 1873.[20] Část tohoto pramene (1727–1730) je podrobně zpracována a jeho

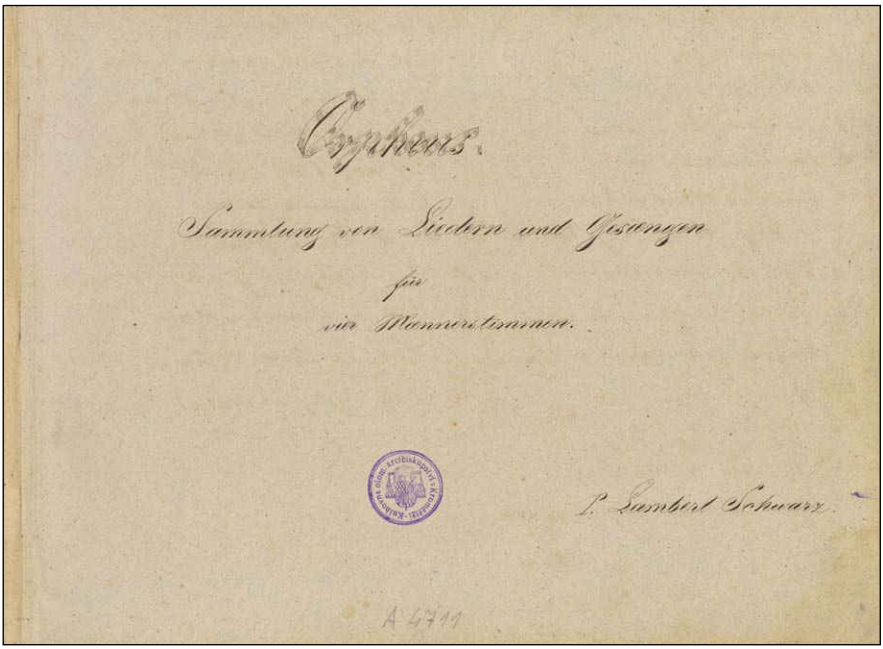

Obr. 3. Kniha *Sammlung von Liedern und Gesaengen für vier Maennerstimmen*, titulní list.
Foto: MUO-AMK, Hudební archiv, sign. A 4711.

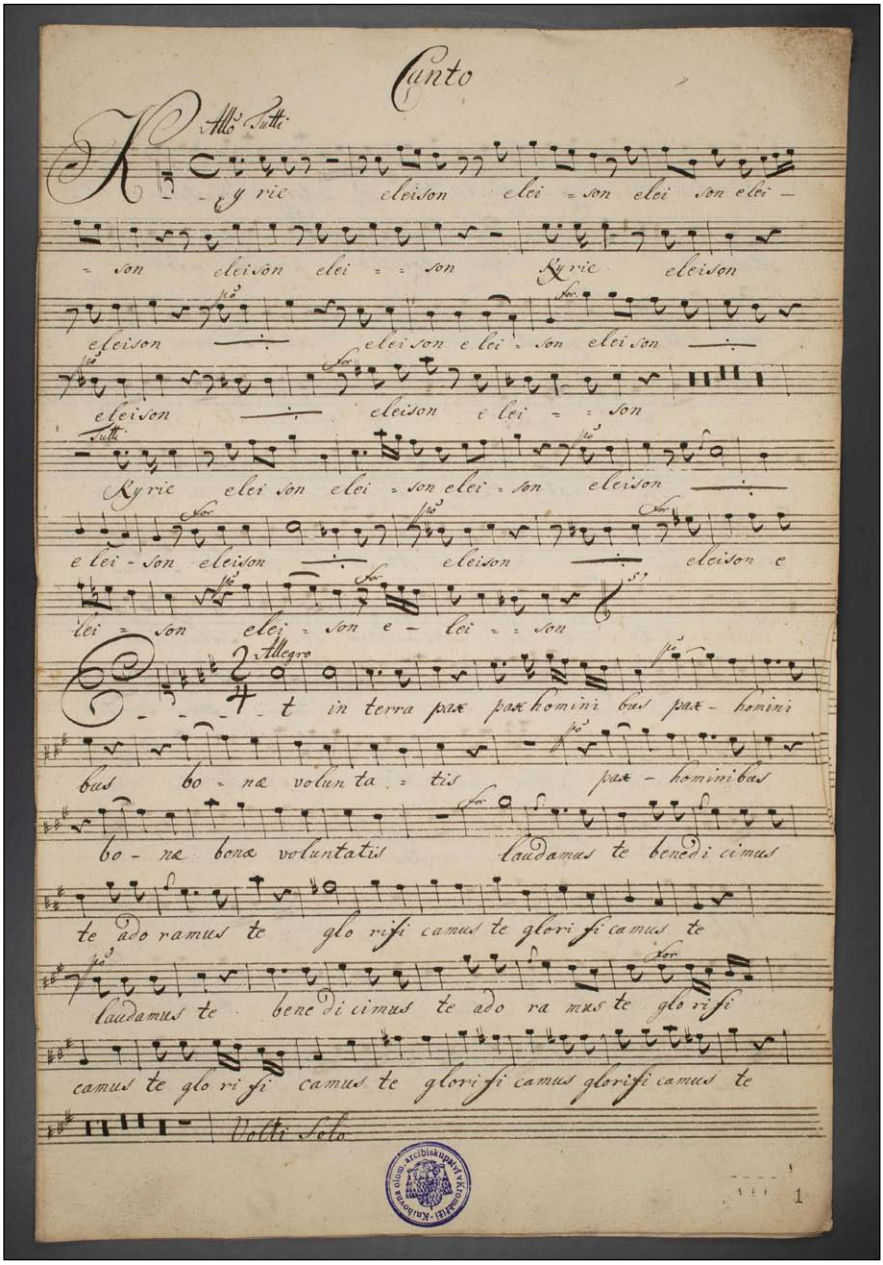

Obr. 4. Antonín Jan Nepomuk Brossmann (Damasus a S. Hieronymo), *Missa in a*. Foto: MUO–AMK, Hudební archiv, sign. A 1424.

překlad s výkladovými poznámkami uveřejněn v publikaci Jany Spáčilové *Hudba na dvoře olomouckého biskupa Schrattenbacha*.[21] Součástí fondu je také netypicky zpracovaná piaristická kronika, která mapuje významné dny působení P. Augustina a S. Monica, který v Kroměříži působil jako regent mezi lety 1712–1715.[22] Je nutné podotknout, že řeholní dům nemá ucelenou kroniku nebo knihu historie, která by nám pomohla rekonstruovat zcela přesně všechny události. Anály do roku 1725 zcela chybí, do roku 1731 jsou vedeny velmi nesystematicky. Až od roku 1731 můžeme sledovat pravidelné zápisy různých písařů, kteří zaznamenávají chod koleje v pravidelných intervalech, přičemž je velký prostor dán výstavbě nového kolejního kostela, který byl roku 1768 slavnostně vysvěcen. Do roku 1873, kdy došlo ke zrušení koleje, pak zápisy postupují většinou po letech. Řádové školství je podrobněji mapováno v rámci fondu Piaristické gymnázium Kroměříž ve Státním okresním archivu Kroměříž.[23] Zlomek listin k činnosti fundace a koleje je uložen i v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě.[24] Část původních řádových písemností byla vřazena také do fondu františkánů, kteří měli opětovně mezi lety 1927–1950 v péči kostel sv. Jana Křtitele. Zde se nachází také *Marticula seminarii Liechtenstein* se seznamem studentů a fundatistů semináře.[25]

V žádném z těchto uvedených fondů se hudebniny nenachází a nebyly ani ve větším množství součástí souboru hudebnin zajištěných Antonínem Breitenbacherem v kostele sv. Mořice a ve farním kostele Panny Marie v Kroměříži.[26] I přes prvotní neúspěšná pátrání po piaristickém hudebním archivu se Breitenbacher nevzdával. Protože od roku 1927 působil při kostele sv. Jana Křtitele opět františkánský řád, žádal již roku 1930 představeného františkánského kláštera Jana Kapistrána Vyskočila (1885–1955), zda by prohledal původní prostory pěveckého semináře i kostela sv. Jana Křtitele a pokusil se hudebniny nalézt.[27] Dlouho však zůstala jeho prosba bez kladné odezvy. V předmluvě katalogu hudebnin z kostela Panny Marie, se dokonce vyjádřil: „*Tímto seznamem jsou vyčerpány hudební fondy kostelů kroměřížských, neboť hudební archiv bývalého piaristického, nyní františkánského kostela sv. Jana, zmizel beze stopy, a tak bych se příště obrátil do Olomouce a uveřejnil seznam hudebního archivu z proboštského kostela sv. Mořice.*“[28] Navíc zde vyslovuje také obavy z odcizení hudebnin: „[…] *ale hudebniny byly asi podobně rozebrány, jsouce bez dostatečného dohledu, jako byla rozebrána knihovna umístěná na oratoři na epištolní straně hlavního oltáře. R. 1896, kdy jsem v býv. piaristické koleji bydlel, knihovna třebas ne rozsáhlá, tam ještě byla*.“[29]

Po těchto slovech se tedy Breitenbacher pravděpodobně smířil s myšlenkou, že je dochován pouze konvolut 25 písní z vlastnictví posledního ředitele lichtensteinského semináře Lamberta Schwarze. Z původních čtyř knih označených jako *Sammlung von Liedern und Gesaengen für vier Maennerstimmen* (MUO-AMK, sig. A 4711) je dochována pouze jedna hlasová kniha pro druhý bas. Do hudebního archivu se dostala s druhým nálezem hudebnin v kostele sv. Mořice. [obr. 3]

Několik skladeb piaristických autorů bylo také součástí již zmíněného souboru hudebnin z kůru sv. Mořice: Simon a S. Bartholomaeo (Václav Kalous, 1715–1786)[30] *Missa S. Theodori* (MUO–AMK, sign. A 1502), Antonín Jan Nepomuk Brossmann (Damasus a S. Hieronymo, 1731–1798)[31] *Missa in A dur* (MUO–AMK, sign. A 1424) a *Missa in E* (MUO–AMK, sign. 977). Protože se jednalo o skladatele, o kterých už měl Breitenbacher zprávy od Adolfa Straky (1883–1960), ředitele kůru kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kvasicích, kontaktoval ho znovu v březnu roku 1926 s nadějí, že bude vědět více o Antonínu Janu Nepomuku Brossmannovi a později také Václavu Kalousovi.[32] Z korespondence víme, že mu byl znám

Obr. 5. Pohled na bývalé Německé gymnázium v Kroměříži a za ním navazující zpěvácký seminář. Foto: Zdeněk Sodoma, MUO.

jak obsah kvasické kůrové sbírky, tak inventářů kostela. Taktéž je pravděpodobné, že mu byla jasná i dobová praxe, kdy vokalisti pěveckého semináře vypomáhali o významných svátcích také na kůru kvasického kostela.[33] [obr. 4]

Dne 24. dubna 1931 ale nečekaně obdržel pozitivní zprávu o objevu hudebnin z majetku kroměřížských piaristů. Na základě dalších jednání s Janem Kapistránem Vyskočilem a františkánským provinciálem Josefem Hopfingerem, který právě v tu dobu pobýval v Kroměříži na oficiální návštěvě, zajistil převoz rukopisů a tisků do arcibiskupské kroměřížské rezidence. Bez podrobnějšího zpracování se Breitenbacher ale domníval, že obdržel další hudebniny z pozůstalosti Josefa Lamberta Schwarze. V návaznosti na předchozí identifikaci piaristických hudebnin v mořické sbírce, tak mohl usuzovat z hudebnin opatřených vlastnoručním podpisem regenschoriho.

Hudebniny s podpisem Lamberta Schwarze v piaristické sbírce

Signatura MUO–AMK	Autor	Název díla	Druh archiválie
A 1930	B. Žák	Missa in E Pouze titulní list, pravděpodobně party omylem vyčleněny a vedeny pod MUO–AMK, sign. A 1929	Hudební rukopis
A 2038	Drouet et Burgmüller	Variationen in g für die Floete mit Begleitung 2 Violinen, Viola, Basso (14. 6. 1832)	Hudební rukopis
A 2085	Heinemeyer et Scholl	Variationen in g für die Floete mit Begleitung 2 Violinen, Viola et Basso (14. 6. 1832)	Hudební rukopis
A 2086	F. Herold	Le pré aux cleres et Zampa	Hudební rukopis
A 2098	J. K. V. Kalivoda	Lieder mit Begleitung des Piano Forte (1. 1. 1833)	Hudební rukopis
A 2101	W. Matiegka	Sarenade pour Flute, Viole, et Guitare. Wien: Proprieté du compositeur, [1815].	Hudební tisk
A 2104	Fr. Xaver Krebs	Die Bürgschaft von Schiller (1841)	Hudební rukopis
A 2192	G. Spontini	Duetto	Hudební rukopis
A 2193	J. Strauss	Das Leben ein Tanz (14. 6. 1832)	Hudební rukopis

Při snaze hudebniny utřídit však Breitenbacher zjistil, že nejstarší rukopisy pochází z poloviny 18. století, kdy začal být piaristický kostel sv. Jana Křtitele plně využíván a tudíž sám teorii Lambertovy pozůstalosti vyloučil.[34] Piaristická hudební sbírka čítá celkem 282 hudebnin (MUO–AMK, sign. A 1991–2267, A 4710–4711, A 4980–4981) a jistou spojitost s nárůstem hudebního materiálu lze samozřejmě spatřovat i ve snaze piaristů se prosadit a zajistit si i obdiv kroměřížského obyvatelstva. Po slavnostním vysvěcení nově vystavěného kostela biskupem Maximiliánem Hamiltonem můžeme očekávat snahu provozovat adekvátní repertoár i při piaristických bohoslužbách. Ostatně nový prostor přinesl lepší akustické podmínky a vnitřní vybavení kostela si žádalo i adekvátní hudební obsazení.[35]

Zpracování a katalogizace piaristické hudební sbírky bylo však velmi zdlouhavé. Situaci komplikovalo nejen Breitenbacherovo celkové vyčerpání, ale také další povinnosti, které měl jako knihovník a archivář za úkol řešit.[36] Dne 10. října 1931 odeslal Karlu Vetterlovi do Radiojournalu dopis, kde ho vybídl ke spolupráci na utřídění a soupisu této hudební sbírky. Píše: „*Sbírku piaristickou mám dosud jen zhruba pohromadě, ale kdybych seznam rád uveřejnil, když náklad na tisk jako příloha Č. Vl. m. sp.* [Časopis Vlasteneckého muzejního spolku, pozn. autora] *mám předem zajištěn. I tu jsem ochoten nabídnouti Vám a přijmouti spolupráci, abych se nemusel obraceti na někoho přece méně povolaného; rád bych aby seznam vyhověl každému modernímu požadavku; když by to však nešlo, učiním, co budu moci věda, že i tak posloužím vědě. Před vytisknutím ji veřejnosti nedám*."[37] Kvůli Breitenbacherově zaneprázdněnosti nepokročil v soupisu ani ke konci roku, kdy se již pravděpodobně rozhodl, stejně jako u mořické sbírky, spojit síly a přenechat zpracování Oddělení dějin

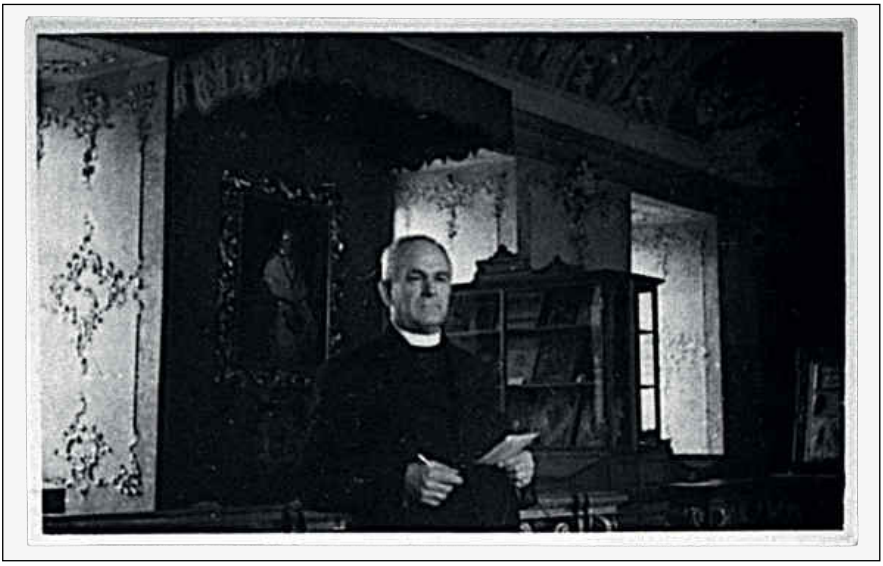

Obr. 6. Antonín Breitenbacher, Archiv Arcidiecézního muzea Kroměříž

hudby Moravského zemského muzea (ODH MZM) pod vedením Vladimíra Helferta. *„Co se piar. sbírky týká, mám ji jen zhruba pohromadě – není kdy, sem Mädchen für alles – vydám její seznam, ale mohl bych si práci usnadniti, já sice si stačím na vše, jen o hud. určení bych pořádal zase ř. Lukáše, ale navrhuji, když sbírku si chtějí v Brně popsati; aby mně pak půjčili svých popisných lístků; já nemusím jíti za ř. Lukášem a práci, kterou oni by vykonali pro mě, až bych, jsem sbírku půjčil, mohou učiniti předem, u mě by odpadla a práci přesčas bych mohl věnovati jiné věci; přistoupí-li na to, ať mě dá věděti, jinak obdrží sbírku, až vyjde tiskem můj seznam. – Když mám možnost seznam hud. sbírky uveřejniti, bylo by nerozumné tak neučiniti, lepší něco než nic, případ s Kalousem je poučný."*[38]

První bedna s hudebninami byla na katalogizaci do ODH MZM odeslána 15. února 1932,[39] avšak samotné zpracování začalo až o půl roku později. Zásilka se zapůjčenými rukopisy se od Vladimíra Helferta vrátila do Kroměříže nazpět poštou 3. dubna 1933. Objevily se zde však některé nesrovnalosti, na které Breitenbacher upozorňoval. Jednalo se o uložení soupisu, ten nebyl dodán spolu s hudebninami, ale oproti úmluvě s Karlem Vetterlem, byl ponechán na pracovišti v Brně. O katalogizační lístky pak žádal Breitenbacher velmi urgentně, dokonce se dožadoval jejich poslání na vlastní útraty.[40] Vše se ale vyjasnilo, lístky nebyly přiloženy omylem a Breitenbacher byl ujištěn, že budou zaslány později, společně s oceněním sbírky.[41] Karty hudebnin do Kroměříže dorazily po opětovné urgenci až 12. září 1933.

Breitenbacherovi intenzivní práce na utřídění a zařazení hudebnin z bývalé piaristické koleje započaly vlivem jeho horšícího se zdraví a pracovních povinností, především na dokončení prací v knihovně a katalogizaci celé grafické sbírky, až počátkem roku 1936. Tehdy také kontaktoval katolického kněze a skladatele Bruna Fr. Saurera (1857–1937), aby popsal

svůj pobyt ve zpěváckém semináři. Ten na sklonku života ještě poskytl cenné informace o chodu semináře a o P. Josefu Lambertu Schwarzovi a Breitenbacher jejich přepis uveřejnil v samostatně vydaném katalogu piaristické sbírky.[42] Zde uveřejnil také stručné životopisy většiny piaristických skladatelů, které byl schopen doplnit na základě informací od piaristického provinciála P. Achácia Černého. Ten mu dodával opisy řádové úmrtní matriky již pro jeho práci na katalogu hudebnin z kostela sv. Mořice.[43]

Až 31. října 1936 kontaktoval Breitenbacher Bohuše Vybírala (1887–1951), který působil jako redaktor Časopisu Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci, a informoval ho o dokončení svého rukopisu. Současně ho také žádal o vydání soupisu hudebnin jako samostatné přílohy, aby ho mohli co nejdříve využívat další badatelé. Zde se odvolával především na Graciána Černušáka, který ho dle jeho slov: „[…] *interpeloval, proč jsem neuveřejnil další seznam; oni mých publikací hojně využívají pro Slovník.*“[44] O necelých pět měsíců později pak mohl informovat arcibiskupa Leopolda Prečana o vydání piaristické sbírky tiskem. „*Jako tvůrce a správce arc. hud. sbírky dovoluji si zaslati právě vyšlou moji publikaci o hud. archivě z býv. piar. koleje, jíž tedy krom. chrámové hud. archivy jsou pro veřejnost vyčerpány.*“[45] Tato zpráva je současně dovršením Breitenbacherovy činnosti na kroměřížských hudebních fondech a také uzavřením historické části kroměřížského hudebního archivu jako celku. Současně je také jeho posledním velkým počinem, protože již 8. srpna 1937 zemřel. [obr. 6]

Breitenbacherova horlivost při získávání hudebnin znamenala i v tomto případě pro hudební archiv nedocenitelný přínos. Množství i zaměření hudebnin kroměřížských piaristů dokumentuje, jak významným impulzem bylo založení piaristické koleje a zpěváckého semináře pro hudební kulturu Kroměřížska. Stejně jako v podobně na hudební vzdělávání orientovaných moravských piaristických kolejích (Mikulov, Bílá Voda) znamenalo možnost udržet město v centru hudebního dění. Protože zde byli fundatisté školeni nejen pro potřeby liturgie, jsou součástí sbírky též sonáty, kantáty, oratoria a opery. Celková rekonstrukce hudební sbírky ale není vzhledem k absenci inventáře hudebnin možná.[46] Podrobný soupis a zhodnocení dochovaných hudebnin bude obsahem připravovaného katalogu piaristické hudební sbírky, který bude tematicky doplňovat výstava věnovaná hudební produkci kroměřížských piaristů. Oba výstupy jsou plánovány na rok 2023.[47]

Poznámky

1 Dnes jsou hudebniny ve vlastnictví Arcibiskupství olomouckého pod správou Hudebního archivu Muzea umění Olomouc – Arcidiecézního muzea Kroměříž (dále jen MUO–AMK).

2 Breitenbacher, A.: Hudební archiv kolegiátního kostela sv. Mořice v Kroměříži. *Zvláštní příloha Časopisu Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, 1928, č. 40, s. 10, 116; 41–42, 1929, s. 196–97. – Breitenbacher, A.: Hudební archiv z děkanského kostela P. Marie v Kroměříži. *Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, 1931, č. 44, s. 3–48.

3 Peřinka, F. V.: *Dějiny města Kroměříže*, II. díl, část I., II. (Dějiny let 1619–1695), Kroměříž 1947, s. 685.

4 Zemek, H. – Bombera, J. – Filip, A.: *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631–1950*. Prievidza 1992, s. 127.

5 Více Fidler, P.: Giovanni Pietro Tencalla a středoevropská architektura v době episkopátu Karla z Lichtensteinu-Castelcorna. In: Jakubec, O. (ed.): *Karel z Lichtensteinu-Castelcorna (1624–1695). Olomoucký biskup a kníže střední Evropy*. Olomouc 2019, s. 193–217.

6 Podrobněji Wolný, G.: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. I. Abtheilung, Olmützer Erzdiöcese*. Band II. Brünn 1857, s. 111–115.

7 Sehnal, J. – Vysloužil, J.: Dějiny hudby na Moravě. *Vlastivěda moravská*, sv. 12. Brno 2001, s. 45.

8 Stöckel, J.: *Zur Geschichte de Stadt und des Piaristengymnasium in Kremsier. Festschrift aus Anlass des 200jährigen Bestandes des Gymnasiums*. Kremsier 1887, s. 41.

9 Breitenbacher, A.: *Hudební archiv z bývalé piaristické koleje v Kroměříži*. Kroměříž 1937, s. 7–8. – Bombera, J.: Pěvecký seminář v Kroměříži. *Studie muzea Kroměřížska*, roč. 1989, 52–73. – Základní listiny ve fondu Arcibiskupství Olomoucké, Piaristé, 1667–1739 a 1740–1877, sign. Bb108. – Opis zakládací listiny Archiv Kroměříž a otisk též Stöckel, J. (pozn. 8), s. 130–133.

10 Nástupcem Karla z Lichtensteinu-Castelcorna byl jmenován Karel Lotrinský (1695–1715), který během svého episkopátu navštívil Kroměříž pouze několikrát.

11 Nevyplněné rubriky a nesouvislý zápis se objevuje především mezi lety 1723–1726 a 1750–1760. – Počet 368 uvádí jakou souhrnný také Bombera, J. (pozn. 9), s. 52–73.

12 Podrobně rozebráno: Aschenbrenner, V.: Koncepce hudebního vzdělávání kantorů a profesionálních hudebníků v českých zemích 18. století a možnosti jejího uplatnění v současné přípravě učitelů hudební výchovy. Dosud nevydáno. – V širším kontextu viz Gjerdingen, R. O.: *Child Composers in the Old Conservatories. How Orphans Became Elite Musicians*. New York 2020.

13 Hanzlík, T.: *Hudba piaristických skladatelů na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století* (disertační práce). Univerzita Palackého Olomouc 2004, s. 19. – Dokladem jsou i jména přibližně 70 seminaristů na partech opisů skladeb v piaristické hudební sbírce v kroměřížském hudebním archivu.

14 *Regulae Alumnorum Episcopalis Liechtensteiniani Seminarij Cremsiriensis Sub Patrocinio S. Caroli Borromaei a* […] *Carolo e Comitibus De Liechtenstein Episcopo Olomucensi erecti & fundati, ac curae Religiosorum Scholarum Piarum Commissi, Die 16. Augusti Anno 1688*. Oppaviae: Joannes Wenceslaus Schindler 1739.

15 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc AO, Piaristický řád, 1740–1877, Gesetze für die Zöglinge des hochfürtlich-bischoflich-Lichtensteinischen Seminarums zu Kremsier. 1804, karton č. 436, inv. č. 2090, sign. Bb108, fol. 160.

16 Jak je patrno i z pamětí Bruno Fr. Sauera, které otiskl Antonín Breitenbacher jako součást soupisu hudebnin bývalé piaristické koleje, se pravidla prakticky dodržovala po celou dobu existence koleje. – Breitenbacher, A. (pozn. 9), s. 69–74.

17 Bombera, J. (pozn. 9), s. 57–58.

18 Breitenbacher, A. (pozn. 9), s. 69.

19 Obdobná situace nastala týž rok i na piaristických školách v Mikulově, Litomyšli a Praze. –Svátek, J.: Piaristické školy v Kroměříži. *Studie Muzea Kroměřížska*, roč. 1989, s. 37–45.

20 Burdová, P.: Řád piaristů 1597–1949 (nepublikovaný inventář archivního fondu). Praha 1965, s. 102. – Národní archiv, fond ŘPi, Annales domus Cremsiriensis 1725–1873, karton č. 325.

21 Spáčilová, J.: *Hudba na dvoře olomouckého biskupa Schrattenbacha*. Olomouc 2018, s. 301–319.

22 Národní archiv, fond ŘPi, ACTA QUAEDAM memorabilia Sub Rectoratu P. Augustini a S(an)ta Monica ab A[nno] 1712 usque ad Annum 1715, karton č. 72, karton č. 225.

23 Státní okresní archiv Kroměříž, fond Piaristické gymnázium Kroměříž, inv. č. B-e 188.

24 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, Piaristický řád, karton č. 436, inv. č. 2090, sign. Bb108.

25 Moravský zemský archiv, fond E 22, Františkáni Kroměříž.

26 Breitenbacher, A. (pozn. 2).

27 Moravský zemský archiv, fond Breitenbacher Antonín, Msgre. PhDr., deníky, inv. č. G 36.

28 Breitenbacher, A.: Hudební archiv z děkanského kostela P. Marie v Kroměříži (pozn. 2), s. 6.

29 Tamtéž.

30 K životu podrobněji viz Fischer, Karl A. F.: *Verzeichnis der Piaristen der deutschen und böhmischen Ordensprovinz*, München 1985, s. 165. – Hanzlík, T. (pozn. 13), s. 54.

31 Fischer, Karl A. F. (pozn. 30), s. 69. – Podrobněji k životu též Zuber, R.: Hudební dějiny piaristické koleje v Bílé Vodě. In: *Tři sta let Piaristů v Jeseníkách*, Beroun 2001, s. 84–91.

32 MZA, Breitenbacher (pozn. 27), zápis z 3. 5. 1928, zpráva 90, s. 60. – Odpovědí mu byl soupis celkem 16 skladeb Václava Kalouse.

33 Fukač, J.: Kvasice. In: Fukač, J. – Vysloužil, J. – Macek, P. (eds.): *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 484. – Přepis inventáře Straková, T.: Kvasický inventář z r. 1757. In: *Časopis Moravského muzea v Brně*, roč. 38, 1953, s. 107.

34 Krátce po přijetí sbírky informoval Breitenbacher o jejím převozu a včlenění do sbírek na kroměřížském zámku formou drobného článku. – Breitenbacher, A.: Hudební archiv bývalého piaristického kostela v Kroměříži, *Našinec*, roč. 66, 1931, č. 108, 10. 5., s. 2.

35 Podrobně k tématu provozovací praxe Sehnal, J.: *Figurální mše na Moravě od 17. století do současnosti*. Brno 2020.

36 To vyplývá i z dopisu odeslaném 4. září 1931 Emilianu Troldovi: „[…] *že mám hud. archiv býv. piar. kostela už asi ví. – Jsem tělesně i duševně v nedobrém stavu*." – MZA, Breitenbacher Antonín, Msgre. PhDr., deníky, inv. č. G 36, zápis ze 4. září 1931, zpráva 173, s. 31.

37 Tamtéž, zápis z 10. 10. 1931, zpráva 190, s. 33.

38 Tamtéž, zápis z 30. 12. 1931, zpráva 251, s. 46. – Zmíněným „případem s Kalousem" odkazuje Breiteinbacher na skladby Václava Kalouse s řádovým jménem Simon a Sancto Bartholomeo, které byly součástí hudebnin na kůru kostela v Kvasicích. Breitenbacher se domníval, že Adolf Straka měl k dispozici daleko více Kalousových skladeb, než uvedl v soupisu. Dokonce se obrátil s prosbou na římskokatolického kněze Antonína Dokoupila, aby provedl kontrolu: „*ať nenápadně stojí na tom, aby napsal seznam hud. skladeb, napřed na lístky, pak do sešitu, aby bylo něco v rukou pro kontrolu; prý má ty věci v bytě; po čase ať dá sbírku do naší.*" (Tamtéž, zápis z 11. 10. 1928, zpráva 173, s. 79.) Žádná z těchto hudebnin ale do kroměřížského hudebního archivu nepřešla, rukopisy a tisky ze Strakovy pozůstalosti i kvasická kůrová sbírka jsou uloženy v ODH MZM.

39 Tamtéž, zápis z 15. 2. 1932, zpráva 42, s. 54.

40 Tamtéž, zápis z 3. 4. 1933, zpráva 45, s. 102.

41 Tamtéž, zápis z 19. 4. 1933, zpráva 56, s. 105. Opětovně musel Breitenbacher urgovat dodání 25. srpna 1933 (tamtéž, zpráva 123, s. 118).

42 Opis Saurerových vzpomínek viz Breitenbacher, A. (pozn. 9), s. 67–74.

43 Tamtéž, s. 76–81.

44 MZA, Breitenbacher (pozn. 27), zápis z 31. 10. 1936, zpráva 127, s. 242.

45 Tamtéž, zápis z 26. 3. 1937, zpráva 34, s. 261.

46 K inventářům dalších moravských piaristických kolejí Racek, J.: Hudební inventář a jejich význam pro hudebněhistorické bádání. *Časopis moravského musea*, roč. 47, 1962, s. 149–161.

47 Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace (Muzeum umění Olomouc) poskytované Ministerstvem kultury.

Summary

Piarist musical collection and its journey to the Kroměříž music archive
Kateřina Fajtlová

The collection of musical scores of the Piarist college in Kroměříž is one of the major sources of knowledge about the Piarist order's system of musical education as well as about the interpretation and composing level of its students. It also complements the repertoire of the choir of the St. Moritz and St. John Baptist churches in Kroměříž. From its very beginnings, this particular Piarist college demonstrated one specific trait compared to others. As early as 16 August 1688 it already had an active singing seminar, which trained professional musicians for court or ecclesiastical service. However, the journey of the Piarist music scores to the Kroměříž music archive was not straightforward or easy. The unique collection of the musical prints and manuscripts was accepted into the music archive by Antonín Breitenbacher, librarian and archivist in the service of the Olomouc archbishopric, on 30 April 1931. The basic description of the music sheets and scores was created by the Department of music history of the Moravian Provincial Museum led by Vladimír Helfert. It took until 1937 to finally sort the collection, and the only catalogue of the music documents from the Kroměříž Piarist college was published.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 324: 19–42, 2022

Podoba, funkce a provoz městských parcel v době lokace města Litovle na příkladu archeologického výzkumu na náměstí Přemysla Otakara čp. 777*

Karel Faltýnek – Jakub Novák – Pavel Šlézar

Abstract

The form, function and operation of urban plots at the time of the location of the town of Litovel on the example of archaeological research at Přemysl Otakar Square No. 777

The archaeological research carried out in 2016 in the place of the future elevator shaft in the southeastern part of the courtyard wing of the house No. 777 on Přemysl Otakar Square in Litovel contributed significantly to the understanding of the formation, use and changes of the courtyard part of the medieval town plot in Litovel, especially during the second half of the 13th century and in the 14th century. Direct evidence of the location was found in the form of a layer of original forest soil and the remains of a tree stump after tree felling. The two meters high medieval assemblage contained waste layers, insulating layers and communication reinforcement of the muddy courtyard surface. Highlights include at least two levels of wooden horse stable floors and a layer of horse hoof prints..

Keywords: Litovel, Moravia, town, Middle Ages, location, environment

Úvod

Mezi hlavní okruhy otázek, které jsou spojeny s počátky středověkých institucionálních měst na našem území, tradičně patří např. právně-kulturní prostředí lokace, urbanizační proces, utváření půdorysu, parcelace, charakter zástavby, podoba a fungování veřejných ploch, fortifikace, komunikace, doklady výroby a běžného života obyvatel měst a v neposlední řadě prostorová organizace zástavby městských parcel. V období lokace města se kromě obytných staveb situovaných v čele parcely můžeme často setkat s případy, že obytné objekty vazbu na čelo parcely postrádají a pozice často podsklepených domů v rámci areí je různorodá, jak dokládají případy z Brna, Opavy, Olomouce, Jihlavy a dalších měst.

Ještě v průběhu 13. století však lze pozorovat proces, kdy se standardem stává snaha umístit nejčastěji podsklepený dřevohliněný či zděný dům do čela parcely k uliční čáře. Vzniká tak typická řadová stavba. Následkem toho došlo ke zformování charakteristické městské parcely vymezené plotem s postupně se rozrůstajícím domem v čele a dvorem s odpadní jímkou, kam se soustřeďuje fekální, zčásti kuchyňský i jiný odpad, dále

s vydřevenou nebo vyzděnou studnou, přístřešky, kůlnami, košatinovými ohradami pro domácí zvířata, chlévy, stájemi, stodolami, hnojišti. V některých případech i s volně stojícími pecemi a jinými výrobními objekty. Dvorová část parcely je tedy vyhrazena především hospodářským a hygienickým potřebám obyvatel měst.[1]

Pro pochopení složitého procesu formování typické městské parcely hraje významnou roli analýza a vyhodnocení zvrstvení parcel a jejich povrchových úprav. Stejně jako na veřejných prostranstvích se ve dvorových částech parcel během 13. a 14. století hromadil odpad, vznikaly odpadní vrstvy či celá souvrství. U některých měst umístěných v inundaci řek lze sledovat nárůst terénu i o několik metrů kvůli ochraně před povodněmi, jako např. v případě Litovle a Uherského Hradiště. Jednalo se ve většině případů o organogenní uloženiny v podobě dřevitého odpadu, steliva, hnoje apod. s obsahem fragmentů kůží, keramiky, dřevěných i kovových a dalších artefaktů. Blátivé povrchy jednotlivých pochůzných úrovní terénu byly zpevňovány pomocí odřezků dřev, štíp, fošen, výjimečněji ostrůvkovitých štěrkových a oblázkových posypů, či přímo dřevěných chodníků.[2]

Litovel jako typické město na řece má díky příhodným podmínkám pro dochování archeologických pramenů z organických materiálů a zároveň díky množství realizovaných archeologických výzkumů předpoklady pro prohloubení obecných rysů podoby, funkce a provozu městských parcel v době lokace města.[3] Institucionální královské město o rozloze 14 ha v místech současného historického jádra Litovle vzniklo v padesátých letech 13. století translací ze staršího předlokačního útvaru na úrovni trhové vsi na Starém městě.[4]

Z archeologických zjištění vyplývá, že je na litovelských městištích doloženo dlouhodobé funkční rozdělení parcely na obytnou a dvorovou část. V přední obytné části parcely se koncentrují vyhořelé a často rozplanýrované zbytky středověkých dřevohliněných domů, jílovité izolační vrstvy a tenké nášlapové vrstvičky. V zadní dvorové části parcely se dlouhodobě ukládají organogenní odpadní vrstvy, nacházejí se zde zahloubené objekty i nadzemní hospodářské stavby typu chlévů, kůlen, přístavků apod. Lokálně lze zachytit i ostrůvkovité oblázkové posypy sloužící ke komunikačním úpravám terénu. Z období středověku však prozatím nemáme z Litovle doložené odpadní jímky.

Nadvláda dřevohliněných obytných profánních staveb konstruovaných převážně na povrchu terénu panuje kvůli vysoké hladině spodní vody po celý středověk. Většina domů byla založena na dřevěných pilotách a nepodsklepená. První zahloubené suterény budov – právovárečných a šenkovních domů – lemovaly náměstí (rynek) a hlavní severojižní komunikační osu města, dnešní ulice 1. máje a Masarykova. Objevují se však až v pozdním středověku a zahlubují se do několik metrů mocných antropogenních vrstev.[5]

Popis a vyhodnocení terénní situace

V srpnu roku 2016 proběhl archeologický výzkum v místech plánované výtahové šachty v jihovýchodní části dvorního traktu domu č. p. 777 [obr. 1]. Dělo se tak v souvislosti s celkovou rekonstrukcí objektu. Přibližně uprostřed plánované plochy sondy o rozměrech 5,0 × 3,25 m se nehluboko pod povrchem objevila novověká masivní kamenná zeď k. 900 s šířkou koruny 0,5 m. Tato konstrukce se směrem ke své patě v úrovni cca 2,3 m pod stávajícím povrchem postupně rozšiřovala na konečnou šířku 1,2–1,6 m. Intaktní archeologické situace se dochovaly pouze při jihozápadní straně zdi k. 900. Sonda S1/16 situovaná v jihovýchodní části dvorního traktu tudíž měla celkové rozměry 3,2 × 2,2 m, přičemž delší

stranou byla orientována kolmo na současnou zástavbu. Taktéž severozápadní stranu sondy S1/16 do úrovně 1,3 m pod stávajícím povrchem tvořila jiná, o něco mladší kamenná zeď k. 901. Výzkum odkryl mohutné středověké a novověké souvrství názorně demonstrující utváření, využívání a proměny dvorové části parcely v období od 2. poloviny 13. století do současnosti.[6]

Intaktního geologického podloží (k. 195) v podobě prachovitých jílů světle okrově žluté barvy s mírně namodralým odstínem, bylo dosaženo v hloubce 2,4 m pod stávajícím povrchem v úrovni 232,09 m n. m. [obr. 2]. Nad podložím ležela vrstva (k. 188) převážně geologického původu, ale již související s antropogenní činností. Charakterizována byla jako světle modrošedá ulehlá jílovitá hlína s mírným nahnědlým odstínem. Následné antropogenní souvrství lze rozdělit na několik fází a subfází.

Fáze I. Vrcholný středověk. Doba lokace města (3. čtvrtina 13. století).

Subfáze I.1

Uloženina k. 188 o síle pouze 0,01–0,02 m obsahovala místy zetlenou lesní hrabanku a zbytek malého pařezu s částečně dochovaným kořenovým systémem. Jedná se o unikátní doklad zachycení přímé fáze lokace města, kdy bylo potřeba vyklučit porost lužního lesa.[7]

Subfáze I.2

V nadloží se nachází přibližně 0,5 m mocné souvrství organogenních uloženin s několika mikrofázemi různých dřevěných konstrukcí.

První mikrofáze dřevěných konstrukcí ležela ve svrchní partii uloženiny k. 190, což byla 0,1 m silná vrstva středně modrošedé jílovité hlíny s četnými hnědými skvrnami organogenního charakteru a fragmenty dřev. Mikrofáze sestávala ze čtyř blízko sebe horizontálně ležících kulatin a fošny (k. 189, 191–194) o průměru kolem 0,08 m, orientovaných zhruba ve směru severovýchod-jihozápad. Kulatiny, tvořící zřejmě pouze jednoduché zpevnění povrchu, překrývala středně modrošedá ulehlá jílovitá hlína (k. 187) s četnými fragmenty dřev (až 25 %), prutů, větví a slabších kmenů, orientovaných ve směru severovýchod-jihozápad a tvořících haťování (*2. mikrofáze*). Následovala tmavě černošedá ulehlá organogenní „hnojná“ vrstva k. 174 s malými fragmenty dřev (až 45 %) o síle 0,1 m. Při horní hranici této vrstvy se koncentrovala dřeva (k. 184–186) tvořící konstrukci *3. mikrofáze*. Horizontální konstrukci tvořil kuláč k. 184 o průměru 0,1 m a délce asi 1,2 m orientovaný ve směru severozápad-jihovýchod a kolmo na něj se nacházela orientovaná fošna k. 185 (délka 0,82 m, šířka 0,14 m, síla 0,08 m), doplněná dvěma zbytky dalších zetlelých fošen. Vedle kuláče k. 185 ležel ještě hranol k. 186 (pod výše položeným dřevem k. 172). Jednalo se o hranol s výřezem (konstrukční prvek) o rozměrech 0,44 × 0,15 × 0,07 m. V případě 3. mikrofáze se zjevně jednalo o torzo konstrukčně náročnějšího zpevnění povrchu pomocí kolmo kladených dřev. Obdobnou, ale mnohem zachovalejší konstrukci představuje *4. mikrofáze* [obr. 3]. Ta sestávala ze dvou kuláčů a půlkuláče (k. 169, 172, 175) o délkách až 2,3 m, horizontálně paralelně položených vedle sebe v nepravidelném rozestupu 0,5 m a 1,1 m a orientovaných ve směru severozápad-jihovýchod. Uvedená dřeva měla průměr od 0,07 m do 0,16 m. Kuláč k. 172 z olšového dřeva byl opatřen čtyřmi otvory pro čepy a zásekem ve tvaru písmene „V“ pro fixaci kolmých prvků. Na tuto základovou kostru konstrukce bylo položeno sedm kolmo kladených štípaných fošen (k. 170, 176–178, 180–182), dosahujících v maximálních

rozměrech délky 1,4 m, šířky 0,4 m a síly 0,06 m. Konstrukci záhy překryla odpadní organogenní uloženina k. 173, obdobného charakteru jako starší vrstva k. 174. V terénu se tato vrstva jevila jako související s pohybem zvířat. Na rozhraní organogenních uloženin k. 174 a k. 173 těsně nad starší konstrukcí 4. mikrofáze ležela obdobná konstrukce zpevňující povrch (*mikrofáze 5*). Konstrukce sestávala ze tří kuláčů (k. 166, 167, 171) o délkách až 1,65 m, horizontálně a souběžně položených vedle sebe v nepravidelném rozestupu 0,4 m a 0,6 m a orientovaných ve směru severozápad-jihovýchod [obr. 4]. Uvedená dřeva měla průměr v rozmezí 0,12–0,15 m. V kuláči k. 171 byl navíc patrný zásek pro fixaci kolmých prvků. Na tuto bázi bylo opět kolmo položeno jedenáct dřevěných prvků (k.157–165, 179,183). Jednalo se o hustě kladené kuláče dosahující délek více než 2,0 m a průměru v rozmezí 0,06–0,13 m. Celou konstrukci mikrofáze 5 překryla uloženina k. 154. Tato tmavě šedohnědá až černá organogenní „hnojná" vrstva o mocnosti kolem 0,1 m četně obsahovala drobky a malé zlomky dřev, malé a střední oblázky. V ploše vymezené dřevy k. 166, 171 a 157 byly odkryty hustě kladené otisky zvířecích stop lichokopytníků, patrně koní, dle velikosti stop se jednalo o dospělé zvíře a hříbě.[8]

Fáze II. Vrcholný středověk. Starší vrcholný středověk (4. čtvrtina 13. století).

Subfáze II.1

Celou situaci s otisky koňských kopyt převrstvily dvě zjevně izolační takřka identické uloženiny k. 146 a k. 148, odlišitelné pouze jiným barevným odstínem. Jednalo se o ulehlý, světle modrý mírně hlinitý říční štěrkopísek s našedlým odstínem o mocnosti až 0,25 m. Na povrchu izolačních vrstev k. 146 a k. 148 se nacházely zbytky jednoduchého zpevnění povrchu pomocí různých druhotně využitých fragmentů dřev (desky, kůl, štípa) orientovaných zhruba ve směru severovýchod-jihozápad, tvořících snad dvě *mikrofáze* (starší: k. 150, 151, 155, 156; mladší: k. 149, 152, 153).

Subfáze II.2

V této subfázi došlo k překrytí předchozího zpevnění povrchu ulehlým šedým až šedohnědým hlinitým říčním oblázkovým štěrkem (k. 143) o síle 0,1 m, se zašlapanými „hnojnými" skvrnkami organogenního původu. Současný s k. 143 je uhlíkatý prach k. 144 a organogenní vrstvy k. 145 a k. 147. Nad těmito vrstvami ležela šedá až šedohnědá organogenní uloženina k. 137 o mocnosti 0,15 m, která obsahovala i skvrnky říčního štěrku. V dalším sledu se nacházela tmavě hnědá organogenní „hnojná" vrstva k. 134 s četnými malými fragmenty dřev a oblázky. Na povrchu k. 134 se navíc nacházela kumulace kamenů k. 132 a do uloženiny se zahlubovala nepravidelná podlouhlá jáma k. 509, situovaná při jihovýchodním profilu. Tu vyplňovala hnědá organogenní mazlavá a silně zapáchající uloženina zjevně odpadního charakteru k. 140. Na dně objektu ležela fošna, kuláč a hranol (k. 141, 142, 168). Objekt byl zaizolován přemístěným podložím (k. 131). Vrstvu k. 134 doplňoval uhlíkatý prach s drobky mazanic k. 135 a nad nimi ležela žlutobéžová izolační jílovitá hlína k. 123 a výše tmavě hnědá organogenní vrstva k. 119 a k. 124.

Fáze III. Vrcholný středověk. Mladší vrcholný středověk (14. století).

Subfáze III.1

V této subfázi se vytvořilo souvrství o síle 1,1 m, ve kterém se střídaly organogenní uloženiny (k. 113) a izolační vrstvy světle hnědých až rezavošedých prachových jílů s vysokým

podílem říčních písků a štěrků (k. 104, 115), světlé hnědé až hnědookrové uloženiny k. 103, 105, 116, tvořené zejména přemístěným podložím.

Subfáze III.2
Středověké uloženiny narušoval při jihozápadním profilu zahloubený objekt k. 505 eliptického tvaru, bohužel prozkoumaný jen částečně v rozměrech 1,2 × 1,2 m. Na dně této jámy byl v hloubce 1,3–1,4 m v anatomické poloze uložen skelet koně, a to i s podkovami [obr. 5]. Jeho zadní část však zůstala za stěnou výkopu. Pozůstatek koně byl zasypán zelenošedým říčním štěrkem s fragmenty mazanic a uhlíků (k. 114). Uloženina byla datována do 14. století. Jámu později dorovnal mladší novověký zásyp stavební sutí k. 106.

Fáze IV. Novověk až recent (16.–20. století).
Středověké souvrství bylo narušeno během stavby zdi k. 900 výkopy k. 500 (vápenná jáma) a 504, využitými později jako odpadní jímky mladšího novověku. V superpozicích s uvedenými jímkami se nacházela ještě další pětice novověkých odpadních jímek (k. 501–503, 506, 508). Nejhlubší z nich, ve tvaru nepravidelného půlkruhu o rozměrech 1,15 × 0,85 m (k. 506), dosahovala až na intaktní geologické podloží. Sled antropogenních situací uzavírala kamenná dlažba k. 197 s písčitým podsypem (k. 198) a recentní vrstvou k. 196.

Výsledky přírodovědných analýz

Mimořádně zachovalé dřevěné konstrukce umožnily *dendrochronologické* datování a *dendrologické* určení dřeva.[9] Z takřka čtyřiceti odebraných vzorků poskytla absolutní data celkem desítka vzorků dubové dřeviny. Nejstarší data spadala do 4. mikrofáze dřevěných konstrukcí subfáze I.2. Kontext 176 byl datován do rozmezí let 1253–1267, k. 177 do intervalu 1257–1267, k. 178 mezi lety 1258–1267, k. 180 byl datován po roce 1251, k. 181 po roce 1242. Dřeva z mladší mikrofáze subfáze II.1: k. 149, 152 byly smýceny v prvním případě po roce 1244 a v druhém po roce 1227. Dřevo k. 141 z jámy k. 509 datačně spadá do období po roce 1222. Sérii dat uzavírají dvě štípané fošny (k. 216, 217) získané ze dna narušených situací za zdí k. 900. Dřeva byla datována do rozmezí let 1257–1277 a 1253–1261.

Zajímavé výsledky přineslo i dendrologické určení dřev. V 1. mikrofázi subfáze I.2 se vyskytl jilm a lípa. V 3. mikrofázi olše a dub. Dominance dubu byla detekována pro 4. mikrofázi (6×), vyskytla se i olše (2×) a buk (1×). Důležitým zjištěním je, že fošny k pokrytí dřevěné konstrukce byly vyrobeny výhradně z dubu. Dřevěná konstrukce 5. mikrofáze byla tvořena výlučně z olše (12×). Ve starší mikrofázi subfáze II.1 byl použit jilm a dub. V mladší mikrofázi pak dub (3×). Z výplně zahloubeného objektu k. 509 pochází dub a jilm.

Palynologická analýza byla provedená ze vzorků odebraných ze 13 středověkých uloženin z 2. poloviny 13. až 14. století (fáze 1–3). Pouze vzorek z nejstarší uloženiny k. 190 neobsahoval počitatelné pylové spektrum. Ojediněle se zde vyskytovala zrna lípy, lísky a pelyňku. Pylové spektrum všech analyzovaných vzorků bylo relativně podobné. Převažoval pyl trav, a to v poměru od 25 % po 45 %. Společně s relativně častým výskytem hmyzem opylovaných bylin, hlavně čeledi hvězdnicovitých a růžovitých lze předpokládat, že pyl trav má původ v senu. To by mohla indikovat přítomnost pylu tužebníku, který je v případě tužebníku obecného indikátorem vlhkých luk bez přímého využití, a který je častý v přirozených profilech, kde indikuje lokální mokřadní vegetaci.

Druhou nejčastější skupinou jsou obiloviny s podílem mezi 15 až 35 %. Užitkové druhy jsou zaznamenány jen ojediněle, jedná se o pohanku a len. Relativně častá je chrpa modrák, typický plevel vrcholně středověkých a novověkých obilných polí. Naopak koukol, další charakteristický plevel obilovin, zaznamenán nebyl. Jinou častou skupinou jsou ruderální druhy. Jedná se hlavně o pelyněk a čeleď merlíkovitých. Další běžné ruderální druhy, jako je jitrocel menší, jitrocel kopinatý, nebo šťovík menší jsou přítomny jen vzácně.

Pyl dřevin je zachycen jen málo, a to v rozmezí 5 až 15 %. Převažuje borovice, bříza a smrk. Listnaté dřeviny jako je dub, lípa, jilm a olše jsou zachyceny výrazně méně, zcela vzácně jsou zaznamenány dřeviny buk, líska, habr, nebo javor. Pyl dřevin reprezentuje nejčastěji druhy, které se dobře šíří vzduchem, tj. borovici, břízu a smrk, nikoliv listnaté dřeviny lužního lesa, u kterých lze předpokládat, že se přirozeně vyskytovaly v okolí Litovle. Pylové spektrum dřevin je spíše výsledek tafonomických procesů daných vzdušným transportem, nikoliv jako věrohodný obraz okolní dřevinné vegetace. Příkladem je olše, kde lze předpokládat její častý výskyt v nivě Moravy.

Křoviny a malé keříky jsou doloženy jen výjimečně, jedná se o krušinu, bez černý, vrbu, nebo svídu krvavou. Pyl vřesu je zaznamenán jen ve dvou vzorcích, ačkoliv je to běžná součást pylových spekter ze středověkých intravilánů měst, často i přirozených profilů, kde indikuje intenzivní využívání krajiny. Pravděpodobně se v okolí Litovle přirozeně nevyskytoval. Zjištěn byl i pyl ostřic a bažinných rostlin jako je orobinec, žabník a pravděpodobně i bažinný kosatec žlutý. Zachyceny jsou i spóry intestinálních parazitů, a to tenkohlavce a škrkavky. Jejich hostitelem může být jak člověk, tak i domácí zvířata.[10]

Základní osteologické určení nalezených zvířecích kostí (501 kusů) bylo provedeno obdobně jako pylová analýza ze středověkých uloženin z 2. poloviny 13. až 14. století (fáze I–III).[11] Z analýzy vyplývá, že minimálně pěti jedinci byl zastoupen skot domácí, včetně jednoho telete do 1 roku, nejméně třemi jedinci prasata (včetně selete) a ovce/kozy domácí a dvěma jedinci kůň. Ostatní druhy zvířat mohly být zastoupeny pouze samotným jedincem. Kromě výše uvedených domestikovaných druhů se vyskytl i pes a kur. Dále soubor obsahoval i kosti typické lovné zvěře – jelena, srnce a zajíce. V případě prasat a husy nebylo možné určit, zda náleží domestikované nebo divoké formě. Většina nalezených kostí patří mezi typický kuchyňský nebo jinak dále nevyužitelný odpad. Osteologický materiál byl značně fragmentární a řada kostí nese stopy po sekání či lámání. Stopy po ohni byly patrné na 18 kostech. Na třech kostech byly nalezeny otisky po okusu od šelem (pravděpodobně psů) a na třech zlomcích kostí byly stopy po okusu od hlodavců.

Výpověď artefaktových pramenů

Získaná středověká *keramika* z I. až III. fáze plně odpovídá charakteristice keramiky tzv. olomouckého okruhu.[12] Pozornost byla v souladu se zaměřením studie věnována zejména I. a II. fázi, tedy období 2. poloviny 13. století [obr. 6]. V případě I. fáze (k. 154, 173, 174, 190) bylo získáno celkem 363 keramických zlomků [obr. 7; 8]. Nejpočetněji byly zastoupeny výdutě (233 ks) a okraje (63 ks). Méně zastoupeny byly větší části celých nádob (2 ks), dna (10 ks), dna s části výdutě (12 ks), rukojeti (1 ks) a ucha (4 ks). Jeden fragment zůstal nezařazen. Z typologického hlediska byly v souboru nejvíce zastoupeny hrnce (45 ks), zásobnice (31 ks) a poklice (11 ks). V řádech jednotek evidujeme džbány (7 ks), jeden kahan a mísu. Vzhledem k fragmentárnosti souboru se u 230 kusů nepodařilo jednoznačně stanovit typ

nádoby. Z hlediska skupin keramických tříd dosahuje nejpočetnějšího zastoupení skupina A. keramika hradištních tradic (222 ks, tj. 68 %).[13] Druhá v pořadí je šedá tvrdě redukčně pálená keramika – skupina B (82 ks, tj. 25 %). Následuje skupina C – tvrdě oxidačně pálená keramika žlutých odstínů, často zdobená červeným malováním (8 ks, tj. 2 %). V souboru keramiky z I. fáze ještě nebyly zaznamenány typické třídy C1 a C2 s krupičkovitě drsným povrchem, ale vyskytovala se pouze třída C3 s hladkým „mastným" povrchem.[14] Poslední skupinou je tzv. protološtická keramika vycházející z hradištních tradic a charakteristická tvrdým výpalem a tmavě červenohnědým strupatým povrchem – skupina D (12 ks, tj. 4 %). Dva zlomky nebyly přiřazeny k žádné z uvedených keramických skupin. Nalezeny byly i dva přesleny, z nichž je jeden zeleně glazovaný [obr. 7: 12, obr. 8: 16]. V okrajové profilaci dominují nižší římsovité okraje zdobené na vnější ploše rýhováním a jednoduchou i zdvojenou vlnovkou. Rýhy v podobě svazků (pásů) jsou také nejčastějším výzdobným motivem stěn nádob. Typická jsou zdobená pásková ucha (skupina B) [obr. 7:10, 8: 14, 15].

Stratigraficky nejstarší vrstvy k. 190 a 187 jsou značně chudé na nálezy keramiky (k. 190: 12 ks keramiky, k. 187: 0 ks). V nejstarší vrstvě k. 190 se však již vyskytuje tzv. kolonizační keramika reprezentovaná skupinou B, a to dokonce jako jediná skupina tříd [obr. 7: 13, 14]. V této vrstvě se ve skupině B objevuje na několika zlomcích radélková výzdoba, kterou je však nutné odlišit od starší výzdoby radélkem na keramice hradištních tradic z 1. poloviny 13. století z litovelského Starého města, případně Uničova.[15] Radélková keramika se na tzv. kolonizační keramice (skupina B) na střední a severní Moravě dle Vladimíra Goše objevuje po polovině 13. století.[16] V nejstarších vrstvách k. 190 a 187 se nevyskytují nádoby s šikmo kladenými vrypy / záseky v podhrdlí, které se ojediněle objevují na keramice z prvních lokačních objektů a vrstev z 50. let 13. století. Absence je zřejmě způsobena nízkým počtem keramických zlomků v k. 190, navíc se tento výzdobný motiv, vyskytující se zejména v závěru produkce keramiky raně středověkých tradic, váže na skupinu A. Sporadicky však přežívá na zásobnicích po celou 2. polovinu 13. století [obr. 8:4]. [17] Vzhledem k dendrochronologickému datování mikrofáze 4 (viz výše) lze k. 174 [obr. 7: 1–12] datovat do 60. let 13. století, někdy před rok 1267. Tomu odpovídá ještě sporadické zastoupení skupin C (C3) a D (C: 1 ks, D: 2 ks z celkem 79 ks keramiky). Následné k. 173 a 154 [obr. 8] pak lze datovat přibližně do 70. let 13. století. Nepatrně u k. 173 narůstá zástupců skupin tříd C (C3) a D (C: 7 ks, D: 10 ks z 187 ks). Fázi I. z domu čp. 777 lze poměrně dobře synchronizovat s keramikou fáze I. z domu čp. 753 na náměstí Přemysla Otakara, taktéž datované do 3. čtvrtiny 13. století.[18]

V mladší II. fázi (k. 119, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 134, 137, 143, 144, 148) bylo získáno celkem 609 ks keramického materiálu [obr. 9, 10, 11]. Nejpočetněji byly zastoupeny výdutě (441 ks), okraje (100 ks), dna s části výdutě (40 ks) a dna (13 ks). Ojediněle zaznamenáváme větší části celých nádob (8 ks), okraj s větší částí výdutě (1 ks) a rukojeti (6 ks). Z typologického hlediska byly nejvíce zastoupeny hrnce (93 ks), zásobnice (33 ks) a poklice (24 ks). V řádech jednotek kusů registrujeme džbány (3 ks), kahany (2 ks), kahany či misky (2 ks), drobnou nádobu a mísu. Celkem 450 kusů fragmentů nebylo možné ztotožnit s žádným typem nádoby. Z hlediska skupin keramických tříd dosahuje nejpočetnějšího zastoupení skupina A (393 ks, tj. 65 %), následují ji skupina B (155 ks, tj. 26 %), skupina C (21 ks, tj. 3 %) a skupina D (38 ks, tj. 6 %). Dva zlomky nebyly přiřazeny k žádné z uvedených keramických skupin. Ve svrchní uloženině II. fáze se v k. 124 objevují první zástupci skupiny tříd C s krupičkovitě drsným povrchem (C1). Zároveň stoupá i podíl skupiny D (C: 13 ks,

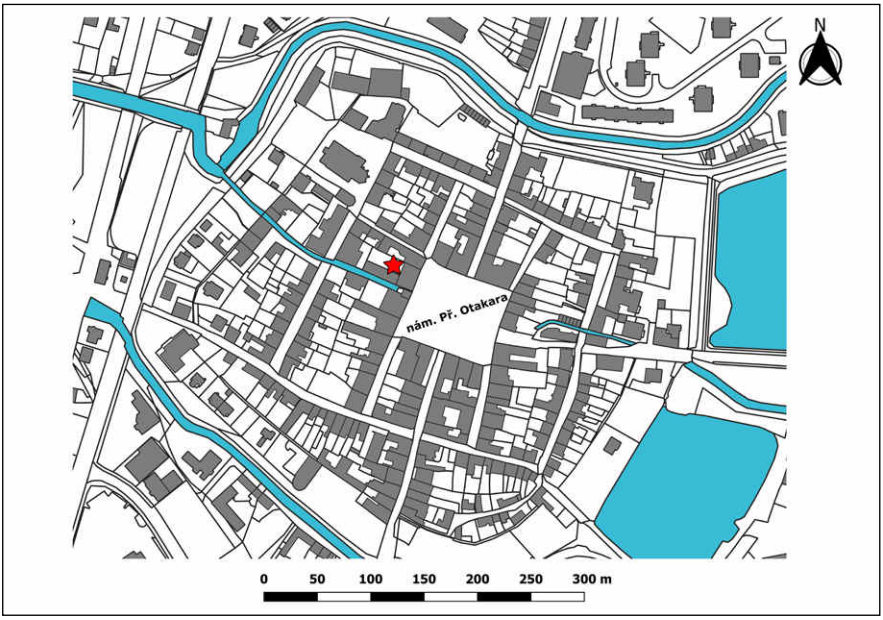

Obr. 1: Poloha sondy S1/16 ve dvorním traktu domu čp. 777 na náměstí Přemysla Otakara v Litovli.

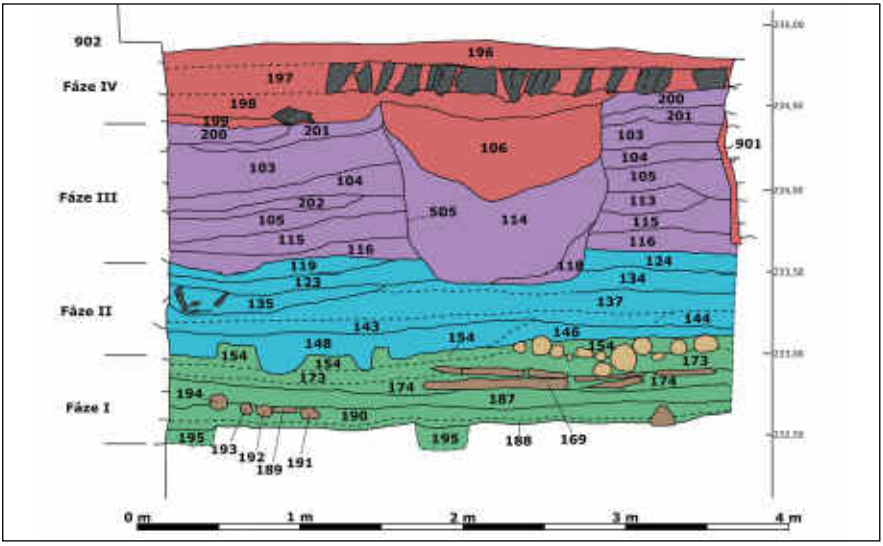

Obr. 2: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Profil P5 v sondě S1/16 s rozlišením jednotlivých fází (1: 3. čtvrtina 13. století, 2: 4. čtvrtina 13. století, 3: 14. století, 4: novověk a recent). Kresba: K. Faltýnek, P. Kašpar, J. Novák. Digitalizace: J. Novák. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

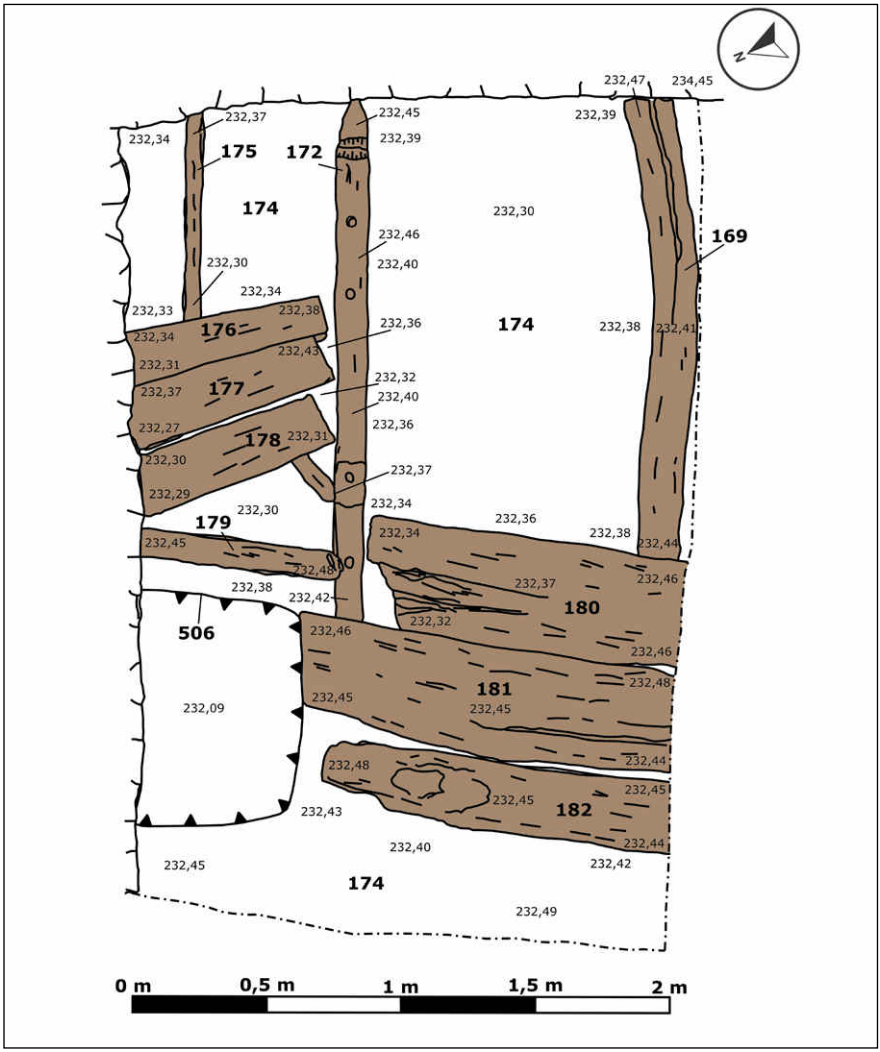

Obr. 3: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Půdorys dřevěné podlahy (4. mikrofáze subfáze 1.2). Kresba: K. Faltýnek, S. Bambasová, P. Krajči. Digitalizace: J. Novák. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

D: 11 ks z 108 ks celkem). Tuto uloženinu lze synchronizovat s keramikou II. fáze z domu čp. 753 na náměstí Přemysla Otakara, datované do poslední čtvrtiny 13. století, případně s objektem č. 5 z bývalého klášterního kostela v Uničově.[19] V okrajové profilaci nádob dochází ve II. fázi k patrnému seříznutí římsovitého okraje dovnitř, spojenému s prožlabením zevnitř a s členitější vnější profilací okraje. Okraje nádob jsou zdobené na vnější ploše

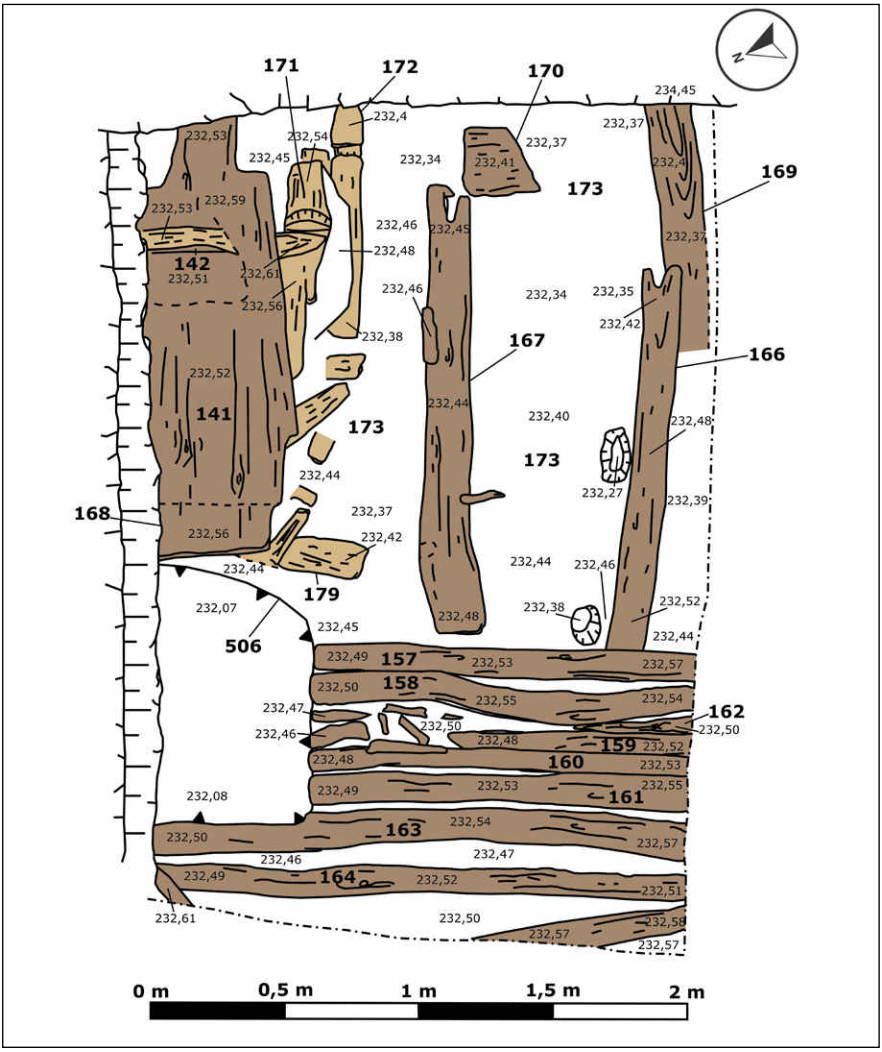

Obr. 4: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Půdorys dřevěné podlahy (5. mikrofáze subfáze 1.2). Kresba: J. Novák, P. Kašpar. Digitalizace: J. Novák. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

rýhováním a jednoduchou i zdvojenou vlnovkou. Rýhy v podobě svazků (pásů) jsou nejčastějším výzdobným motivem stěn nádob. Na keramických fragmentech ze skupiny C se objevuje červené malování [obr. 11: 9–10]. Vzhledem k dendrochronologickému datování mikrofáze 4, lze keramické zlomky z fáze II datovat do průběhu poslední čtvrtiny 13. století. Části dna a výduti k. 134 (inv. č. 21/16-134/144) nesly stopy ožehnutí vně nádoby a místy

Obr. 5: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Kostra podkovaného koně v anatomické poloze v objektu k. 505. Foto: K. Faltýnek. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

měly až zesklovatělý povrch. Nádoba obsahovala organickou hmotu analyzovanou jako dřevní dehet.[20]

Z ostatních artefaktů lze zmínit především soubor *usní*. Z výzkumu pochází přes 150 blíže neidentifikovatelných kožených fragmentů. Mezi určitelnými nálezy vyniká část dětského půlpáru vyšší knoflíkové obuvi se zdvojenou podešví a jeden zadní vyztužovací dílec obuvi, tzv. opatek.[21] V souboru je zastoupeno malé množství *kovů*, reprezentované zejména nepočetným stavebním kováním. Z hodnotnějších nálezů lze zmínit otočný klíč s přibližně kosočtvercovým okem z k. 174 [obr. 7: 11].[22]

Archeologické výzkumy městských parcel v Litovli[23]

Více než dvě desetiletí trvající systematická archeologická záchranná činnost na území historického jádra města Litovle přinesla celou řadu dokladů obdobných nálezových situací a zvrstvení terénu dvorových částí městských parcel, jako je tomu u výše popisovaného výzkumu na náměstí Přemysla Otakara č. p. 777. Dosažené výsledky jsou stručně sumarizovány na následujících řádcích.

Relikt dřevohliněného zřejmě patrového hrázděného měšťanského domu, stojícího na kamenné podezdívce, datovaný do poslední čtvrtiny 13. století, byl prozkoumán v roce 2003 na *náměstí Přemysla Otakara čp. 753*. Fragmenty zlomků pískovcových ostění, jejichž zdroj pochází z 12 km vzdálených Mladějovic, dokládají existenci jednoduchého vstupního

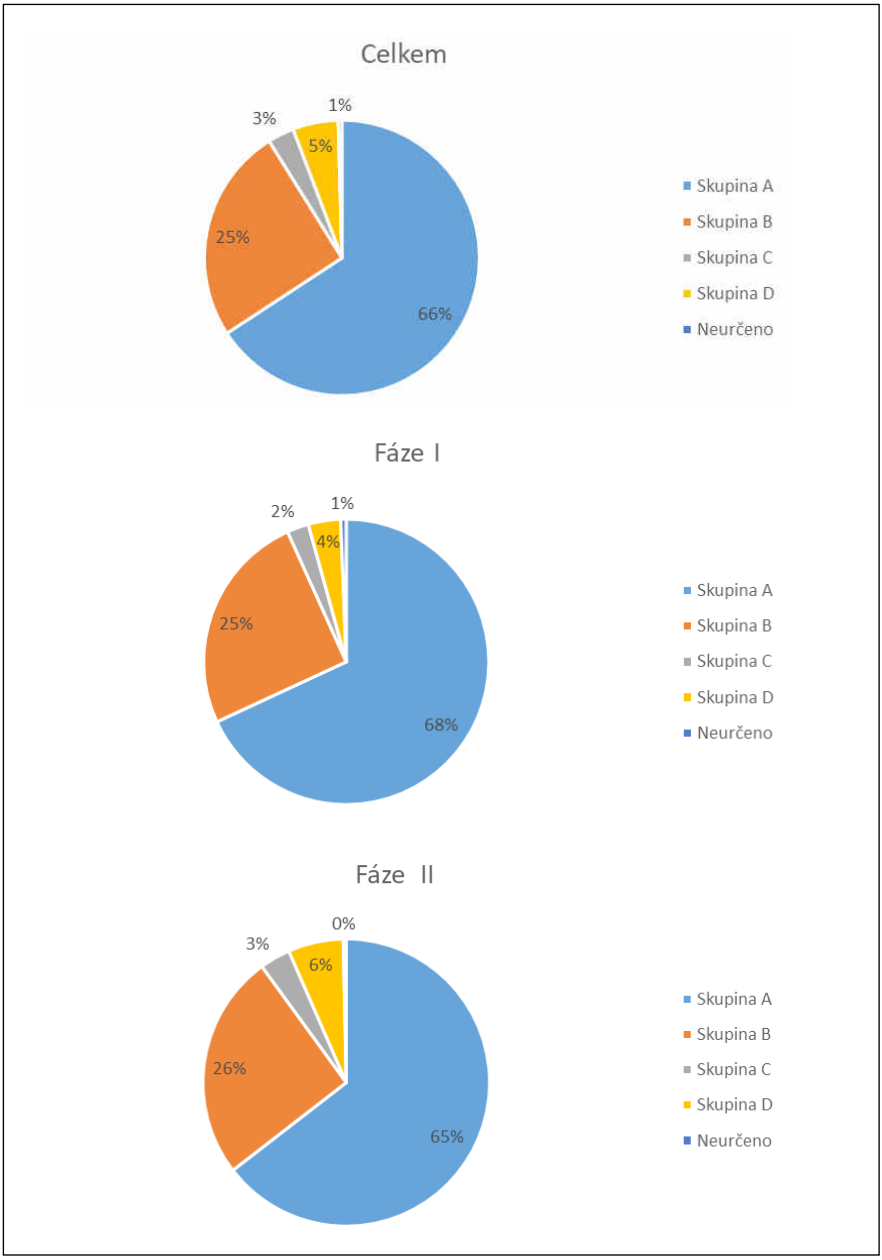

Obr. 6: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Procentuální zastoupení skupin keramických tříd. Autor: J. Novák.

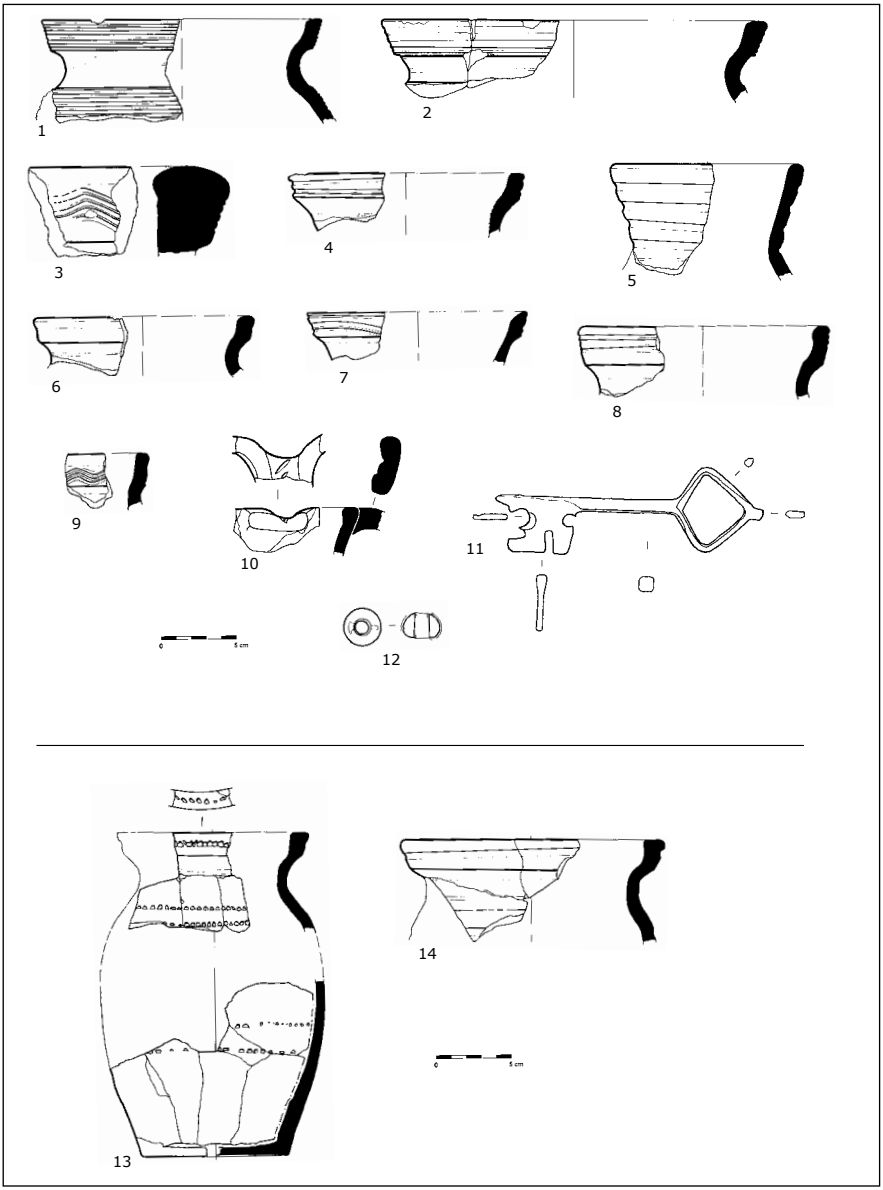

Obr. 7: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Výběr keramiky a kovových artefaktů z I. fáze (3. čtvrtina 13. století). **Kontext 174**: **1)** 21/16-174/1; **2)** 21/16-174/2; **3)** 21/16-174/21; **4)** 21/16-174/3; **5)** 21/16-174/4; **6)** 2/16-174/7; **7)** 21/16-174/9; **8)** 21/16-174/8; **9)** 21/16-174/10; **10)** 21/16-174/22; **11)** 21/16-174/79; **12)** 21/16-174/78; **kontext 190**: **13)** 21/16-190/3-11; **14)** 190/2. Skupina A: 1–9; skupina B: 8, 13, 14. Kresba. K. Faltýnek, digitalizace: J. Novák.

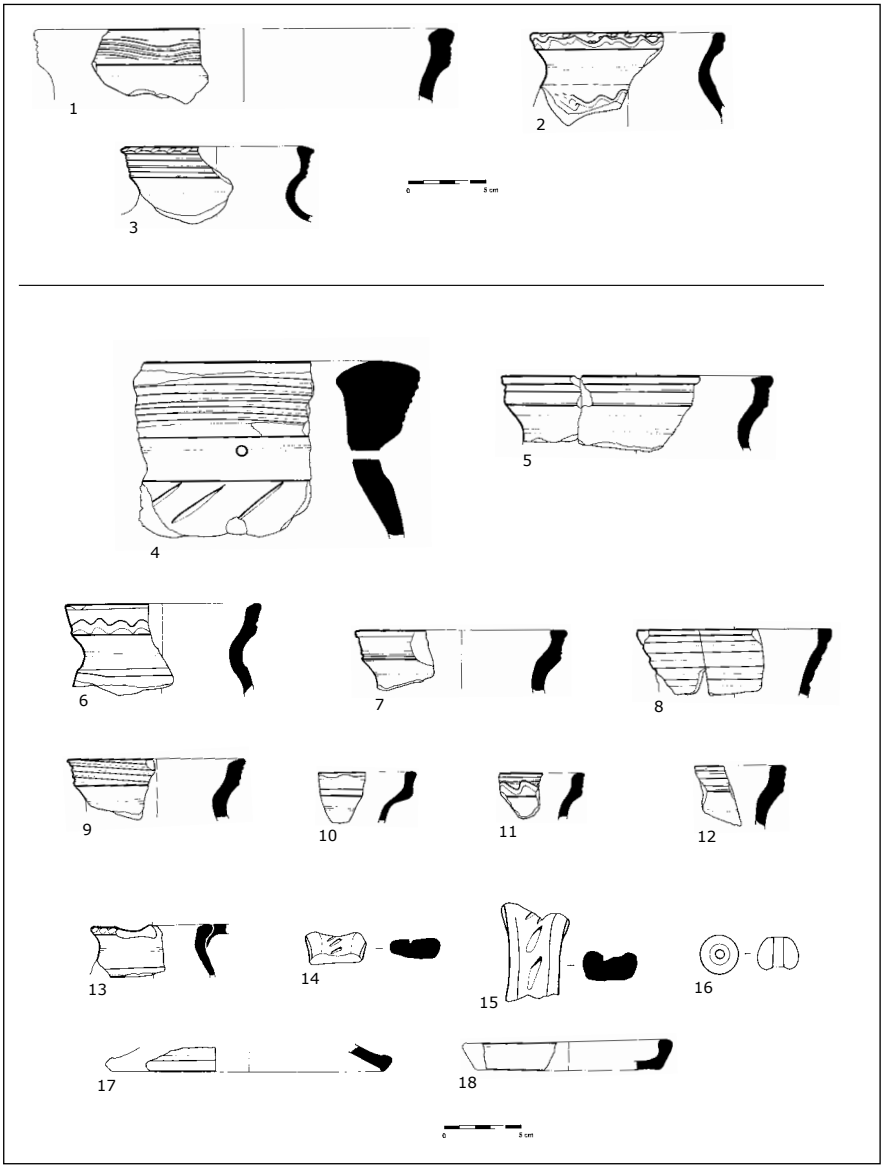

Obr. 8: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Výběr keramiky z I. fáze (3. čtvrtina 13. století). **Kontext 154**; **1)** 21/16-154/4; **2)** 21/16-154/2; **3)** 21/16-154/1; **kontext 173**; **4)** 21/16-173/26; **5)** 21/16-173/17; **6)** 21/16-173/1; **7)** 21/16-173/14; **8)** 21/16-173/22; **9)** 21/16-173/2; **10)** 21/16-173/12; **11)** 21/16-173/168; **12)** 21/16-173/16; **13)** 21/16-173/27; **14)** 21/16-173/29; **15)** 21/16-173/28; **16)** 21/16-173/222; **17)** 21/16-173/11; **18)** 21/16-173/21. Skupina A: 1–2, 4–7, 9, 11–12, 17; skupina B: 3, 8, 10, 13–15, 18. Kresba. K. Faltýnek, digitalizace: J. Novák.

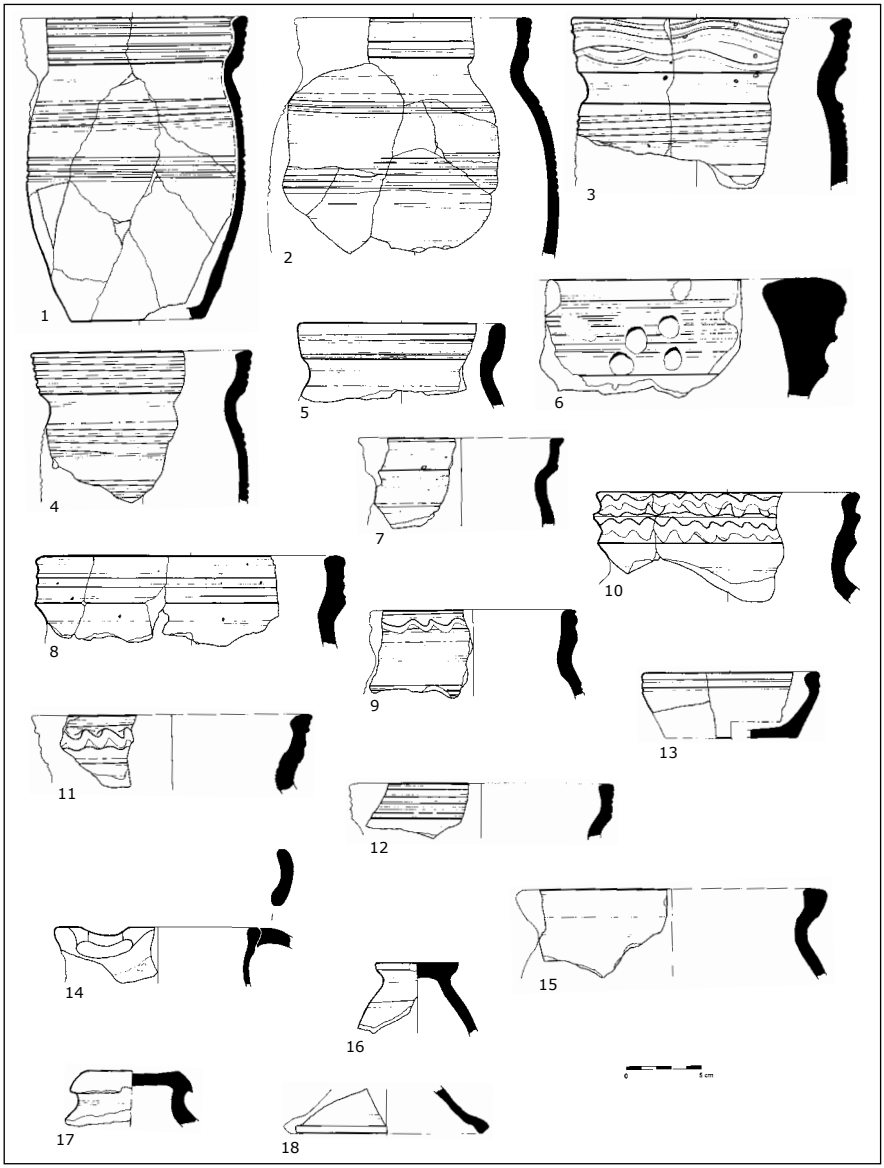

Obr. 9: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Výběr keramiky z II. fáze (4. čtvrtina 13. století). **Kontext 137**; **1)** 21/16-137/1; **2)** 21/16-137/6; **3)** 21/16-137/8; **4)** 21/16-137/2; **5)** 21/16-137/7; **6)** 21/16-137/36; **7)** 21/16-137/15; **8)** 21/16-137/9; **9)** 21/16-137/27; **10)** 21/16-137/29; **11)** 21/16-137/26; **12)** 21/16-137/3; **13)** 21/16-137/41-42; **14)** 21/16-137/34; **15)** 21/16-137/24; **16)** 21/16-137/45; **17)** 21/16-137/44; **18)** 21/16-137/38. Skupina A: 1–6, 8–13, 15, 17; skupina B: 16, 18; skupina C: 14; skupina D: 7. Kresba. K. Faltýnek, digitalizace: J. Novák.

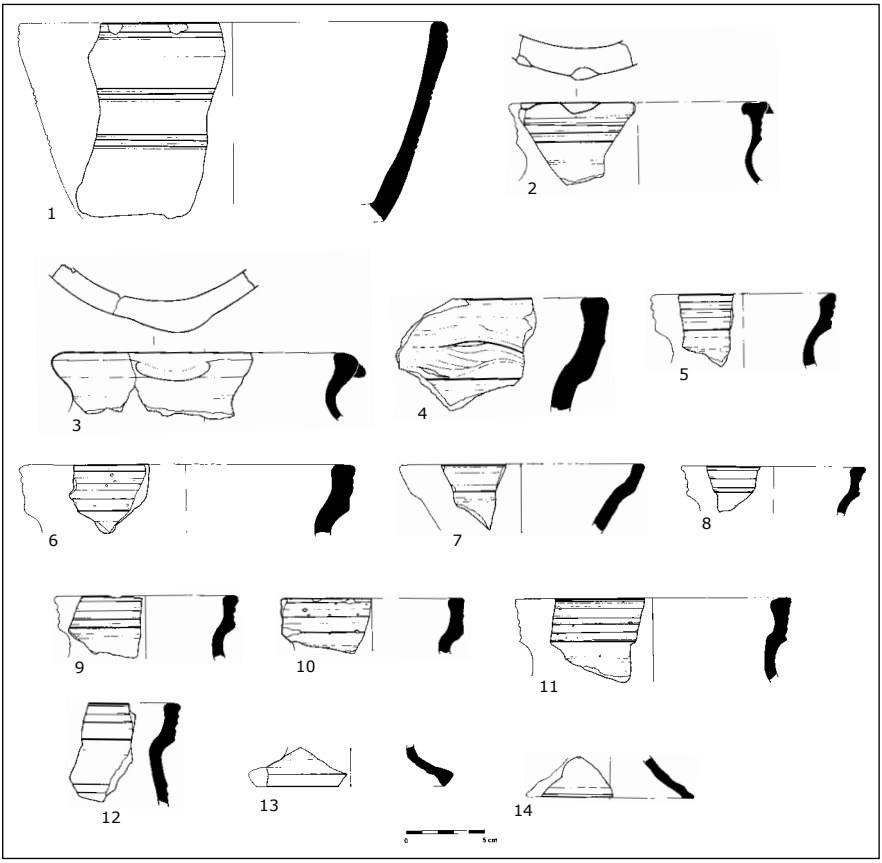

Obr. 10: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Výběr keramiky z II. fáze (4. čtvrtina 13. století). **Kontext 134**; **1)** 21/16-134/29; **2)** 21/16-134/4; **3)** 21/16-134/24; **4)** 21/16-134/28; **5)** 21/16-134/21; **6)** 21/16-134/19; **7)** 21/16-134/9; **8)** 21/16-134/8; **9)** 21/16-134/10; **10)** 21/16-134/17; **11)** 21/16-134/27; **12)** 21/16-134/20; **13)** 21/16-134/2; **14)** 21/16-134/3. Skupina A: 1, 4–12; skupina B: 2–3, 13–14. Kresba. K. Faltýnek, digitalizace: J. Novák.

portálu směrem do náměstí, přičemž byl dům oproti dnešku o 2 m zasunut dovnitř parcely. Nicméně před existencí domu se zde nacházely organogenní odpadní vrstvy hospodářského charakteru, zbytky plotů a doklady pasířské a potravinářské výroby, doložené mimo jiné relikty dvou potravinářských pecí.[24] Na výsledky z roku 2003 navázal v roce 2006 výzkum kanalizační přípojky ve dvoře Městského klubu, který potvrdil dlouhodobé rozdělení parcely na dvě části s odlišnou funkcí. První větev kanalizace protnula dvorovou část městiště, kde se soustředily hospodářské a odpadní objekty a vrstvy o mocnosti 1,5 m ze 13. a 14. století. Prozkoumána byla i část hnojiště v délce 0,5 m s nálezem mršiny zvířete. Druhá větev kanalizace naopak proťala obytnou část parcely s vyhořelými a rozplanýrovanými zbytky dřevohliněných domů.[25]

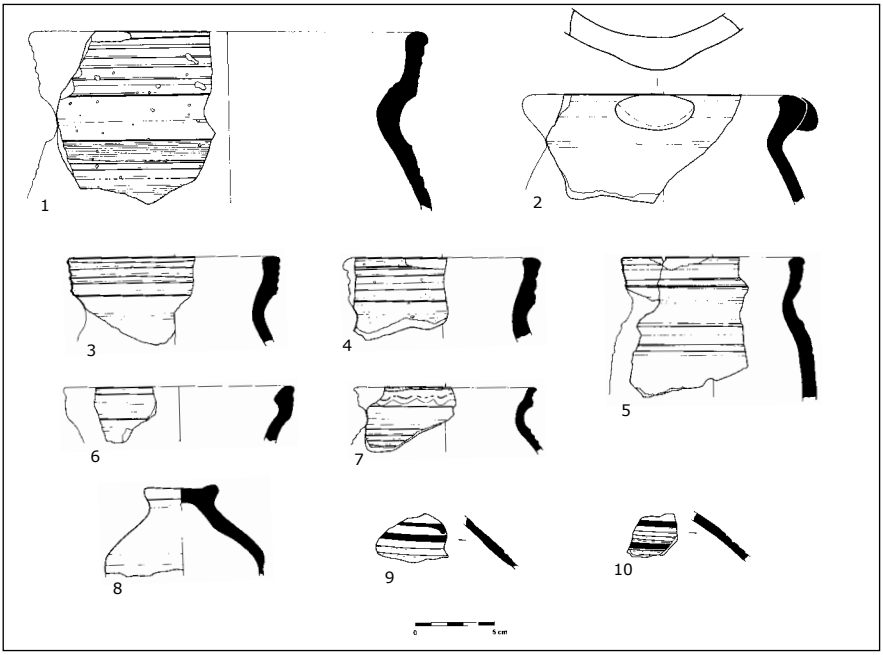

Obr. 11: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Výběr keramiky z II. fáze (4. čtvrtina 13. století). **Kontext 124**; **1)** 21/16-124/7; **2)** 21/16-124/11; **3)** 21/16-124/3; **4)** 21/16-124/6; **5)** 21/16-124/1; **6)** 21/16-124/12; **7)** 21/16-124/8; **8)** 21/16-124/22; **9)** 21/16-124/35; **10)** 21/16-124/36. Skupina A: 6–7; skupina B: 2, 8; skupina C: 9–10; skupina D: 1, 3–5. Kresba. K. Faltýnek, digitalizace: J. Novák.

V roce 2003 došlo během záchranného archeologického výzkumu v souvislosti s budováním kanalizace k dokumentaci řezu *parcelou č. 146 v Komenského ulici*. Zachyceny byly dvě fáze dřevohliněného domu o délce 7 m, datované do 14. a 15. století. V zadní části na dům navazovala dvorová část. Zároveň během budování kanalizace v roce 2003 došlo i k zachycení posunu uliční čáry ve 14. století na Husově ulici, pravděpodobně způsobeném regulací toku Nečízu.[26]

Na nárožní *parcele č. 187 ulic Husovy a Jungmannovy* byla v roce 2004 provedena zjišťovací sonda v délce 18 m a šířce 1,5 m v souvislosti s plánovanou výstavbou rehabilitačního zařízení. Podloží se nacházelo v hloubce 1,9 až 2 m pod povrchem.

Z doby lokace města v polovině 13. století pocházely organogenní vrstvy s odštěpky snad stavebního dřeva i fragmentů usní. V jižní polovině sondy byla zachycena struktura sloupových jamek a hliněná pec. V průběhu 2. poloviny 13. století se v prostoru parcely vytvořily dvě funkčně odlišné části. V severní polovině sondy se nacházelo 1 m mocné souvrství čtyř horizontů destrukcí nadzemních dřevohliněných domů z průběhu 2. poloviny 13. až 15. století. V jižní polovině sondy fungovala dvorní část parcely. Nad podložím se v této části městiště ukládaly organogenní vrstvy datované do 2. poloviny 13. století. U odpadních vrstev 14. století již organogenní komponenty uloženin nebyly převažující. Na rozhraní mezi obytným a odpadním dvorovým areálem byla prozkoumána hliněná pec

Fáze	Subfáze	Mikrofáze	Uloženina	Charakteristika	Dendrochronologická data	Keramický materiál
I	I. 1	-	188	Se zetlelou lesní hrabankou a zbytkem malého pařezu.	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
	I. 2	-	190	Středně modrošedá jílovitá hlína s černými hnědými skvrnami organogenního charakteru a fragmenty dřev.	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
		1	189, 191–194	Kulatiny a fošny.	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
		2	187	Středně modrošedá ulehlá jílovitá hlína s četnými fragmenty dřev.	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
			174	Tmavě černošedá ulehlá organogenní vrstva.	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
		3	184–186	Dřevěná konstrukce (kuláče, fošna a hranol).	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
		4	169, 172, 175	Dřevěné konstrukce (kuláče a půlkuláč).	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
			170, 176–178, 180–182	Štípané fošny.	1253–1267 (176) 1257–1267 (177) 1258–1267 (178) Po 1251 (180) Po 1242 (181)	3. čtvrtina 13. století
			173	Tmavě černošedá ulehlá organogenní vrstva.	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
		5	166, 167, 171	Dřevěné konstrukce (kuláče).	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
			157–165, 179, 183	Dřevěné konstrukce (hustě kladené kuláče).	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
			154	Tmavě šedohnědá až černá organogenní vrstva.	Bez dat	3. čtvrtina 13. století
II	II. 1	-	146	Ulehlý, světle modrý mírně hlinitý říční štěrkopísek s našedlým odstínem	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			148	Ulehlý, světle modrý mírně hlinitý říční štěrkopísek s našedlým odstínem	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
		Starší	150, 151, 155, 156	Jednoduché zpevnění povrchu pomocí druhotně využitých fragmentů dřev.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
		Mladší	149, 152, 153	Jednoduché zpevnění povrchu pomocí druhotně využitých fragmentů dřev.	Po roce 1244 (149) Po roce 1227 (152)	4. čtvrtina 13. století

II	II. 2	-	143	Ulehlý šedý až šedohnědý hlinitý říční oblázkový štěrk.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			144	Uhlíkatý prach.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			145, 147	Organogenní vrstvy.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			137	Šedá až šedohnědá organogenní uloženina.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			134	Tmavě hnědá organogenní vrstva.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			132	Kumulace kamenů.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			509	Nepravidelná podlouhlá jáma.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			140	Hnědá organogenní mazlavá a silně zapáchající uloženina (výplň 509).	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			141, 142, 168	Fošna, kuláč a hranol (výplň 509).	Po roce 1222 (141)	4. čtvrtina 13. století
			131	Přemístěné podloží (zaizolování objektu).	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			135	Uhlíkatý prach s drobky mazanic.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			123	Žlutobéžová izolační jílovitá hlína.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
			119, 124	Tmavě hnědá organogenní vrstva.	Bez dat	4. čtvrtina 13. století
III	III. 1	-	113	Organogenní uloženina.	Bez dat	14. století
			104, 115	Izolační vrstva světle hnědých až rezavošedých prachových jílů s vysokým podílem říčních písků a štěrků.	Bez dat	14. století
			103, 105, 116	Hnědé až hnědookrové uloženiny tvořené zejména přemístěným podložím.	Bez dat	14. století
	III. 2	-	505	Objet se skeletem koně	Bez dat	14. století
			114	Zelenošedý říční štěrk s fragmenty mazanic a uhlíků (výplň objektu 505).	Bez dat	14. století
			106	Mladší novověký zásyp stavební sutí	Bez dat	Novověk
IV	-	-	900	Zeď	Bez dat	16.–20. století
			500, 504	Vápenná jáma, později odpadní jímka.	Bez dat	16.–20. století
			501–503, 506, 508	Novověké odpadní jímky	Bez dat	16.–20. století
			197	Kamenná dlažba	Bez dat	16.– 20. století
			198	Písčitý podsyp	Bez dat	16.–20. století
			196	Recentní vrstva	Bez dat	16.–20. století

Obr. 12: Litovel. Náměstí Přemysla Otakara čp. 777. Přehledová tabulka jednotlivých fází antropogenních aktivit a jejich projevů.

ze 14. století a druhá mladší pec z období novověku. Na jižním konci sondy při rozhraní se sousední parcelou byla prozkoumána odpadní jímka z 16. století.[27]

K výzkumům čistě dvorových částí městských parcel můžeme přiřadit sondu o velikosti 2,1 × 0,9 m provedenou kvůli výstavbě schodiště ve dvoře *domu č. p. 792 na ulici 1. máje* v roce 2001. Geologického podloží bylo dosaženo v hloubce 1,95 m. Do něj se zahluboval objekt hospodářského charakteru. Jednalo se o dubovými fošnami vydřevený chlívek z 3. čtvrtiny 13. století s organogenní výplní a nálezy žaludů jako potravy pro vepře. Z objektu pochází nálezy fragmentů usní. Ze zánikové fáze objektu se zřícenými dřevěnými konstrukcemi byly objeveny i doklady pasířské výroby. Nad objektem se nacházelo souvrství odpadního charakteru z poslední čtvrtiny 13. století až počátku 14. století o mocnosti 1,1 m.[28]

Také kanalizační přípojka ve dvoře budovy *radnice čp. 778 a 779* odhalila typická středověká odpadní organogenní souvrství. Dokumentovány byly dvě nad sebou umístěné dřevěné stavby ze 13.–14. století, související s hospodářským provozem zadní části městiště. Z první stavby se dochovaly zbytky dřevěné podlahy s prkny a dřevěné kůly. Destrukce druhé stavby sestávala z horizontálně umístěných fošen a ze svisle kolmo uložených trámů.[29]

Ve dvorním traktu parcely byly během výstavby rodinného domu na *Jungmannově ulici na parc. č. 193* v roce 2007 vyhloubeny dvě sondy o rozměrech 1 × 2 m. Sondy odkryly organogenní vrstvy z 2. poloviny 13. století, které obsahovaly zlomky dřev a fragmenty kůží. Místy se zde nacházely zbytky požárových vrstev. V obou sondách byly zachyceny zbytky kůlových konstrukcí. V jedné ze sond byla zřejmě zjištěna hranice dvou středověkých parcel. Geologické podloží leželo v hloubce 2,2–2,3 m pod povrchem.[30]

Mezi další výzkumy dvorových částí městských parcel patří archeologická sonda o rozměrech 2,5 × 2,6 m, položená v roce 2017 v místech plánované výtahové šachty k hotelu Záložna na *parc. č. 210* (*Masarykova ul. čp. 764*). Geologické podloží bylo dosaženo v hloubce 3,2 m pod stávajícím povrchem. Pod recentními uloženinami bylo od úrovně 0,7 m prozkoumáno typické středověké souvrství městské parcely z 2. poloviny 13. až 1. poloviny 15. století. Jednalo se o organogenní uloženiny prokládané zbytky dřevěných konstrukcí a proplétaných plotů a jílovitých izolačních vrstev. Z dřevěných konstrukcí pochází dendrochronologická data z rozmezí let 1324–1341 a 1331–1348. Fragmenty usní – odpad z dílny ševce – byly získány z organogenních uloženin datovaných do 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století.[31]

Z drobnějších výzkumů městských parcel lze uvést zdokumentování souvrství z období poslední čtvrtiny 13. až průběhu 14. století na *Mlýnské ulici čp. 628*. K důležitým zjištěním patřily dvě požárové vrstvy ze 14. století.[32] Dále dvě drobné sondy z roku 2004, které zachytily středověké vrstvy městské parcely ze 14. a 15. století na *Komenského ulici čp. 687*.[33] V kanalizační přípojce k domu *čp. 670 na Revoluční ulici* bylo dokumentováno souvrství dvou mazanicových destrukcí ze 14. století, pocházející z dřevohliněných staveb v zadních částech středověkých měšťanských parcel.[34] Při stavbě kanalizační přípojky ve dvorech domů *čp. 777 a čp. 721* byla prozkoumána torza původních archeologických situací, jednalo se o zpevnění povrchů v podobě oblázkových posypů z pozdního středověku a o organogenní odpadní vrstvy z 2. poloviny 13. a 14. století.[35] Při hloubení základových pasů rodinného domu na *Třebízského ulici na parc. 198/1 a 198/2* v roce 2010 byly dokumentovány tři požárové vrstvy z období vrcholného středověku.[36] Archeologická sonda pro výtah v blízkosti městské knihovny na *náměstí Svobody čp. 675* (parc. č. 6) prozkoumala organogenní

odpadní uloženiny z 2. poloviny 13. století a odpady z kovovýroby z 1. poloviny 14. století. V blízkosti byla provedena sonda již v roce 1999.[37] Při hloubení základových pasů pro rodinný dům na *Jungmannově ulici čp. 648* v roce 2016 byla prozkoumána požárová vrstva a organogenní uloženiny i zahloubený objekt ze 14. století. Přímo na podloží ležela část zvířecího skeletu.[38] Během výstavby bazénu na parcele č. 98 a 2917/2 k domu *čp. 1345 ve Švédské ulici* bylo prozkoumáno vrcholně středověké humózní souvrství a zahloubený objekt z 2. poloviny 13. století.[39]

Závěr

Archeologický výzkum realizovaný v roce 2016 v místech budoucí výtahové šachty v jihovýchodní části dvorního traktu domu čp. 777 významně přispěl k poznání utváření, využívání a proměn dvorové části středověké městské parcely v Litovli zejména během 2. poloviny 13. století a ve 14. století.[40] Sonda S1/16 o rozměrech 3,2 × 2,2 m dosáhla intaktního geologického podloží v hloubce 2,4 m pod stávajícím povrchem. Nad podložím se utvořilo přibližně dva metry mocné středověké souvrství, které bylo možné rozčlenit do tří vývojových fází, dílčích subfází a mikrofází [obr. 12].

Mimořádně důležité jsou především zjištění týkající se období samotné lokace a prvotního formování města ve 3. čtvrtině 13. století. Prozkoumána byla uloženina, která obsahovala lesní hrabanku a zbytek malého pařezu s částečně dochovaným kořenovým systémem. Jednalo se o přímý doklad klučení porostu v souvislosti s lokací města. Záhy se zde ukládal odpad organogenního charakteru a povrch již zjevně dvorové části měšťanské parcely byl zpevňován kvůli blátivému terénu pomocí horizontálně ležících kulatin a fošny a následně i haťování (1. a 2. mikrofáze subfáze I.2). Po opětovné vršení odpadu v podobě organogenní „hnojné“ vrstvy byl povrch fixován kuláči se zachycenými zbytky kolmo kladených fošen (3. mikrofáze subfáze I.2). Tato konstrukce však byla zachycena ve velmi torzovitém stavu. Lépe zachovalá byla následná 4. mikrofáze. Kuláče a půlkuláče z olšového a bukového dřeva, položené souběžně vedle sebe v nepravidelném rozstupu, překrývala kolmo kladená podlaha z dubových fošen. Konstrukce byla spojena a sroubena pomocí záseků ve tvaru písmene „V“ a zřejmě i čepů. Dendrochronologické datování vzniku této podlahy ukazuje k roku 1267. Následně ji překryla opět organogenní „hnojná“ vrstva a nad starší dřevěnou konstrukcí byla vytvořena nová stavba obdobného rázu, vytvořená ale pomocí olšových kuláčů (5. mikrofáze subfáze I.2). Celou konstrukci následně překryla opět organogenní „hnojná“ vrstva s dochovanými hustě kladenými otisky zvířecích stop, patrně koní. Dle velikosti stop se jednalo o dospělé zvíře a hříbě. S vysokou pravděpodobností se v případě dřevěných konstrukcí 4. a 5. mikrofáze jednalo o pozůstatky koňských stájí s pevnou podlahou, užívanou např. pro nemocná zvířata nebo březí kobyly. Také pylové spektrum s vysokým obsahem trav podporuje tuto interpretaci. Zda s ustájením koní nebo dobytka souvisela i 3. mikrofáze, není jasné. Mohlo se jednat o pozůstatek podlahy hospodářské stavby, ale mohlo jít také pouze o zpevnění blátivého povrchu dvora jako v případě 1. a 2. mikrofáze. Analogická situace archeologickým výzkumem odkrytých koňských stájí obdobného stáří byla zjištěna na středověkém hradě ve Veselí nad Moravou.[41] Doklady existence stájí, chlévů a kotců z městského prostředí pochází např. z Uherského Hradiště a Košic.[42]

Po zániku koňských stájí byl povrch překryt izolačními vrstvami a nad nimi v poslední čtvrtině 13. století pokračoval růst terénu, ve kterém se střídaly organogenní uloženiny a izolační vrstvy prokládané jednoduchými zpevněními blátivého povrchu dvora pomocí oblázkových posypů a dřev. Objevuje se i zahloubený objekt odpadního charakteru. Stejné povahy bylo zvrstvení také v mladším vrcholném středověku (14. století). O hygienických poměrech této doby svědčí nález mršiny koně i s podkovami, hozené na dno zahloubeného objektu.

Osteologické nálezy i palynologická analýza dokreslují obraz dvora městiště, kde se v rychlém sledu vršily odpadní vrstvy. Tomu odpovídá i chudé spektrum archeologických nálezů. Jen za období čtvrt století v době lokace města po polovině 13. století narostl terén dvora přibližně o 0,5 metru, přičemž archeologickým odkryvem bylo rozlišeno pět mikrofází úprav povrchu dvora, včetně dvou mikrofází fungujících koňských stájí.

Obdobně dynamický proces formování městské parcely v podobě rychlého nárůstu zvrstvení, povrchových úprav a zpevnění, vzniku, fungování a zanikání staveb typických pro dvorové části parcel (chlévy, stáje, pece a výrobní objekty apod.) probíhal i v ostatních částech Litovle (srov. s kap. „Archeologické výzkumy městských parcel v Litovli“) a svědčí o tom, že institucionální město v době lokace bylo velice živým „organismem“.

Poznámky

* Práce vznikla v rámci dílčího cíle výzkumné oblasti I. Archeologie financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).

1 Procházka, R.: Archeologie a poznání moravských a slezských měst. *Archaeologia historica*, 2007, sv. 32, s. 37–80. – Týž: Město – fenomén doby posledních Přemyslovců. In: Fifková, R. (ed.): *Sága posledních Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc 2006, s. 153–172.

2 Procházka, R.: *Archeologie a poznání* (pozn. 1), s. 61–64. – Týž: *Město* (pozn. 1), s. 165–166; Týž: Odraz vrcholně středověké urbanizace v archeologických pramenech na základě vybraných příkladů. *Přehled výzkumů*, roč. 51, 2010, s. 209–247, cit. s. 227–237.

3 Šlézar, P.: Archeologie středověkého města. In: Konečný, K. (ed.): *Litovel. Velké dějiny města, svazek 1. Od nejstarších dob do roku 1918*. Olomouc 2018, s. 68–103. – Týž: Proměna fortifikačního systému města Litovle na počátku 14. století. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 70, 2018, č. 3, s. 253–268 – Hoch, A. – Šlézar, P.: Středověká kožedělná produkce z Litovle. *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 109–126.

4 Šlézar, P.: *Archeologie* (pozn. 3), s. 79.

5 Šlézar, P.: *Archeologie* (pozn. 3), s. 79–83.

6 Hoch, A. – Šlézar, P.: *Středověká kožedělná* (pozn. 3), s. 113 – Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Náměstí Přemysla Otakara č. p. 777. *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 164–165.

7 Faltýnek, K. – Golec, M. – Hlava, M. – Hlubek, L. – Kalábková, P. – Mírová, Z. – Šlézar, P. – Urválek, R.: *Výpravy za litovelskou archeologií*. Litovel 2019, s. 131. K dalším úpravám terénu při lokaci města viz Šlézar, P. – Faltýnek, K.: Litovel (okr. Olomouc). Centrum města. *Přehled výzkumů*, roč. 45, 2004, s. 204–207 – Šlézar, P.: *Archeologie* (pozn. 3), s. 79–86.

8 Ze stop byly pořízeny sádrové odlitky deponované na odboru archeologie Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci.

9 Rybníček, M.: *Litovel, Náměstí Přemysla Otakara 777*. Dendrochronologická laboratoř Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity. Rkp. závěrečné zprávy. 2018. Uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

10 Kočár, P. a kol.: *Litovel, Náměstí Přemysla Otakara 777. Litovel – pylové vzorky z archeologického výzkumu*. Rkp. závěrečné zprávy. 2018. Uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

11 Holub, M.: *Litovel, Náměstí Přemysla Otakara 777. Závěrečná zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu z lokality Litovel.* Rkp. závěrečné zprávy. 2020. Uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

12 Čapek, L. – Procházka, R. – Sedláčková, L. – Těsnohlídková, K.: Regionalizace keramiky – nástin hlavních výrobně-distribučních okruhů a jejich chronologie. In: Čapek, L. a kol.: *Vrcholně a pozdně středověká keramika v českých zemích. Výroba – Regionalizace – Metody – Interpretace.* Plzeň 2022, s. 71–169, cit. s. 154–160 – Šlézar, P. – Faltýnek, K.: Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty. *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 161–199, cit. s. 188–190.

13 Srov. Šlézar, P.: Archeologický výzkum v suterénu budovy Městského klubu v Litovli. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 60, 2008, č. 2, s. 167–183, cit. s. 176–178.

14 Srov. Šlézar, P.: *Archeologický výzkum* (pozn. 13), obr. 16:1.

15 Michna, P.: Dvě sídlištní stavby z počátků lokačního Uničova. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 32, 1980, č. 2, s. 161–186, cit. s. 172: obr. 8 – Šlézar, P.: *Archeologie* (pozn. 3), s. 73, 98 – Týž: Litovel (okr. Olomouc),„Staré Město". *Přehled výzkumů*, roč. 51, 2010, s. 443–445 – Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc), Staré město – ulice Uničovská, Loštická, Karla Sedláka, Žerotínská a Dukelská, Staroměstské nám. *Přehled výzkumů*, roč. 56, 2015, č. 2, s. 274–276.

16 Goš, V.: Slovanská keramika 10.–13. století na severní Moravě. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 29, 1977, č. 3, s. 291–303, cit. s. 301.

17 Srov. Šlézar, P.: *Archeologický výzkum* (pozn. 13), s. 176 – Šlézar, P. – Faltýnek. K.: *Litovel, 1. máje čp. 792*. Rkp. nálezové zprávy, 2005. M-TX-200602589. [cit. 2022-08-04]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno. Dostupné také z: Digitální archiv: https://digiarchiv.aiscr.cz/ id/M-TX-200602589, s. 8. Z dalších analogií ze střední Moravy např. Michna, P.: *Dvě sídlištní* (pozn. 15), s. 172: obr. 8 – Šlézar, P. – Faltýnek, K.: *Románský kostel* (pozn. 12), s. 186–188.

18 Srov. Šlézar, P.: *Archeologický výzkum* (pozn. 13), s. 176–178.

19 Srov. Michna, P.: Dvě sídlištní (pozn. 15), s. 173: obr. 10 – Šlézar, P.: *Archeologický výzkum* (pozn. 13), s. 176–178.

20 Analýzu v říjnu roku 2019 provedl RNDr. Lukáš Kučera, Ph.D. z katedry analytické chemie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

21 Blíže Hoch, A. – Šlézar, P.: *Středověká kožedělná* (pozn. 3), s. 113, 115.

22 Ke klíčům např. Krajíc, R.: *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa*. Díl I. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003, s. 87–96.

23 Podrobné prostorové určení popisovaných výzkumů a další informace k nim obsahuje Archeologický atlas města Litovle, viz Šlézar, P. – Faltýnek, K. – Grégr, J.: Archeologický atlas MPZ Litovel, 2018, [online]. Národní památkový ústav, Metainformační systém, © 2018 [cit 2022-08-04]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=1026533.

24 Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Nám. Přemysla Otakara čp. 753, parc. č. 172. *Přehled výzkumů*, roč. 45, 2004, s. 208–210 – Týž: *Archeologický výzkum* (pozn. 13), s. 167–183 – Týž: *Archeologie* (pozn. 3), s. 83.

25 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Náměstí Přemysla Otakara č. p. 778. *Přehled výzkumů*, roč. 48, 2007, s. 480.

26 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: *Litove*l (pozn. 6), s. 206.

27 Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Husova ulice, parc. č. 187. *Přehled výzkumů*, roč. 46, 2005, s. 288–290 – Hoch, A. – Šlézar, P.: *Středověká kožedělná* (pozn. 3), s. 111.

28 Faltýnek, K: Litovel (okr. Olomouc). Třída 1. máje čp. 792. *Přehled výzkumů*, roč. 43, 2002, s. 267–270 – Hoch, A. – Šlézar, P.: *Středověká kožedělná* (pozn. 3), s. 114 – Šlézar, P.: *Archeologie* (pozn. 3), s. 83 – Šlézar, P. – Faltýnek. K.: *Litovel, 1. máje* (pozn. 17). K chovu prasat domácích ve středověku např. Nývltová-Fišáková, M. – Procházka, R. – Sůvová, Z.: Vyhodnocení osteologických pozůstatků z výzkumu parcel domů Dominikánská 11–19 a Kobližná 3 v Brně. K otázce organizace zásobování měst masem ve vrcholném středověku. *Přehled výzkumů*, roč. 57, 2016, č. 2, s. 95–175, cit. s. 147–149 – Trojánková, O. – Kovačiková, L. – Frolík, J. – Starec, P. – Čiháková, J.: Chov prasat ve středověku prizmatem stabilních izotopů uhlíku a dusíku. *Archaeologia historica*, roč. 45, 2020, č. 1, s. 167–183.

29 Faltýnek, K. – Dehnerová, H. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Nám. Přemysla Otakara č. p. 778, 779. *Přehled výzkumů*, roč. 46, 2005, s. 291.

30 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Jungmannova ulice. *Přehled výzkumů*, roč. 49, 2008, s. 410–411.

31 Hoch, A. – Šlézar, P.: *Středověká kožedělná* (pozn. 3), s. 112 – Zlámal, T. – Kašpar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Masarykova, č. p. 764. *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 281–282 – Rybníček, M.: *Litovel – Záložna*. Dendrochronologická laboratoř Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity. Rkp. závěrečné zprávy. 2020. Uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

32 Faltýnek, K.: Litovel (okr. Olomouc). Mlýnská ulice čp. 628. *Přehled výzkumů*, roč. 43, 2001, s. 269.

33 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Komenského ul. č. p. 687. *Přehled výzkumů*, roč. 46, 2005, s. 290.

34 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Revoluční ulice. *Přehled výzkumů*, roč. 47, 2006, s. 254–255.

35 Faltýnek, K. – Grégr, J. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Náměstí Přemysla Otakara č. p. 777, Komenského ulice, č. p. 721. *Přehled výzkumů*, roč. 49, 2008, s. 411.

36 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (k. ú. Litovel, okr. Olomouc). Třebízského ulice. *Přehled výzkumů*, roč. 52, 2011, č. 2, s. 160–161.

37 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (k. ú. Litovel, okr. Olomouc). Náměstí Svobody. *Přehled výzkumů*, roč. 54, 2013, č. 2, s. 222–223.

38 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Jungmannova ulice č. p. 648. *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 163.

39 Faltýnek, K. – Šlézar, P.: Litovel (okr. Olomouc). Švédská ulice č. p. 1345. *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 165–166.

40 Ke stavebním dějinám domu čp. 777 v Litovli blíže Kauerová, V. – Koudela, M.: *Památky staré Litovle*. Olomouc 1998, s. 43–44.

41 Dejmal, M. – Lisá, L. – Nývltová-Fišáková, M. – Bajer, A. – Petr, L. – Kočár, P. – Kočárová, R. – Nejman, L. – Rybníček, M. – Sůvová, Z. – Culp, R. – Vavrčík, H.: Medieval Horse Stable. The Results of Multi Proxy Interdisciplinary Research. *PloS ONE*, 2014, č. 9(3):e89273, doi:10.1371/journal.pone.0089273 – Dejmal, M. – Plaček, M. (eds.): *Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě*. Brno 2015, s. 63–66, 96–99 – Dejmal, M.: Panští koně v „kožichu". *Živá historie*, 2020, č. 4, s. 35–37.

42 Nývltová-Fišáková, M. – Procházka, R. – Sůvová, Z.: *Vyhodnocení* (pozn. 28), s. 148.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 324: 43–63, 2022

Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část II.

Jiří Fiala – Harald Skala

Abstract

Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of the Olomouc in 1758. Part II.

At the end of their article *Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758*, the authors turn their attention to the headquarters of the Prussian King Frederick II, which, during this siege, were located in the village Smržice near Prostějov. As many as 43 noteworthy Prussian officers took part in this siege. Some of them will be presented with short biographical summaries. The second part of this contribution presents the biographies of three general officers: 4. Lieutenant-General Wolf Friedrich von Retzow (1700–1758), 5. Colonel Paul von Werner (1707–1785) and 6. Major-General Johann Karl Baron von Rebentisch (1701–1765).

Keywords: Olomouc, 1758, Prussian siege, Frederick II, Prussian commanders

Počínaje ročníkem 2014 *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* jsme v tomto časopise publikovali v pěti pokračováních příspěvek *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*.[1] Navazujeme na tento příspěvek biogramy předních pruských vojenských velitelů zúčastnivších se tohoto obléhání, jehož neúspěch zmařil plány prvního z nich – pruského krále Fridricha II. Velikého na následující obležení a dobytí hlavního města habsburské monarchie, Vídně. Jejich soupis se stručnými biografiemi pořídil hesenský historik Eduard von Sodenstern ve své publikaci *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*, vydané v roce 1858 nakladatelstvím Johanna Davida Sauerländera (1789–1869) ve Frankfurtu nad Mohanem.[2]

V předchozím čísle *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* jsme kromě úvodní části a soupisu 43 identifikovaných pruských důstojníků publikovali první tři biografie, a to těchto důstojníků: 1. generál polní maršál James Francis Keith (Jakob von Keith, 1696–1758), 2. generálporučík Heinrich August baron de la Motte-Fouqué (1698–1774) a 3. generálporučík Hans Joachim von Zieten (1699–1786). Představujeme nyní další tři pruské důstojníky – jsou to 4. generálporučík Wolf Friedrich von Retzow (1700–1758), 5. plukovník Paul von Werner (1707–1785) a 6. generálmajor Johann Karl svobodný pán von Rebentisch (1701–1765). [obr. 1; 2]

4. Generálporučík Wolf Friedrich von Retzow

Šlechtický rod von Retzow pocházel z Braniborska, jeho dědičné panství Möthlow poblíž městečka Nauen se nacházelo západně Berlína. Zde se Wolf Friedrich von Retzow narodil 24. ledna 1700,[3] jeho rodiči byli Henning Sigismund von Retzow a Margarethe rozená von der Groeben z linie Kotzeband.

Po studiích na rytířské akademii v Brandenburgu an der Havel v letech 1713–1716 vstoupil Wolf Friedrich von Retzow 4. prosince 1716 do pruského pěšího pluku „Grumbkow" (č.17) v hodnosti praporčíka.[4] Dne 30. srpna 1722 byl povýšen na poručíka 2. třídy (*Secondlieutenant*) a 20. září 1727 byl přeložen s hodností štábního kapitána k pěšímu pluku „Lottum" (č. 25);[5] pluk byl dislokován během celého mírového období v Berlíně. V roce 1728 se oženil s Charlottou Karolinou Louisou von Röseler (1706–7. 5. 1779), dcerou královského pruského generálmajora Friedricha Augusta von Röseler (1665–1738), guvernéra hrabství Geldern a velitele pevnosti Geldern v Dolnorýnsko-vestfálském kraji. V manželství se narodili dva synové a dvě dcery. Synové byli dvojčata – Friedrich August (13. července 1729–18. října 1812)[6] a Wilhelm Leopold (13. července 1729–14. května 1803), jenž uzavřel manželství s Henriettou von Thiele a jejich dcera Charlotta (1767–1833) se stala manželkou královského pruského generála polního maršála Friedricha Emila von Kleist, od roku 1814 hraběte Kleista von Nollendorf. Dcera Marie Charlotte (zemř. 25. září 1781) se provdala za Petra Christiana von Kleist (1727–1777) – byli rodiči Hanse Jürgena von Kleist-Retzow (1771–1844). Manželem druhé dcery Wolfa Friedricha von Retzow a Charloty Karoliny Louisy von Retzow, Friederiky Albertiny, byl Adam August von Möllendorf.[7]

Bývalý velitel kapitána von Retzow, generál polní maršál Friedrich August hrabě Rutowski (1702–1764, nemanželský syn polského krále a saského kurfiřta Augusta II. Silného a jeho turecké konkubíny Fatimy), se při svém návratu do Saska pokusil Retzowa přemluvit k přestupu do saské armády. Pruský král nato Retzowovi v dopise sdělil, že si ho velice váží a že má v pruské armádě dobré vyhlídky na další postup:

„Ihr sollet also dem Grafen Rutowski schreiben und Euch sehr vor seine Offerte bedanken mit dem Vermelden, dass Ihr die preussischen Dienste so hoch schätzet, dass Ihr lieber darinnen Fähnrich als Major in polnischen Diensten werden wollet. Magdeburg, 28. Juni 1729."[8]

Dne 8. září 1729 se štábní kapitán Wolf Friedrich von Retzow stal velitelem jedné roty pěšího pluku „Lottum". Jeho služby ocenil král Fridrich II. dne 25. května 1734, když kapitánu von Retzow udělil aspiranturu (*Anwartschaft*) na příjmy z panství Drostei Wetter v hrabství Mark. Povýšení na majora následovalo 17. ledna 1740. Řád Pour le Mérite[9] obdržel 4. května 1741 a v listopadu téhož roku byl poctěn stříbrnou medailí Slezského vévodství (*Erbhuldigungs Medaille*). Během polního tažení 1741/1742 ubránil von Retzow ve funkci velitele města Pardubice velký sklad zásob před útokem císařských.

16. února 1745 byl major Wolf Friedrich von Retzow jmenován správcem (*Amtshauptmann*) města Bochum v Severním Porýní-Vestfálsku. V listopadu byl povýšen na plukovníka a jmenován šéfem gardového granátnického praporu č. 6 (dříve „von Ensiedel"); od ledna 1746 byl tento prapor součástí garnizóny v Postupimi.

Když 4. srpna 1747 zemřel v Berlíně generálmajor Georg Konrad svobodný pán von der Goltz, generální válečný komisař, svěřil Fridrich II. 20. září 1747 plukovníkovi von Retzow dohled nad zásobováním všech armádních skladišť, jakož i vojenských manufaktur v celém Prusku, a určil jeho roční příjem v částce 500 tolarů. Plukovník von Retzow měl ve své péči též výstavbu nové invalidovny u Berlína, dokončenou roku 1748.[10]

V roce 1750 založil Friedrich II. nedaleko Postupimi kolonii českých tkalců. Plukovník von Retzow dostal za úkol získat tkalce českobratrského vyznání, a tak pro ně nechal v roce 1751 vybudovat vesnici nazvanou Nowawes (nyní Babelsberg, městská část Postupimi). [obr. 3] Osídlenci obdrželi vlastního českobratrského predikanta, jímž byl Václav Letochleb (též Litochleb, Sommerbrod).[11] Od roku 1750 převzal von Retzow též odpovědnost za pruskou státní mincovnu.

Když se Friedrich II. dozvěděl o tajné rakousko-ruské dohodě, pověřil plukovníka Wolfa Friedricha von Retzow přípravami k všeobecné mobilizaci; dne 8. září 1754 byl von Retzow povýšen na generálmajora. V zimě 1756/1757 vyvíjel v hlavním stanu armády v Drážďanech horečnou činnost, především uvedl do pořádku zásobování armády a dělostřelecký trén. Na příkaz krále zde uzavřel s několika židovskými podnikateli nové smlouvy o ražení mince. Král jej v těchto letech nazýval *„mon petit Colbert"*.[12]

Počátkem roku 1757 dostal plukovník Wolf Friedrich von Retzow za úkol rozšířit stávající myslivecký sbor generálmajora Karla Hartwiga von Wartenberg (1711–1757), šéfa husarského pluku č. 3, na dvě roty o síle 300 mužů. První bitva sedmileté války, které se generálmajor Wolf Friedrich von Retzow zúčastnil, byla vybojována u Prahy 6. května 1757. Jeho granátnický prapor náležel ke sboru generála polního maršála Jamese Francise Keitha (Jakoba von Keith, 1696–1758), rozloženého po levém břehu Vltavy (západně od dnešních městských částí Košíře a Střešovice). Vlastní bitvy se tento sbor nezúčastnil. V bitvě u vsi Rossbachu (nyní městská část saského města Braunsbedra) 5. listopadu 1757 velel generál von Retzow brigádě složené ze dvou praporů pěšího pluku „Meyerinck", dvou granátnických praporů gardy a z jeho vlastního granátnického praporu. Tato brigáda bojovala v centru prvního sledu vedeného generálem pěchoty Moritzem knížetem von Anhalt-Dessau (1712–1760). Bitvu vybojovanou v odpoledních hodinách rozhodl generálmajor Friedrich Wilhelm von Seydlitz (1721–1773), velící veškeré pruské jízdě. Pěchota v centru do boje téměř nezasáhla. Drtivé pruské vítězství nad císařskou armádou v bitvě u dolnoslezské vsi Leuthen (nyní Lutynia v Polské republice) 5. prosince 1757 znamenalo pro generálmajora von Retzov povýšení na generálporučíka přímo na bitevním poli z rukou krále Fridricha II.

Obsazení slezské pevnosti Svídnice 16. dubna 1758 umožnilo pruskému králi Fridrichovi II. uskutečnit tažení na Moravu s cílem dobýt pevnost Olomouc a poté i hlavní město habsburské monarchie Vídeň. Pruská armáda vedená Fridrichem II. vyrazila z Opavy a vpadla 1. května 1758 na Moravu, jejímu předvoji velel generálmajor Wolf Friedrich von Retzow. Z Deštné vyzval olomouckého krajského hejtmana Emanuela Kajetána svobodného pána Záviše z Osenic (1712–1769), aby se k němu dostavil za účelem dojednání dodávek pro pruskou armádu, hejtman ovšem této výzvy neuposlechl. Dne 2. května dorazili Prusové do Moravského Berouna a utábořili se pak v okolí Litovle. Odřad pruského předvoje se objevil odpoledne 3. května před olomouckou Hradskou branou. Téhož dne připochodovala druhá kolona bavorských posil do Olomouce.

Od 20. května 1758 náležel generálporučík Wolf Friedrich von Retzow k jednotkám, které obléhaly Olomouc. Byl přidělen ke sboru generála pěchoty Karla Alberta Friedricha markraběte zu Brandenburg-Schwedt (1705–1762), dislokovanému v okolí Uničova (granátnické prapory „Bieverling", „Manteufel", „Unruh", jeden prapor pěšího pluku „Kalkstein", dva prapory pěšího pluku „Geist" a tři švadrony husarů „Seydlitz").

V noci na 28. května 1758 obdržel generálporučík von Retzow rozkaz přepadnout obec Řepčín (nyní předměstí Olomouce), a upoutat tak pozornost obležených na tento úsek.

Útok měl provést granátnický prapor „Naumeister", posílený čtyřmi děly. Císařští hraničáři byli z obce vypuzeni, aniž by kladli odpor, Prusové ukořistili několik mušket a další výzbroj. Ve stejný čas bylo na druhé straně obleženého města započato s výkopem zákopů a palebných postavení pro obléhací děla a moždíře. Zde nasazení dělníci byli chráněni několika prapory pěchoty. Dne 18. června převzal generálporučík von Retzow velení nad sborem generála pěchoty Karla Alberta Friedricha markraběte zu Brandenburg-Schwedt, jehož velitel byl povolán k hlavní armádě. Sbor, jenž se nyní skládal z 10 praporů pěchoty a 15 švadron jízdy, odvedl generálporučík von Retzow do okolí vesnice Bystrovany.

20. června vyrazil c. k. generál polní strážmistr Ferdinand Friedrich baron von Bülow (1712–1776) s přibližně 1 300 pěšáky a několika ohňostrůjci k Olomouci, aby posílil tamní posádku. Nechtěl vzbudit pozornost pruských posádek v Bystrovanech a Velké Bystřici, obešel proto tyto vsi velkým obloukem a přiblížil se k Olomouci od severovýchodu. Mezitím c. k. polní podmaršálek Karel Josef (Charles-Joseph) markýz Canon de Ville (1711–1792) upoutal pozornost generálmajora von Retzow přemístěním svých jednotek 21. června na výšiny u Velkého Týnce. Poněvadž generál polní maršál James Keith (Jakob von Keith) předpokládal útok císařských, vyslal generálporučíku von Retzow na pomoc dva prapory pěšího pluku „Pannewitz" a pět švadron dragounů pluku „Württemberg". Generál polní strážmistr baron von Bülow mezitím šťastně dorazil přes Varhošť a Jestřabí (zaniklé obce u Libavé) do Olomouce a polní podmaršálek markýz Canon de Ville se stáhl zpět do Přerova. Král Fridrich II. postoupil 23. června po spojení s Retzowovým malým sborem k Přerovu, ale postavení císařských shledal natolik silné, že se raději vrátil k Olomouci.

Začátkem července 1758 očekávali Prusové před Olomoucí velký zásobovací konvoj vypravený z Nysy přes Opavu do Olomouce. Dne 1. července vyslal generál polní maršál Keith generálporučíka von Retzow s jeho celým sborem (sedm praporů pěchoty a 15 švadron jízdy) v ústrety toužebně očekávanému konvoji. Generálporučík von Retzow se však dostal pouze k Dolanům, jeho dalšímu postupu zabránili císařští, kteří již měli obsazeny všechny průsmyky. Nedaleko Bystrovan pak zpozoroval, že hlavní armáda pod velením c. k. polního maršálka Leopolda Josepha hraběte von und zu Daun (1705–1766) je rozložena u Velkého Týnce, a spojil se proto s hlavními silami generála polního maršála Keitha u Křelova (nyní část obce Křelov-Břuchotín, 5 km severozápadně od centra Olomouce).

Po ztrátě zásobovacího konvoje u Domašova zrušil král Fridrich II. obléhání Olomouce a nařídil 2. července 1758 všeobecný ústup od pevnosti. Zatímco panovník se svým doprovodem zamířil přes Kostelec na Hané k Moravské Třebové, hlavní pruské síly se soustředily u Křelova a v několika kolonách pokračovaly se 4 000 vozy v pět hodin ráno směrem na Litovel. Veškerý pruský trén, provázený sedmi prapory a osmi švadronami jízdy generálporučíka W. F. von Retzow, projel Litovlí a zamířil k Úsovu. Příštího dne byly Retzovowy oddíly posíleny o dalších šest praporů pěchoty a šest švadron jízdy, načež pruský trén pokračoval v přesunu k Mohelnici.

Když generál polní maršál James Keith onemocněl, převzal velení nad sborem generálporučík Heinrich August baron de la Motte Fouqué (1698–1774). Pro další pochod do Moravské Třebové rozdělil sbor do tří kolon, které měly dále postupovat v rozmezí jednoho dne. Generálporučík Wolf Friedrich von Retzow velel třetí koloně (12 praporů, dvě roty pěších myslivců a 15 švadron jízdy). Druhá kolona, vedená generálporučíkem Franzem Karlem Ludwigem hrabětem von Wied zu Neuwied (1710–1765) a znepokojovaná lehkými jednotkami generála Ernsta Gideona von Laudon (1717–1790), setrvala 7. července

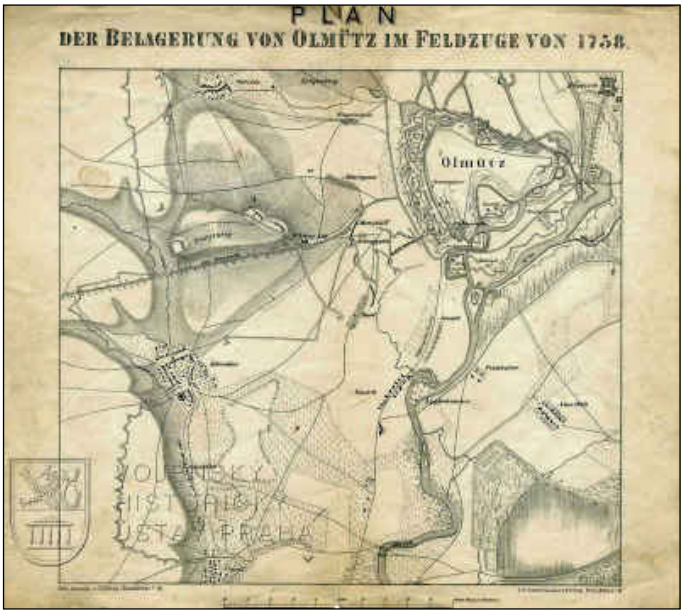

Obr. 1. Plán obléhání Olomouce během polního tažení roku 1758. Příloha k publikaci E. von St. (Eduarda von Sodenstern) *Zum Säcular-Gedächtniß von 1758: Der Feldzug in Mähren oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz,* Frankfurt am Main 1858. Autorsky signováno Lith. Anstalt v. J. Köbig, Frankfurt a. M.

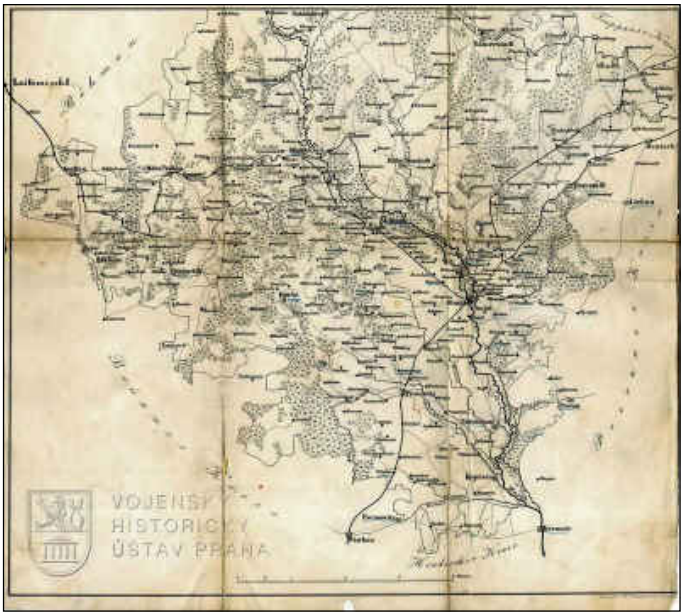

Obr. 2. Přehledná mapa polního tažení na Moravě roku 1758. Příloha k publikaci E. von St. (Eduarda von Sodenstern) *Zum Säcular-Gedächtniß von 1758: Der Feldzug in Mähren oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz,* Frankfurt am Main 1858. Autorsky signováno Lith. Anst. v. M. Frommann in Darmstadt.

v Hradci nad Svitavou, kde čekala na třetí kolonu. Ta však byla napadena týž den u vsi Křenova (něm. Krenau, 14 km jihovýchodně od města Svitavy) sborem generála polního strážmistra Franze Moritze hraběte von Lacy (1725–1801). Po déletrvající dělostřelecké palbě obou stran zaútočil pěší pluk „Neuwied", jehož křídla zabezpečoval pěší pluk „Geist" a dragouni pluku „Bayreuth", na ves Křenov. Císařští granátníci byli z Křenova vytlačeni a ves byla zapálena. Generálporučík Wolf Friedrich von Retzow pak pokračoval během nastalé noci v pochodu, jeho jednotky prošly bez dalších problémů v ranních hodinách Křenovem. Hlavně dobře rozmyšlenému jednání generálporučíka W. F. von Retzow, jenž se neřídil v rozhodné chvíli rozkazy nadřízeného generálporučíka barona de la Motte Fouqué, vděčili Prusové u Křenova za záchranu ustupujícího pruského trénu. Generálporučík von Retzow pak dorazil do Litomyšle, aniž by byl obtěžován pronásledujícími císařskými jednotkami. Prusové pak ustupovali přes Hradec Králové dále do Slezska, generálporučík baron de la Motte Fouqué s celým trénem přitáhl již 19. srpna do Kladska.[13]

Císařská hlavní armáda, vedená polním maršálkem Leopoldem Josephem hrabětem von und zu Daun, se počátkem září 1758 rozložila v dobře opevněném táboře u hradu Stolpen (27 km východně od Drážďan). Král Friedrich II. nato povolal sbory generála polního maršála Keitha a generála pěchoty Karla Alberta Friedricha markraběte zu Brandenburg-Schwedt do Saska. Oba sbory se 9. září spojily u Grossenhainu s Friedrichem II. a přesunuly se 12. září do Schönfeldu (dnes východní část Drážďan). Prusové se přemístili 10. října do nových postavení mezi obcemi Hochkirch a Rodewitz poblíž hornolužického města Budyšína (něm. Bautzen), polní maršálek Daun zaujal výhodnou pozici mezi obcemi Nostitz a Lehn.

Generálporučík Wolf Friedrich von Retzow, jenž byl vyslán se 14 prapory a 35 švadronami jízdy k obci Weissenberg, dostal za úkol obsadit důležité návrší Stromberg, nacházející se na pravém křídle císařských. Vyslal tam menší odřad, který se však v noci opět stáhl. Návrší pak vzápětí obsadili císařští hraničáři a husaři, což značně ovlivnilo výsledek bitvy. Král Fridrich II. nato obvinil generálporučíka Wolfa Friedricha von Retzow z nedbalosti a von Retzow byl dokonce téhož dne uvězněn, 13. října mu však král vrátil jeho kord. Během bitvy pak stál Retzovowův sbor[14] mezi obcemi Weissenberg a Wuischke a byl chráněn hlubokým korytem říčky Löbauer Wasser. Kolem deváté ráno padla i velká dělostřelecká baterie Prusů na jejich levém křídle u obce Lauske do rukou císařských. Generálporučík von Retzow se

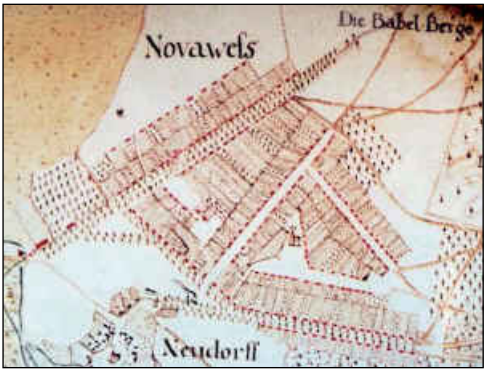

Obr. 3. Plán vesnice Nowawes (nyní Babelsberg, městská část Postupimi), kterou plukovník Wolf Friedrich von Retzow osídlil v roce 1751 českými tkalci českobratrské konfese. Zdroj: https://de.wikipedia.org/wiki/Nowawes

Obr. 4. Rheinbergerský obelisk, vybudovaný na počátku 90. let 18. století princem Jindřichem Pruským ke cti jeho bratra Augusta Viléma Pruského a 28 účastníků sedmileté války v parku před zámkem Rheinsbergem, asi 100 km severovýchodně od Berlína. Zdroj: https://de.wikipedia.org/wiki/Rheinsberger_Obelisk#/media/Datei:Schloss_Rheinsberg,_Obelisk.jpg

Obr. 5. Pamětní deska generálporučíka Wolfa Friedricha von Retzow na Rheinbergerském obelisku. Zdroj: https://de.wikipedia.org/wiki/Wolf_Friedrich_von_Retzow#/media/Datei:WolfFriedrichvonRetzow.JPG

nyní snažil spojit svůj sbor s pruskými jednotkami organizovaně ustupujícími po porážce v bitvě u obce Hochkirch 14. října 1758. Císařští, vedení rakouským polním maršálkem a říšským polním zbrojmistrem Karlem Marií Raimundem vévodou von Arenberg (1721–1778), v tom chtěli generálporučíkovi von Retzow zabránit, ale von Retzow proti nim postavil baterii několika dvanáctiliberních děl, jejichž palbou se podařilo útok císařských odrazit. Generálporučík Wolf Friedrich von Retzow se pak spojil s králem Fridrichem II. na výšinách u obce Klein-Bautzen a kryl s jízdou generálporučíka Friedricha Wilhelma von Seydlitz další ústup. Prusové se pak přemístili do Slezska do okolí hornolužického města Lubáně (pol. Lubań, něm. Lauban, nyní v Polské republice), kam dorazili 30. října. Během přesunu generálporučík Wolf Friedrich von Retzow těžce onemocněl úplavicí a byl dopraven do slezské pevnosti Svídnice (něm. Schweidnitz, pol. Świdnica, nyní v Polské republice), kde 5. listopadu 1758 zemřel.

Na Rheinsbergském obelisku [obr. 4], památníku pruských generálů v parku zámku Rheinsberg v Brandenburgu – památník nechal zřídit bratr krále Fridricha II. Velikého Friedrich Heinrich Ludwig princ von Preußen (1726–1802) ke cti svého dalšího bratra, Augusta Wilhelma prince von Preußen (1722–1758) – se nachází mj. pamětní deska generálporučíka Wolfa Friedricha von Retzow nesoucí tento francouzský nápis:

DE RETZOW,/ GÉNERAL ET INTENDANT DE/ L'ARMÉE. EN 1758 IL COMMANDOIT/ UN CORPS SÉPARÉ DE L'ARMÉE DU/ ROI, ET SE TROUVOIT POSTÉ A WEISSENBERG,/ OU LA DROITE DE L'ARMÉE DU MARÉCHAL DAUN LUI/ ÉTOIT OPPOSÉE; MAIS IL EUT/ L'HABILETÉ A LA MALHEUREUSE/ SURPRISE DE HOCHKIRCH, LE 14 OCTOBRE, DE SAISIR LE/ MOMENT D'OCCUPER UNE HAUTEUR/ DERRIÈRE L'ARMÉE DU ROI, DONT/ IL PROTÉGEA AINSI LA RETRAITE,/ DUE PRINCIPALEMENT A SA PRUDENCE ET A SA VALEUR./ IL MOURUT UN MOIS APRÈS AVOIR/ RENDU CE SERVICE IMPORTANT.[15] [obr. 5]

5. Plukovník Johann Paul von Werner

Johann Paul von Werner se narodil 11. prosince 1707 v uherském městě Györ (německy Raab, česky a slovensky Ráb), kde tehdy sloužil jeho otec Johann Paul von Werner v c. k. husarském pluku „Ebergényi" v hodnosti vrchního strážmistra. Matkou novorozence byla Maria Katharina rozená von Streit.[16]

V roce 1722 Johann Paul von Werner následoval svého otce a vstoupil do téhož husarského pluku nesoucím tehdy jméno „Csáky de Keresztstegh", a to v hodnosti korneta. V roce 1733 byl již poručíkem. V této hodnosti se roku 1734 zúčastnil tažení do Itálie, kde v bitvě u Bitonta v Neapolském království 25. května 1734 mezi Španělskem a Rakouskem padl do zajetí. Po svém propuštění byl povýšen v roce 1735 na rytmistra. V letech 1737–1739 bojoval rytmistr Johann Paul von Werner proti Turkům v bitvách u Banjaluky a Grocky (dnes předměstí Bělehradu). Ačkoliv se několikrát proslavil a projevoval obzvláštní statečnost, postupoval na žebříčku vojenských hodností velice pomalu. U vídeňského dvora neměl vlivné přátele, kromě toho byl luterán.[17] V roce 1741 velel – stále v hodnosti rytmistra – odřadu, jenž postupoval na Brieg ve Slezsku (dnes Brzeg v Polské republice). S tímto odřadem se zúčastnil 10. dubna 1741 bitvy u Mollwitz (dnes Malujovice v Polské republice).[18] Po bitvě se za rytmistra von Werner přimluvil polní maršálek Wilhelm Reinhard

Obr. 6. Paul Friedrich von Werner jako velitel pruského 6. regimentu hnědých husarů (1757–1785) a nositel řádu Pour le Mérite. Litografie C. L. Kellera umístěná v publikaci Hanse svobodného pána von Wechmar *Braune Husaren*, Berlin 1893.

von Neipperg (1684–1774) a navrhl jeho povýšení na velitele jedné švadrony, návrhu však nebylo vyhověno.

V letech 1746–1747 bojoval Wernerův pluk v Nizozemí. Zde byl von Werner zraněn – bylo to jediné zranění během jeho vojenské kariéry. Johann Paul von Werner pak v roce 1747 požádal o přeložení do jiného pluku, ale tehdejší majitel pluku Franz Leopold hrabě Nádasdy von Nádasd und Fogarasföld (1708–1783) žádost nepodpořil a naopak prohlásil, že rytmistr von Werner není schopen zastávat jakoukoliv štábní funkci.

Někdy v roce 1749 se Johann Paul von Werner setkal v Karlových Varech během svého léčení s pruským generálem Hansem Karlem von Winterfeld, důvěrníkem krále Friedricha II., a ten ho přesvědčil, aby přestoupil do pruských služeb. Koncem roku 1749 se jméno J. P. von Werner v seznamech c. k. husarských důstojníků již neobjevuje.

Na přímý rozkaz krále Fridricha II. byl Johann Paul von Werner 5. prosince 1751 zařazen do pruského husarského pluku „Wechmar" č. 6 s hodností nadpočetného podplukovníka. V letech 1752–1753 byl podplukovník von Werner vyslán se 40 husary pluku na Ukrajinu nakoupit pro pluk koně. Úkolu se zhostil k plné panovníkově spokojenosti, načež byl 26. října 1753 jmenován velitelem uvedeného pluku.

4. ledna roku 1757 zaslal plukovník Ludwig Anton von Wechmar (1712–1787) králi Fridrichu II. posudek, v němž sice kritizuje některé Wernerovy negativní vlastnosti, jež si zřejmě osvojil během služby v c. k. armádě, potvrzuje však jeho mimořádnou statečnost

a rozhled v nebezpečných situacích. Když šéf pluku Ludwig Anton von Wechmar odešel do důchodu, byl von Werner 3. února 1757 povýšen na plukovníka a jmenován šéfem husarského pluku č. 6 – „hnědých husarů“.[19]

25. dubna 1757 ukořistil plukovník von Werner se svými husary velké skladiště zásob císařské armády v Mladé Boleslavi. Vyznamenal se pak v bitvě u Prahy 6. května téhož roku, jakož i v následující bitvě u Kolína 18. června a ve střetnutí u Moys (nyní Zgorzelec Ujazd, čtvrť města Zhořelce v Polské republice) 7. září 1757, v němž zahynul jeho příznivec generál Hans Karl von Winterfeld. V bitvě u Vratislavi 22. listopadu 1757 stál plukovník von Werner se svým plukem v centru druhého sledu a obdržel za svoje zásluhy od krále Fridricha II. odměnu ve výši 2 000 tolarů. V následující bitvě u Leuthen (nyní Lutynia v Polské republice) 5. prosince 1757 pak v předním voji vedeném generálporučíkem Friedrichem Eugenem princem von Württenberg (1732–1797). [obr. 6]

Od 24. prosince 1757 velel plukovník Johann Paul von Werner menšímu sboru stojícím v Opavě. Ke sboru patřily granátnické prapory „Heyden“ a „Rath“, jeden prapor garnizonního pluku „X. Blanckensee“, dobrovolnický prapor (*Freibattalion*) „Kalben“, jedna švadrona husarského pluku „Warnery“, tři švadrony kyrysnického pluku „Schmettau“, jakož i osm švadron Wernerova vlastního husarského pluku. V lednu 1758 byl tento sbor posílen třemi pluky těžké jízdy pod velením generálporučíka Karla Christopha říšského hraběte von Schmettau (1696–1775). Opava byla 17. února napadena sborem polního podmaršálka Karla Josefa (Charles-Josepha) markýze Canona de Ville, načež Prusové 19. února město vyklidili. Teprve 29. dubna Prusové opět Opavu obsadili. Král Friedrich II. zde ponechal menší posádku a postoupil s hlavními silami včetně Wernerových husarů k Olomouci. Dne 5. května 1758 byl plukovník von Werner vyslán s 20 švadronami husarských pluků „Werner“, „Zieten“ a „Puttkammer“ vytlačit jednotky polního podmaršálka de Ville z Olšan u Prostějova – de Ville ustoupil bez boje k Prostějovu, von Werner jej sledoval, načež se de Ville stáhl až do Brodku u Prostějova.

7. května 1758 soustředil generálporučík Friedrich Wilhelm Querin von Forcade de Biaix (1728–1778) sbor skládající se z osmi praporů pěchoty a 20 švadron jízdy (mezi nimi 300 husarů Wernerova pluku vedených majorem Carlem Philippem von Owstien, 1736–1811) v Novém Městě na Moravě. Generálporučík von Forcade de Biaix se nato spojil s královými hlavními silami 10. května v Prostějově. Od 20. května patřil Wernerův pluk (deset švadron) k 21 praporům a 76 švadronám obléhajícím Olomouc; tyto jednotky stály v okolí Smržic.

21. června 1758 byli Wernerovi husaři přiděleni k jednotkám generálporučíka Joachima von Zieten podporujícím pruský zásobovací konvoj na cestě z Opavy k Olomouci. Odřad Wernerových husarů se nacházel v předvoji tohoto konvoje. Generálporučík von Zieten vyslal plukovníka von Werner 27. června s granátnickým praporem „Schenckendorf“ č. 35/36, s dvěma sty dragouny pluku „Bayreuth“ a se třemi sty husary Wernerova vlastního pluku posílit doprovod konvoje. Plukovník von Werner dorazil toho dne večer do Libavé, ke konvoji se však nedostal včas. Teprve 29. června napadli jeho husaři, podpoření dragouny pluků „Jung-Platen“ a „Czettritz“, předvoj Laudonových jednotek. Dne 30. června kolem půl dvanácté došlo ke střetnutí pruských husarských pluků „Werner“ a „Zieten“ jihozápadně od Nové Vsi nad Odrou (něm. Neueigen či Oderberg, obec zanikla po roce 1946) s c. k. dragounským plukem „Zweibrücken-Birkenfeld“ a c. k. husarským plukem „Nádasdy“ vedených generálem Ernstem Gideonem von Laudon, v němž byli Prusové

poraženi. Zietenovo jezdectvo se po několika dalších bezvýsledných pokusech začalo pozdě odpoledne stahovat z bojiště a nechalo pěchotu na pospas spojeným Laudonovým a Šiškovićovým silám. Pouze generálmajoru Hansi Antonu von Krockow (1714–1778) se podařilo se zbytky několika pěších praporů, pěti švadron těžké jízdy a 500 husary z tří zúčastněných pluků probít k Olomouci.

Během ústupu pruské armády od Olomouce velel plukovník Johann Paul von Werner zadnímu voji. V září 1758 mu byl udělen řád Pour le Mérite, 17. září téhož roku byl povýšen na generálmajora.[20]

V bitvě u hornolužické obce Hochkirch (poblíž Budyšína) 14. října 1758, pro Prusy nešťastné, byl generálmajor von Werner přidělen ke sboru generálmajora Wolfa Friedricha von Retzow, jenž během bitvy stál nedaleko Weissenbergu a do vlastní bitvy nezasáhl. V tažení roku 1759 se pluk generálmajora von Werner nacházel ve sboru generálporučíka Heinricha Augusta barona de la Motte Fouqué, od roku 1760 pak ve sboru Friedricha Heinricha Ludwiga prince von Preußen. Při osvobozování obležených Drážďan přepadl generálmajor von Werner se svým plukem c. k. dragounský pluk „Prinz Joseph", jenž byl téměř celý zničen. Král Fridrich II. ho za tuto akci odměnil kanovnictvím (*Domherrenstelle*) v Minden ve Vestfálsku, dotovaným částkou 2 000 tolarů, jež ale von Werner s královským souhlasem vzápětí prodal.

Na podzim roku 1760 generálmajor Johann Paul von Werner uskutečnil vpravdě „husarský kousek". Dne 18. září dorazil se sedmi husarskými švadronami a třemi pěšími prapory k pevnosti Colberg na pobřeží Baltského moře (později Kolberg, nyní Kołobrzeg v Polské republice), obležené rusko-švédskými jednotkami. Zcela překvapení obléhatelé uprchli 23. září bez boje na svoje lodě (27 bitevních lodí, pět fregat a další menší čluny), část ustoupila směrem k městu Köszlin (nyní Koszalin v Polské republice). Wernerovy oddíly se zmocnily 15 těžkých děl, pěti houfnic, množství munice a zásob. Na paměť této mimořádné události byla ražena pamětní mince s Wernerovým portrétem. Král Friedrich II. později napsal: „Il était sans doute réservé à M. de Werner de mettre une flotte en déroute avec quelques escadrons de hussards."[21] [obr. 7] Během roku 1761 se von Werner zdržoval

Obr. 7. Avers a revers pruské pamětní mince s portrétem Paula Friedricha Wernera jako osvoboditele Kolobřehu (pol. Kołobrzeg, něm. Kolberg, lat. Colberga) v Západním Pomořansku (nyní v Polské republice), ražené roku 1760. Zdroj: https://www.alamy.com/stock-photo-gedenkmunze-kolberg--werner-vorder2brueckseite-147551506.html

v Pomořanech a 20. února byl povýšen na generálporučíka. Dne 12. září 1761 byl nedaleko města Treptow an der Rega (nyní Trzebiatów v Polské republice, 8 km od pobřeží Baltu) přepaden ruskou přesilou. Poté, kdy byl pod ním zastřelen kůň, byl Rusy zajat a dopraven do Petrohradu. Po smrti carevny Alžběty Petrovny (1709–1761) byl koncem roku 1762 vyměněn a byl králem Fridrichem II. pověřen velením nad deseti prapory pěchoty a patnácti švadronami ve Slezsku, s nimiž podnikal zásobovací výpravy na Moravu.

Po skončení sedmileté války král Fridrich II. jmenoval generálporučíka Johanna Paula von Werner 11. března 1767 hejtmanem (*Amtshauptmann*) v pomořanském garnizónním městě Naugardu (nyní Nowogard v Polské republice), čímž ho zaopatřil i finančně – šéfem svého husarského pluku však Werner zůstal.[22] V roce 1768 mu byl svěřen výcvik důstojníků „Garde du Corps" ve výzvědné službě. Během tzv. „bramborové války" v letech 1778–1779 velel samostatnému sboru a dodával králi důležité informace o pohybech císařské armády. Jako jeden z nejlepších velitelů pruských husarů si jistě zasloužil Řád Černé orlice, ba i povýšení na generála jezdectva, obého však nedosáhl. Král Fridrich II. byl ke konci svého života zdrženlivější v udělování řádů i povyšování svých generálů. [obr. 8; 9; 10]

Pokud jde o soukromý život Johanna Paula von Werner, víme pouze, že se 20. srpna 1756 oženil s Annou Marií Dorotheou von Schimonski (1738 – 12. června 1803 v Gliwicích, nyní v Polské republice). V manželství se narodilo pět synů, z nichž Johann (nar. roku 1759) sloužil v otcově pluku v hodnosti 2. poručíka (*Secondlieutenant*). Otce přežil pouze August Albrecht, narozený 23. ledna 1763. Johann Paul von Werner vlastnil panství Bitschin v Horním Slezsku (nyní obec Bycina v Polské republice), jež si zakoupil v roce 1783, a zde 25. ledna 1785 zemřel. Byl pohřben ve františkánském klášteře v Gliwicích.[23] Jeho jméno je zvěčněno na jezdeckém pomníku Fridricha II. Velikého, nacházejícím se v Berlíně v závěru východní části bulváru Unter der Linden a vybudovaného podle projektu Christiana Daniela Raucha (1777–1857) v letech 1840–1851.[24] Gottholdu Ephraimu Lessingovi (1729–1781)

Obr. 8; 9; 10. Cínové figurky generálmajora Johanna Paula von Werner, zhotovené firmou Berliner Zinnfiguren v Berlíně, https://www.zinnfigur.com/index.php?lang=1&cl=search&searchparam=Johann+Paul+von+Werner

posloužil Johann Paul von Werner jako model pro postavu bývalého strážmistra Paula Wernera ve veselohře *Mína z Barhelmu* (*Minna von Barhelm, oder das Soldatenglück*, 1767).

6. Generálmajor Johann Karl svobodný pán von Rebentisch

Většina pramenů uvádí, že rod pánů von Rebentisch pocházel z Moravy, víme však, že se první příslušník tohoto rodu usadil na Moravě teprve v roce 1731 a že rod pocházel pravděpodobně z Míšně, kde je v polovině 17. století doložen v obci Geyersdorf.[25]

Johann Karl svobodný pán von Rebentisch se narodil 5. září 1701 (podle některých zdrojů roku 1710) v Temešváru, kde tehdy sídlili jeho rodiče. Otec Samuel Franz von Rebentisch působil jako rada císařské dvorní komory a komorní, tj. finanční ředitel (*Hofkammerrat und Kammerdirektor*) v Sedmihradsku, matka Maria Paula byla před sňatkem svobodnou paní von Kallanik (psána též von Gallaneg). Samuel Franz Rebentisch, povýšený 19. ledna 1728 do stavu svobodných pánů, zakoupil 16. května 1731 za 100 000 zlatých panství Paskov na severní Moravě (nyní město Paskov na Frýdecko-Místecku). Po jeho smrti v roce 1734 spravovala paskovské panství vdova, a to až do své smrti v roce 1758. Manželé Samuel Franz a Maria Paula von Rebentisch měli čtyři syny – Josefa Alexandra, Jana Karla, Claudia Leondegarda a Achatia a dvě dcery – Cecilii Martu a Florimundu Chrysoginu. Maria Paula svobodná paní von Rebentisch se kolem roku 1736 znovu provdala za polního podmaršálka Johanna Daniela svobodného pána von Fürstenbusch, povýšeného 28. června 1736 do hraběcího stavu,[26] avšak posléze ovdověla podruhé a zemřela v roce 1758 ve věku 66 let. Svými univerzálními dědici učinila své děti. Dědici se dohodli, že panství jako celek převezme a k jeho obhospodařování se zaváže Achatius svobodný pán von Rebetisch s tím, že ostatním dědicům jejich podíly vyplatí, z čehož však vzhledem k Achatiově neschopnosti vypořádat nároky dědiců sešlo a panství bylo 14. září 1765 prodáno olomouckému obchodníkovi Karlu rytíři von Pammesberger zu Kettenburg, jenž byl panovnicí Marií Terezií spolu s deseti dalšími členy olomoucké městské rady bezplatně nobilitován za zásluhy o obranu olomoucké pevnosti během pruského obléhání v roce 1758.[27]

Kdy vstoupil Johann Karl svobodný pán von Rebentisch do c. k. armády, se nepodařilo zjistit. Poprvé je zmiňován v knize o historii pěšího pluku č. 36 (tehdy „Maximilian Ulysses Browne de Camus“). Velel tehdy v hodnosti hejtmana posádce pevnůstky Orschowa (nyní Orșova v Rumunsku), která dne 17. srpna 1738 kapitulovala před tureckou přesilou za slib volného odchodu.[28] V bitvě u Grocky (dnes předměstí Bělehradu v Srbsku) 22. července 1739 byl poprvé zraněn. Zůstal pak v tomto pluku, nasazeném na uherském bojišti, až do roku 1740.

18. září roku 1740 se hejtman Johann Karl svobodný pán von Rebentisch oženil, jeho manželkou se stala Marie Anna Hedwig hraběnka von Schaffgotsch (21. 2. 1719–19. 7. 1765), dcera Johanna Ernsta Antona hraběte Schaffgotsche (1675–1742), posledního císařského místodržitele Slezska před pruskou okupací v roce 1741, a jeho druhé manželky Anny Theresie rozené hraběnky Novohradské z Kolowrat (1690–1756). Manželství zůstalo bez potomků.[29]

Po vypuknutí 1. slezské války se pluk č. 36 zúčastnil 10. dubna 1741 bitvy u Mollwitz (nyní Małujovice v Polské republice). Hejtman Johann Karl svobodný pán von Rebentisch zde byl opět zraněn.[30] Pluk v bitvě přišel o 20 padlých mužů, raněno bylo 10 důstojníků a 65 mužů, 146 mužů zůstalo nezvěstných. V roce 1742 byl pluk přidělen ke sboru polního

podmaršálka Josepha Festeticse de Tolna (1694–1757) obléhajícímu Prahu obsazenou Francouzi. Při velkém výpadu francouzské posádky v noci z 16. na 17. srpna byl hejtman von Rebentisch opět zraněn.[31] Dne 29. března 1745 byl povýšen do hodnosti majora (*Obristwachtmeister*), téhož roku, a to 4. června, se zúčastnil bitvy na Hohenfriedbergu (nyní Dobromierz v Polské republice).[32]

Pluk byl pak nasazen v Nizozemí proti Francouzům. Po bitvě u Rocourt 11. října 1746 (nyní část frankofonního města Liège – Lutychu v Belgii) byl pluku přidělen major Franz Moritz hrabě von Lacy (1725–1801, pozdější polní maršálek) jako volontér. Když se major von Rebentisch osvědčil během následujícího tažení v severní Itálii, obdržel v lednu roku 1748 hodnost „skutečného majora", současně přibyl do pluku důstojník Johann Preyss jako další major. Koncem roku 1748 byly stavy všech pěších pluků zvýšeny o dvě roty, pluk měl tedy nyní 16 fyzilírských rot a dvě granátnické roty. Aby bylo tohoto zvýšení dosaženo, obdržel pluk jednu rotu z rozpuštěného pluku „Ogilvy", s níž přišel k pluku major baron Przižowszky. Vedle majora von Rebentisch měl tedy pluk ve stavu ještě další tři majory (!).[33]

V roce 1749 byl major Rebentisch jmenován podplukovníkem, ovšem jen nadpočetným (*aggregiert*). Funkce „skutečného podplukovníka" nebyla ještě obsazena, v březnu 1750 jím byl jmenován Franz Moritz hrabě von Lacy. Johann Karel svobodný pán von Rebentisch se jako služebně nejstarší major jistě cítil nemile dotčen, považoval to i za újmu na své cti, a tak v prosinci roku 1750 rezignoval na svoji šarži a odešel do slezské Vratislavi, tehdy již pod vládou pruského krále Fridricha II.[34] Starší literatura uvádí, že se von Rebentisch rozhodl k přestupu do pruské armády již v roce 1747, kdy se v Karlových Varech setkal s pruským generálem Hansem Karlem von Winterfeld (1707–1757), důvěrníkem krále Fridricha II., a že se stal již 1. září 1747 pobočníkem krále Fridricha II. v hodnosti podplukovníka – toto tvrzení je však mylné.[35] Někdy na počátku roku 1751 se Johann Karl svobodný pán von Rebentisch sešel s pruským králem. Ten potřeboval vždy schopné, statečné důstojníky a takovým von Rebentisch jistě byl. Král si jej zprvu ponechal ve své blízkosti jako křídelního pobočníka s hodností podplukovníka a ještě téhož roku jej povýšil na plukovníka a velitele 43. fyzilírského pěšího pluku, jehož šéfem byl generálporučík Christian Ludwig von Kalsow (1694–1766). Během let 1745–1756 byl tento pluk dislokován ve své mírové garnizóně v pevnosti Svídnici (něm. Schweidnitz, nyní Świdnica v Polské republice), jeho mužstvo se doplňovalo z okresů Wohlau, Steinau a Militsch (nyní Wolów, Scinawa a Milicz v Polské republice). 25. září 1755 se plukovník von Rebentisch stal velitelem tohoto pluku.[36]

Do operací sedmileté války zasáhl 43. fyzilírský pěší pluk teprve v roce 1757. Při pochodu k Praze ztratil ve střetnutí s početně silnější jednotkou císařských 400 mužů, v bitvě u Prahy (Štěrbohol) 6. května pak stál ve středu druhého sledu. Během bojů byl plukovník Johan Karl svobodný pán Rebentisch opět zraněn. Král Fridrich II. ho po bitvě povýšil na generálmajora a v této hodnosti ho přidělil k posádce pevnosti Svídnice.

Koncem října 1757 oblehl Svídnici císařský generál polní strážmistr Franz Leopold hrabě Nádasdy von Nádasd und Fogarasföld (1708–1783). Hlavní útok na pevnost se uskutečnil v noci na 11. listopad, následujícího dne pruská posádka kapitulovala. Mezi čtyřmi zajatými generály byl i Johann Karl svobodný pán von Rebentisch. Zřejmě byl brzy vyměněn, začátkem května 1758 se totiž opět nacházel v pruské armádě pod velením Fridricha II., chystající se oblehnout Olomouc. Generál polní maršál Jacob von Keith velel obléhacím jednotkám, k nimž patřily pěší pluky „Pannewitz", „Prinz Heinrich", „Fouquet", „Neuwiedt", „Franz Herzog von Braunschweig", „Prinz Ferdinand", „Bornstedt", „Markgraf Heinrich", jakož

i jeden prapor garnizónního pluku „Lattorf“, a dále pět švadron württemberských dragounů a pět švadron husarů 3. husarského pluku Christiana von Möhring (1695–1773). Plukovník von Balbi velel inženýrskému sboru, plukovník Karl Wilhelm von Dieskau (1701–1777) obléhacímu dělostřelectvu. Obléhací jednotky zajišťovaly jednotky generála pěchoty Carla Alberta Friedricha markrabě zu Brandenburg-Schwedt dislokované v Uničově, Moritze knížete von Anhalt-Dessau v Litovli a generálmajora Carla Heinricha von Wedel (1712–1782) v Náměšti. Král se svým doprovodem obsadil výšiny mezi Prostějovem a vsí Olšany.[37] Generálmajor von Rebentisch velel zákopnickým pracím (*Trancheé-major*). V této funkci odrazil generálmajor von Rebentisch v noci z 5. na 6. června výpad obležené olomoucké posádky, přičemž padlo 30 z jeho mužů a 14 bylo zajato; císařští ztratili celkem 100 mužů.

12. září 1758 jmenoval pruský král Fridrich II. generálmajora von Rebentisch šéfem pěšího pluku č. 11. V témže roce zabavil císařský erár Rebentischovy statky na Moravě, Fridrich II. nato nechal zabavit slezské statky generála Gottloba Abrahama svobodného pána von Gersdorff (1715–1772), jenž přešel do císařských služeb a 18. srpna 1758 obdržel hodnost generála polního zbrojmistra. Roční výnos těchto slezských statků ve výši 2 000 tolarů připadl generálmajoru von Rebentisch.[38]

V bitvě u Kunersdorfu (nyní Kunowice v Polské republice) 12. srpna 1759 velel generálmajor von Rebentisch v centru bojové sestavy brigádě složené z pluku „Dohna“ a dvou granátnických praporů. [obr. 11; 12] Po bitvě byl generálmajor von Rebentisch přidělen ke sboru generálporučíka Friedricha Augusta von Finck (1718–1766). Dne 21. září došlo u obce Korbitz (dnes část města Meißen/Míšeň v Sasku) ke střetnutí s tzv. Říšskou armádou. Prusové své postavení ubránili, protivník ztratil celkem 2 617 mužů. Generálmajor von Rebentisch, jenž se v tomto střetnutí opět vyznamenal, velel pěti praporům pěchoty a jízdě pravého křídla.

Začátkem října se pak Finckův sbor spojil s armádou Friedricha Heinricha Ludwiga prince von Preußen, králova bratra (1726–1802), u obce Strehlen. Když císařští, vedení

Obr. 11. Bitva u Kunersdorfu (nyní Kunowice v Polské republice) 12. srpna 1759, anonymní mědirytina z roku 1759, Museum Wien, inv. č. 220351.

polním podmaršálkem Karlem Marií vévodou von Arenberg (1721–1778), obsadili obec Dommitzsch, byl generálmajor von Rebentisch vyslán k obci Düben, odkud se po přiblížení se nepřítele stáhl k Bitterfeldu a odtud do Kembergu. Posílen šesti prapory pěchoty a pěti švadronami jízdy generálmajora Johanna Jakoba Wunsche (1717–1788, v roce 1787 povýšeného do hodnosti generála pěchoty a do šlechtického stavu) přepadl generálmajor von Rebentisch císařské 29. října u obce Pretsch. Císařští střetnutí prohráli, polní podmaršálek Reinhard von Gemmingen-Hornberg (1710–1775), plukovník Friedrich von Haller, 22 dalších důstojníků a 1 160 mužů padlo do pruského zajetí. Generálmajor von Rebentisch se zde opět proslavil – společně s velitelem dragounského pluku č. 11 generálmajorem Leopoldem Johannem von Platen (1726–1780) rozprášil císařskou jízdu i šest granátnických praporů tvořících zadní voj.[39] Dne 2. listopadu 1759 propůjčil král Fridrich II. generálmajoru von Rebetisch řád Pour le Mérite.

Sbor generálporučíka Friedricha Augusta von Finck byl následně vyslán do Dippoldiswalde ke střežení přechodů do Čech. Vrchní velitel císařské armády polní maršálek Leopold Joseph von und zu Daun stáhl do okolí obce Maxen všechny dostupné síly. Ty zaútočily 20. listopadu na Finckův sbor ze tří stran. Po dvou dnech tuhých bojů musel von Finck kapitulovat a generálmajor von Rebentisch byl vyslán k nepříteli vyjednat podmínky kapitulace. Prusové ztratili okolo 2 000 mrtvých, 13 000 vojáků bylo zajato. Mezi zajatými

Obr. 12. Pruský král Fridrich II. v bitvě u Kunersdorfu (nyní Kunowice v Polské republice) 12. srpna 1759. Mědirytina Daniela Bergera podle kresby Ludwiga Wolfa z roku 1804, Stiftung Preußische Schlösser und Gärten, GK II (10) 1411. Zdroj: *Friederisiko. Friedrich der Große. Die Essays.* Ed. Generaldirektion der Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg, Munich 2012, s. 62.

generály byl i generálmajor von Rebentisch – jeho pluk měl po skončení bojů necelých 200 bojeschopných mužů, mnoho dříve násilím do pluku začleněných Rakušanů a Rusů (téměř kompletní druhý prapor pluku) přeběhlo během boje k nepříteli.

Generálmajor Johann Karl svobodný pán von Rebentisch zůstal v zajetí až do konce války. Král Friedrich II. považoval kapitulaci Finckova sboru za nehoráznost a potupu cti celé armády. Nařídil proto po skončení války vyšetřování, vojenský soud, jemuž předsedal generálporučík Joachim von Zieten (1699–1786), odsoudil v červenci roku 1763 Rebentische k jednoročnímu pevnostnímu vězení a propuštění z armády. Spolu s ostatními odsouzenými si trest odseděl ve věznici v citadele města a pevnosti Spandau (nyní městská část Berlína). Král Rebentischovi obzvlášť zazlíval, že právě on vedl jednání o kapitulaci.

Po propuštění se Johann Karl svobodný pán von Rebentisch odebral do Vídně. Portugalský vyslanec Don Ambrosio Freyre d'Andrade è Castro (1700–1770), jehož manželkou byla vzdálená příbuzná Rebentischovy manželky, Marie Anna Elisabeth rozená hraběnka von Schaffgotsch (1738–1787),[40] mu pak zprostředkoval službu v portugalské armádě. V únoru roku 1765 dorazil do Lisabonu, kde jej král Josef I. Portugalský (1714–1777) velice přívětivě přijal. Johann Karl svobodný pán von Rebentisch obdržel hodnost generálporučíka portugalské armády a úkol zavést pruskou vojenskou disciplínu v portugalské armádě. Pustil se neprodleně do práce, měl však u dvora několik protivníků, kteří jeho práci sabotovali. Generálporučík Johann Karl svobodný pán von Rebentisch zemřel již 20. srpna téhož roku – jak se vyprávělo, následkem jedu, který mu jeho odpůrci namíchali do jídla.[41]

Poznámky

1 Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 102–124. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 88–107. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část III. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 125–142. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část IV. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2017, č. 314, s. 154–175. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část V. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2017, č. 314, s. 114–140. – Viz též Fiala, J.: *Z olomouckých archivů – Obléhání Olomouce pruskou armádou v roce 1758*, https://archivy.olomouc.eu/archivy/22575, vyhledáno 6. 12. 2018. K odborné literatuře na toto téma doplňujeme disertační práci Jiřího Borovského *K analýze vojenského významu olomoucké pevnosti v období válek o rakouské dědictví a sedmileté války*, obhájenou na Filozofické fakultě UK v roce 2015, https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/82596/140042920.pdf?sequence=1&isAllowed=y, vyhledáno 7. 5. 2021.

2 Jako autor publikace je uveden E. von St.

3 Viz König, A. B.: *Biographisches Lexikon aller Helden und Militairpersonen, welche sich in Preußischen Diensten berühmt gemacht haben. Band 3: M–See*. München 1790, s. 282–284. – *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*, sv. 28, Leipzig 1889, https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Retzow,_Wolf_Friedrich_von, vyhledáno 8. 5. 2021, udává, že rokem narození Wolfa Friedricha von Retzow byl rok 1699.

4 *ADB*, tamtéž, sděluje naproti tomu, že W. F. von Retzow vstoupil do pěšího pluku „Schlabrendorff" (č. 25).

5 Šéfem tohoto pěšího pluku, zřízeného 27. září 1715, byl v letech 1715–1718 jeho zakladatel, generál pěchoty Otto svobodný pán von Schlabrendorff (1650–1721).

6 Friedrich August von Retzow vstoupil do gardového praporu granátníků (č. 6) pod velením svého otce jako kadet, 15. listopadu 1747 byl povýšen na praporečníka, 15. srpna 1750 na poručíka a v této hodnosti setrval během prvních tří let sedmileté války, jíž se zúčastnil jako pobočník svého otce. Později se označoval za kapitána mimo službu. V roce 1802 byla v Hamburku vytištěna jeho kniha *Nouveaux mémoires historiques sur la Guerre de Sept Ans*, podruhé vydaná následujícího roku, v níž čerpá z válečných zážitků svého otce. Viz *Retzow, Friedrich August von*, https://www.deutsche-biographie.de/sfz76240.html, vyhledáno 10. 5. 2021.

7 Viz *Wolf Friedrich von Retzow*, https://de.wikipedia.org/wiki/Wolf_Friedrich_von_Retzow, vyhledáno 10. 5. 2021.

8 *„Máte tedy hraběti Rutowskému napsat a poděkovat mu velice za jeho nabídku s tím, že si tak velice ceníte pruských služeb, že byste v nich chtěl být raději praporčíkem nežli majorem v polských službách."* Cit. podle Priesdorf, K. von: *Soldatisches Führertum, Bd. II, Teil I*, Hamburg 1937, s. 400–401.

9 Řád Pour le Mérite (franc. Za zásluhy) založil pruský král Fridrich II. 6. června 1740 během války s Rakouskem jako nejvyšší pruské a německé vojenské vyznamenání udělované do konce 1. světové války roku 1918. Do roku 1810 mohl být tento řád udělen i civilním osobám. Řádem Pour le Mérite byl nahrazen Ordre de la Generosité (franc. Řád Za šlechetnost), založený roku 1667 a vedle Vysokého řádu Černého orla, založeného roku 1701, vyznamenání udělované v Braniborsku-Prusku a následně v Pruském království.

10 Tamtéž, s. 402.

11 Viz Volf, J.: *Z dějin Nové Vsi, české osady u Postupimě I., II*. Český lid 23, 1914, s. 183–189, 305–315. – Nowawes – eine friderizianische Kolonie, https://www.potsdam.de/content/nowawes-eine-friderizianische-kolonie/page/0/1, vyhledáno 8. 5. 2021.

12 Tj. *„můj malý Colbert"* – Jean-Baptiste Colbert (1619–1683) byl francouzský ministr financí za vlády krále Ludvíka XIV. v letech 1665–1683.

13 St. (Sodenstern), E. von: *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*. Frankfurt am Main 1858, s. 213–214.

14 Mebes, J.: *Beiträge zur Geschichte des Brandenburgisch-Preußischen Staates und Heeres*, Bd. II, Berlin 1867, s. 789. Retzowovův sbor během bitvy sestával z granátnického praporu „Nimschewsky", dvou praporů „Kalckstein" č. 25, dvou praporů „Prinz Ferdinand" č. 34, dvou praporů „Rebentisch" č. 11, dvou praporů „Manteuffel" č. 17, dvou praporů „Jung-Braunschweig" č. 10, pěti švadron dragounů „Württemberg" č. 12, pěti švadron dragounů „Jung-Platen" č. 11, deseti švadron dragounů „Bayreuth" č. 5, pěti švadron husarů „Puttkammer" č. 6 a deseti švadron husarů „Werner" č. 3.

15 „De Retzow, generál a vojenský intendant. V roce 1758 velel odloučenému armádnímu sboru královského vojska dislokovanému ve Weissenbergu. Proti němu stálo pravé křídlo armády maršála Dauna. Při nešťastném překvapení u Hochkirchu dne 14. října obratně využil okamžiku a obsadil návrší za královskou armádou. Tak, zejména díky své prozíravosti a statečnosti, chránil její ústup. Zemřel měsíc poté, kdy prokázal tuto důležitou službu." Výraz „L'HABILETÉ" je chybně napsán jako „L'HABIELTÉ". *Wolf Friedrich von Retzow*, https://de.wikipedia.org/wiki/Wolf_Friedrich_von_Retzow, vyhledáno 10. 5. 2021.

16 *Paul von Werner*, https://de.wikipedia.org/wiki/Paul_von_Werner, vyhledáno 26. 5. 2021.

17 Poten, B. von: *Werner, Paul von*. In: Allgemeine Deutsche Biographie, Bd. 42, München 1897, s. 63–66.

18 Ernst, G.: *Geschichte des k.k. neunten Husaren-Regiments Fürst Franz Liechtenstein*, Wien 1862, s. 45.

19 Poten, B. von (viz pozn. 17).

20 *1758 – Prussian invasion of Moravia*, https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1758_-_Prussian_invasion_of_Moravia, vyhledáno 25. 5. 2021.

21 „Bylo nepochybně vyhrazeno panu von Werner, aby s několika husarskými švadronami porazil flotilu." *Œuvres de Frédéric le Grand – Werke Friedrichs des Großen*, Digitale Ausgabe der Universitätsbibliothek Trieresdorf, Histoire de la guerre de sept ans, 5, http://friedrich.uni-trier.de/de/oeuvres/5/89/text/?h=Werner. – Priesdorf, K. von: *Soldatisches Führertum*, Bd. I, Teil 2, Hamburg 1937, s. 480. – König, A. B.: *Biographisches Lexikon aller Helden und Militärpersonen in preußischen Diensten*, Bd. IV, Sel–Z, Berlin 1791, s. 210.

22 Na rozdíl od armády panovnice Marie Terezie, v níž měly pluky svého „majitele" (německy „Inhaber") s poměrně dalekosáhlými pravomocemi, byl majitelem pluků v Prusku sám král Friedrich II. Pluky měly svého „šéfa" (německy „Chef"), jenž ovšem neměl tak velké pravomoci jako jeho protějšek v císařských službách. V c. k. armádě měla většina majitelů pluků hodnost generála a pocházela z vyšší šlechty. V boji osobně pluku obvykle neveleli. U pruských pluků bojoval jejich šéf, jenž měl obvykle plukovnickou hodnost, vždy v čele svého pluku, takže ztráty mezi šéfy pluků byly značné.

23 *Schlesische Provinzialblätter, Erster Band, Januar bis Junius 1785*, Breslau 1785, s. 172–173.

24 Viz *Reiterstandbild Friedrichs des Großen*, https://de.wikipedia.org/wiki/Reiterstandbild_Friedrichs_des_Gro%C3%9Fen, vyhledáno 25. 5. 2021.

25 Viz *Familie Metzler, Ahnengalerie*, https://www.metzler-erzgebirge.de/nachnamenliste.html, vyhledáno 15. 5. 2021.

26 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft Mähren. Band I. Prerauer Kreis*. Brünn 1835, s. 371.

27 Viz Kneschke, E. H.: *Neues allgemeines deutsches Adels-Lexicon, im Vereine mit mehreren historikern, Dritter Band*. Leipzig 1861, s. 398. – Zedlitz, L. Freiherr von, Neues preussisches Adels-Lexicon, Leipzig 1837, s. 168, píše, že polní podmaršálek Johann Daniel hrabě von Fürstenbusch zemřel 19. prosince 1758.

28 Finke, E. u. a.: *Geschichte des k. k. 36. Linien-Infanterie-Regiments*. Prag 1875, s. 77.

29 *Johann Karl von Rebentisch*, https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Karl_von_Rebentisch, vyhledáno 20. 5. 2021.

30 Finke, E. u. a. (pozn. 28), s. 91.

31 Tamtéž, s. 102.

32 Tamtéž, s. 133.

33 Tamtéž, s. 159.

34 Tamtéž, s. 160.

35 Srov. *Austria-forum*, https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Johann_Karl_von_Rebentisch, vyhledáno 15. 5. 2021. V této biografii je uvedeno, že Rebentische roku 1747 urazilo povýšení Josipa hraběte Šiškoviće (1719–1783) do hodnosti plukovníka, ten byl ale povýšen teprve 31. prosince 1750.

36 Priesdorf, K. von (pozn. 21), Bd. I, Teil 2, Hamburg 1937, s. 432.

37 Schröter, P. von – Seyfart, J. F.: *Kriegsgeschichte der Preussen von dem Jahre 1655 bis 1763*. Frankfurt und Leipzig 1764, s. 311 (zde i jinde v této publikaci figurují Olšany u Prostějova, něm. Olschan, pod názvem Olitschau).

38 Schmidt-Brentano, A.: *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*, Wien 2006, s. 34. – Priesdorf, K. von (pozn. 21), Bd. I, Teil 2, Hamburg 1937, s. 432.

[39] *Die Schlacht Bei Kunersdorf, Unweit Frankfurt An Der Oder Zwischen Den Vereinten Russischen Und Kaiserlichen Truppen, Unter Den Befehlen Der Generale Soltikow Und Laudon, Und Den Königlich Preussischen Unter Dem Commando Des Königs den 12ten August 1759*. https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/63540/1/0/, vyhledáno 16. 5. 2021.

[40] Viz *Ernst II Schaffgotsch Herr zu Bauselwitz*, http://genealogy.euweb.cz/austria/schaffg3.html, vyhledáno 20. 5. 2021. Druhá manželka Johanna Ernsta Antona hraběte Schaffgotsche Anna Theresia rozená hraběnka Novohradská z Kolowrat a jejich děti nejsou v této genealogii uvedeny.

[41] Poten, B. von: *Rebentisch, Johann Karl Freiherr von*. In: Allgemeine Deutsche Biographie, Bd. 27. Leipzig 1888, s. 479.

Summary

Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of Olomouc in 1758. Part II.

Beginning with the 2014 edition of *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, we published a serial of five articles in our *Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758*. We now continue these publications with biographies of noteworthy Prussian commanders, who took part in the siege. Its failure shattered the plan of the first of them – Prussian King Frederick II to besiege to Vienna, the capital of the Habsburg monarchy.

E. von St. (Sodenstern) included a summary with short biographies of these commanders in his work *Zum Säcular Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*, published 1858 by Johann Sauerländer in Frankfurt am Main.

The capture of the Fortress of Schweidnitz (present-day Świdnica/PL) on 19 April 1758 opened the way to Moravia to Frederick II. By 27 April, he had 38 thousand men concentrated around Troppau (present-day Opava/CZ). From there, the Prussian army marched on 1 May towards the Moravian border.

The march went unhindered, the Imperial army led by Field Marshal Leopold Joseph Count Daun was, at that time, around Königgrätz (present-day Hradec Králové/CZ). After FM Daun had been informed of the movements of the Prussians, his army went to Leitomischl (present-day Litomyšl/CZ).

We will remember, that the Prussian siege corps opened fire on the Fortress of Olomouc on 31 May 1758. The reason for the failure of the siege was the annihilation of a Prussian resupply convoy by Imperial troops at Guntramovice and Domašov between 28 and 30 June 1758. The Prussian army left Olomouc during the night of 2 July 1758.

These actions of the Seven Years' War have been comprehensively reported elsewhere, and our contribution will concentrate – as already mentioned – on short biographies of noteworthy Prussian general staff and higher officers down to the rank of major, who accompanied their monarch in front of the yet unfinished bastions of the Fortress of Olomouc, which was defended by around 8,500 soldiers and by the inhabitants of the city.

The first part of our contribution consisted of three biographies of the following officers:

General-Field Marshal James Francis Keith (Jakob von Keith, 1696–1758), 2. Lieutenant--General Heinrich August Baron de la Motte-Fouqué (1698–1774) and 3. General of Cavalry Hans Joachim von Zieten (1699–1786). It is a matter of interest, that these three members

of the Prussian general staff originated from three different European countries: Scotland, France and Prussia. The second part of this contribution presents the biographies of three general officers: 4. Lieutenant-General Wolf Friedrich von Retzow (1700–1758), 5. Colonel Paul von Werner (1707–1785) and 6. Major-General Johann Karl Baron von Rebentisch (1701–1765).

After the end of the siege of Olomouc, Lieutenant General Wolf Friedrich von Retzow commanded one of the three Prussian columns heading from Moravia to Bohemia, and thanks to his balance, the Prussian train at the village of Křenov (Krenau, 14 km southeast of Svitavy) resisted the onslaught of imperial grenadiers on July 7, 1758. Colonel Johann Paul von Werner's hussars, along with the "Zieten" regiment hussars, encountered the dragoons and hussars of General Ernst Gideon von Laudon during the June 30 meeting near Nová Ves nad Odrou (Neueigen and Oderberg, the village disappeared after 1946). During the retreat of the Prussian army from Olomouc, Colonel Johann Paul von Werner commanded the rear force, while Major General Johann Karl Baron von Rebentisch commanded the construction of the trenches (Trancheé-major) during the siege of Olomouc. On the night of June 5–6, Major General von Rebentisch repulsed the assault besieged Olomouc garrison, 30 of his men fell, 14 were captured, while the Olomouc crew lost 100 men.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 324: 64–79, 2022

Kolekce středověké keramiky ze Ztracené ulice čo. 27 v Olomouci

Lukáš Hlubek

Abstract
Collection of Medieval Ceramics from 27 Ztracená Street, Olomouc

The presented paper deals with evaluation of a collection of medieval ceramics, uncovered by archaeologist Josef Skutil in 1955. The findings were obtained during the demolition of the house at 27 Ztracená Street, Olomouc, and recorded in the archaeological subcollection of the Regional Museum in Olomouc. Based on analysis of the ceramic vessels and a vessel tile, the entire collection can be dated back to the 14th century up to the beginning of the 15th century. The presented collection of medieval pottery and a tile contributes to better knowledge of the equipment of Olomouc bourgeois householdsunder the reign of the House of Luxembourg.

Keywords: Olomouc, city, Middle Ages, ceramics, vessel tile

Úvod

Při inventarizaci archeologické podsbírky nalezl autor článku dosud nezpracovanou kolekci středověké keramiky, kterou v roce 1955 zachránil Josef Skutil (1904–1965)[1] ve Ztracené ulici v Olomouci [obr. 1]. Souboru dodnes nebyla věnována patřičná pozornost, snad až na jednu krátkou zmínku v monografii o české a moravské středověké keramice. V knize je jeden džbán z předmětné kolekce také fotograficky vyobrazen.[2] Tento konvolut si zasluhuje zveřejnit v úplnosti, neboť jej kromě celých nádob doplňuje také intaktně dochovaný nádobkový kachel se čtvercovým ústím, jenž dokládá vytápění domů olomouckých měšťanů pomocí kamen během 14. století.

Nálezové okolnosti kolekce keramiky a kachle

Středověkou keramiku ze Ztracené ulice čo. 27 v Olomouci získal v roce 1955 archeolog Josef Skutil během bourání domu v původní starší zástavbě. V hloubce 3,7 až 3,9 m byly zjištěny dvě kumulace nádob, k nimž vedoucí výzkumu sepsal pouze krátkou zprávu. Z ní plyne, že ze staveniště vyzvedl *„dva větší džbány a jeden menší džbán, devět hrnků, pokličku, dva masivní rendlíky, osteologický materiál a sebrány byly vzorky uhlí“*.[3] Autor poznamenává, že nález bude popsán podrobněji [obr. 2], avšak více informací se k této kolekci dohledat nezdařilo. Zmíněny jsou též četné středověké a novověké zlomky keramiky,[4] z čehož lze

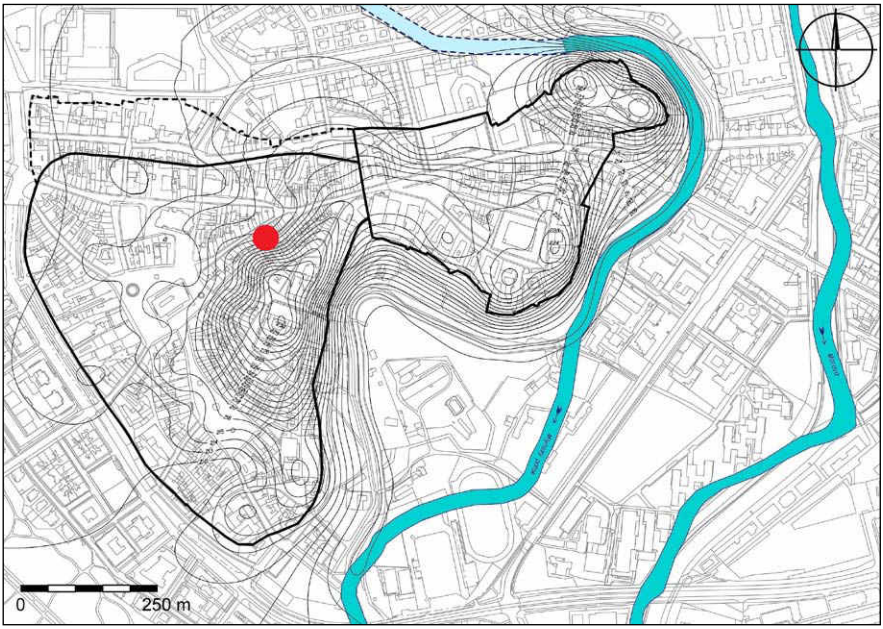

Obr. 1. Olomouc, Ztracená ulice čo. 27. Místo nálezu středověké keramiky vyznačeno bodem. Digitalizace: J. Grégr, upravil L. Hlubek.

soudit, že nálezů z dané parcely mohlo být podstatně více, avšak J. Skutil zapsal do muzejních sbírek pouze celé tvary nádob [obr. 3]. Osud zbylého keramického materiálu je v současné době neznámý.

Fotografie uložené ve fotoarchivu Vlastivědného muzea v Olomouci (dále jen VMO) zachycují dům čo. 27 již po demolici. Z dohledaných snímků jednoznačně vyplývá, že stavba byla původně podsklepena [obr. 4]. Na fotografiích je patrné torzo klenby sestávající pravděpodobně z kamenů pojených maltou. Samotný archeologický výzkum proběhl zejména v této podsklepené části domu. Nicméně z pořízené fotodokumentace není zřejmé, zda kolekce keramiky pochází z nějaké blíže neuvedené odpadní jímky či snad z kulturní vrstvy [obr. 4], jakkoliv stav dochování nádob naznačuje spíše jejich původní uložení v nějakém zahloubeném objektu (např. odpadní jímce). Na snímku lze v popředí vidět trojici hrnců ze sledované kolekce a další se nachází u zadní stěny.[5]

První známé archeologické nálezy z olomoucké Ztracené ulice pocházejí z roku 1931, kdy při rekonstrukci domu čo. 1 byla objevena studna zaplněná materiálem datovaným v časovém úseku od doby hradištní až po 18. století. Z jejího zásypu se podařilo vyzvednout 23 celých nádob, které podle popisu náleží do pozdně hradištního období, další do 15. století a novověku.[6] Do muzejní evidence byly zapsány tři nádoby, jež do muzejní archeologické sbírky věnoval řezník Snášil.[7] V roce 1972 se z výkopu pro kanál před čo. 8 podařilo zachránit zlomky keramiky a džbánek zdobený červenou linkou. Podle předběžného určení převažuje materiál z průběhu 14. století.[8] Další nálezy získali archeologové

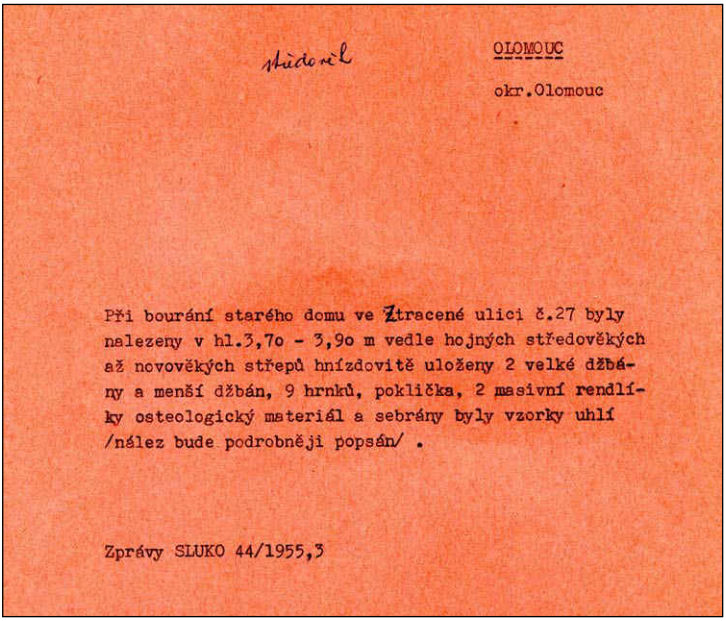

středověk

OLOMOUC

okr.Olomouc

Při bourání starého domu ve Ztracené ulici č.27 byly nalezeny v hl.3,7o - 3,9o m vedle hojných středověkých až novověkých střepů hnízdovitě uloženy 2 velké džbány a menší džbán, 9 hrnků, poklička, 2 masivní rendlíky osteologický materiál a sebrány byly vzorky uhlí /nález bude podrobněji popsán/ .

Zprávy SLUKO 44/1955,3

Obr. 2. Olomouc, Ztracená ulice čo. 27. Krátká zpráva J. Skutila o nálezech ve Ztracené ulici.

Obr. 3. Olomouc, Ztracená ulice čo. 27. Výběr nádob a nádobkového kachle zachráněných Josefem Skutilem. Foto: P. Rozsíval.

Obr. 4. Olomouc, Ztracená ulice čo. 27. Fotografie zachycující bourání domu roku 1955. Vpravo stojící je archeolog Josef Skutil. Digitalizace: P. Rozsíval.

Památkového ústavu v Olomouci a společnosti Archaia Olomouc během záchranných výzkumů až v 90. letech 20. století a následně na počátku 21. století. Tyto terénní akce byly převážně vyvolány rekonstrukcemi jednotlivých domů. Výzkumy proběhly na parcelách domů čo. 5, 6, 10 a 24. Obecně lze konstatovat, že zde byly prozkoumány kulturní vrstvy datovatelné od 13./14. století až do novověku, keramika datovaná do 13. století se však vyskytovala méně. Z předběžně publikovaných výsledků vyplývá, že na parcelách výše uvedených domů archeologové kromě kulturních vrstev odkryli také dvě odpadní jímky, studnu a cisternu, které podle nálezů zařadili do 13.–15. století.[9]

Dodejme ještě, že Ztracená ulice spojuje olomoucké Horní náměstí s prostorem tzv. Předhradí a Dómským návrším. Její název je poprvé doložen v roce 1354 v podobě *in vico Florengazz*. Pro úplnost uvedeme dvě možnosti, jak tato ulice mohla přijít ke svému názvu.

Samotné slovo *vico* (překládáno z latiny jako ves) může připomínat skutečnost, že se zde původně rozkládala předlokační osada přiléhající k tržišti, které původně dosahovalo až ke styku ulic Pekařské a Denisové. Po založení Olomouce postupně splynula s městem, čímž se jí začalo říkat Ztracená. Jako hlavní komunikační tepna začala být využívána vedlejší Ostružnická ulice.[10] Za druhou variantu můžeme považovat úvahu o zkomolení názvu Florengazze z původního Florenzgazze, čili Florentská/Florenťanů. To by odkazovalo na ulici obývanou italskou komunitou během 13. století usazenou v blízkosti olomouckého tržiště. Nicméně pro tuto hypotézu zatím chybí průkaznější důkazy. [11]

Popis získaných nálezů

Z inventární knihy archeologického oddělení z let 1953–1959 je zřejmé, že zachráněná kolekce keramiky ze Ztracené ulice byla zapsána pod inventárními čísly P 1 102 – P 1 116 a následně novějšími čísly A 139 392 – A 139 406.[12] Avšak oproti výčtu nálezů ze zprávy J. Skutila v kolekci chybí zmíněná poklička. Při generálním zápisu archeologické podsbírky přidělila Z. Trňáčková zájmovému konvolutu nádob a kachle přírůstkové číslo 1151/64. Pod tímto číslem byl zapsán středověký materiál získaný Josefem Skutilem ve Ztracené ulici čo. 27 a také trojice dalších nádob ze Ztracené ulice čo. 1 darované muzeu v roce 1931. Ty však pocházejí z jiné městské parcely, a proto s nimi dále nepracujeme. Níže je uveden popis jednotlivých nádob a nádobkového kachle. Nálezy jsou seřazeny podle přidělených nových i původních inventárních čísel VMO.

A 139 392, (P 1 102) – Džbán vejčitého tvaru s prožlabeným uchem spojující horní hranu okraje s maximální výdutí. U kořene ucha se nachází promáčknutý důlek. Okraj lze popsat jako okruží ukončené zaoblením. Pod okrajem je umístěna trojice rýh. Tělo nádoby pokrývá šroubovice, nad ní jsou umístěny dvě horizontálně položené červené linky. Dno je odsazené a se stopami podsýpky. Džbán byl vypálen do bílé až béžové barvy s krupičkovitým povrchem. Na vnější straně registrujeme stopy po očazení. Rozměry: výška 282 mm, průměr okraje 124 mm, průměr dna 106 mm [obr. 6:4].

A 139 393, (P 1 103) – Džbán vejčitého tvaru s prožlabeným uchem spojující horní hranu okraje s maximální výdutí. U kořene ucha se nachází promáčknutý důlek. Okraj je ven vykloněný a zaoblený. V jednom místě jej přerušuje vymodelovaná hubička. Tělo nádoby zdobí vývalkovitá šroubovice a nad ní je umístěna dvojice horizontálně položených červených linek. Džbán má bílou až bílošedou barvu a krupičkovitý povrch. Část vnější strany nese stopy po očazení táhnoucí se ode dna až po okraj. Na dně jsou stopy podsýpky. Rozměry: výška 264 mm, průměr okraje 122 mm, průměr dna 108 mm [obr. 6:3].

A 139 394, (P 1 104) – Džbán se spíše stlačeným soudkovitým tělem a s páskovým uchem spojující spodní hranu okraje s maximální výdutí. U kořene ucha se nachází výrazně promáčknutý důlek. Okraj má ve tvaru okruží a nahoře je zaoblený. Na vnější straně jej zdobí trojice vodorovných rýh. Tělo nádoby zdobí vývalkovitá šroubovice, pod níž je umístěna horizontálně položená červená linka. Na maximální výduti registrujeme osm plastických výčnělků, které jsou promáčknuté z vnitřní strany. Džbán byl vypálen do bílé až béžové barvy s krupičkovitým povrchem. Na vnější straně jsou patrné stopy po očazení táhnoucí se ode dna až po okraj. Rozměry: výška 212 mm, průměr okraje 106 mm, průměr dna 92 mm [obr. 6:2].

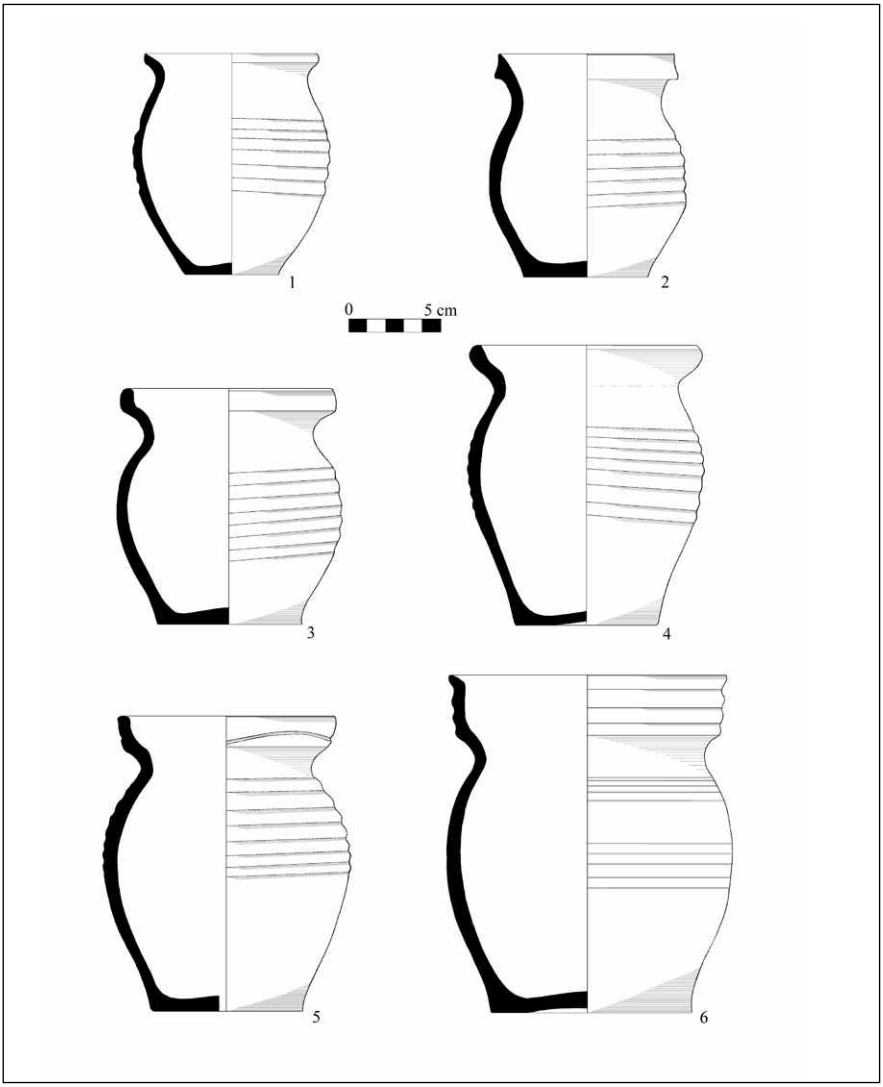

Obr. 5. Olomouc, Ztracená ulice čo. 27. Výběr stolní a kuchyňské keramiky. Kresba: L. Hlubek.

A 139 395, (P 1 105) – Kónická mísa byla vypálena do bílé až bílobéžové barvy s krupičkovitým povrchem. Tělo nádoby zkrášluje pouze vývalkovitá šroubovice. Okraj mísy lze charakterizovat jako vodorovně vytažený, zdobený trojicí rýh a v jednom místě přerušený vymodelovanou hubičkou. Dno nese stopy podsýpky. Rozměry: výška 97 mm, průměr okraje 238 mm, průměr dna 176 mm [obr. 7:4].

A 139 396, (P 1 106) – Kónická mísa má bílou až bílobéžovou barvu a krupičkovitý povrch. Výzdoba se skládá z jemné šroubovice na těle nádoby a pětice krátkých obloukovitých červených linek na horní hraně vodorovně vytaženého okraje. Na okraji se nachází vymodelovaná hubička. Dno nese stopy podsýpky. Rozměry: výška 97 mm, průměr okraje 224 mm, průměr dna 157 mm [obr. 7:3].

A 139 397, (P 1 107) – Bezuchý hrnec soudkovitého tvaru s římsovitým a dovnitř seřezaným okrajem byl vypálen do šedé až šedočerné barvy. Místy se na jeho povrchu vyskytují železité skvrny. Dno mírně vklenuté dovnitř se stopami podsýpky. Výzdobu na těle nádoby tvoří rýhy, na vnější straně okraje trojice žlábků. Rozměry: výška 186 mm, průměr okraje 152 mm, průměr dna 109 mm [obr. 5:6].

A 139 398, (P 1 108) – Bezuchý hrnec vejčitého tvaru s římsovitým zaobleným okrajem je zdobený rytou vlnicí. Byl vyroben z bílého až béžového materiálu s příměsí písku. Tělo pokrývá vývalkovitá šroubovice a na vnější straně evidujeme stopy po očazení táhnoucí se od dna po maximální výduť. Dno mírně vklenuté dovnitř se stopami podsýpky. Ve dně je proražen nepravidelný otvor o rozměrech 10 × 8 mm. Rozměry: výška 161 mm, průměr okraje 119 mm, průměr dna 84 mm [obr. 5:5].

A 139 399, (P 1 109) – Bezuchý hrnec vejčitého tvaru s ven vykloněným a zaobleným okrajem. Vypálen byl do bílé až béžové barvy s krupičkovitým povrchem, na vnější straně je patrných několik železitých skvrn. Tělo nádoby zdobí vývalkovitá šroubovice. Dno je mírně vklenuté dovnitř se stopami podsýpky. Rozměry: výška 152 mm, průměr okraje 124 mm, průměr dna 76 mm [obr. 5:4].

A 139 400, (P 1 110) – Hrnec soudkovitého tvaru má vně i uvnitř šedou až šedočernou barvu. Okraj je ven vykloněný s vytaženou horní i spodní hranou. Tělo zdobí vývalkovitá šroubovice. Dno je mírně vklenuté dovnitř se stopami podsýpky. Uvnitř nádoby se nachází železité skvrny. Rozměry: výška 125 mm, průměr okraje 98 mm, průměr dna 68 mm [obr. 5:2].

A 139 401, (P 1 111) – Hrnec vejčitého tvaru s ven vykloněným a svisle seřezaným okrajem. Nádoba byla vypálená do bílé až bílobéžové barvy s krupičkovitým povrchem. Tělo nádoby zdobí vývalkovitá šroubovice. Dno je šikmo hraněné a nese stopy podsýpky. Vnější stranu pokrývají stopy očazení. Rozměry: výška 122 mm, průměr okraje 82 mm, průměr dna 50 mm [obr. 7:1].

A 139 402, (P 1 112) – Hrnec vejčitého tvaru má okraj ven vykloněný a svisle seřezaný. Byl vyroben z materiálu bílé barvy s jemným krupičkovitým povrchem. Tělo nádoby je zdobeno vývalkovitou šroubovicí. Dno odříznuto pomocí struny od hrnčířského kruhu. Na povrchu nacházíme stopy rotačních rýžek. Rozměry: výška 123 mm, průměr okraje 86 mm, průměr dna 51 mm [obr. 7:2].

A 139 403, (P 1 113) – Hrnec soudkovitého tvaru má vně šedou až černou barvu a uvnitř bílošedou. Okraj je ven vykloněný a vytažený nahoru. Tělo pokrývá vývalkovitá šroubovice. Dno mírně vklenuté dovnitř se stopami podsýpky. Uvnitř nádoby se nachází železité skvrny. Rozměry: výška 129 mm, průměr okraje 114 mm, průměr dna 77 mm [obr. 5:3].

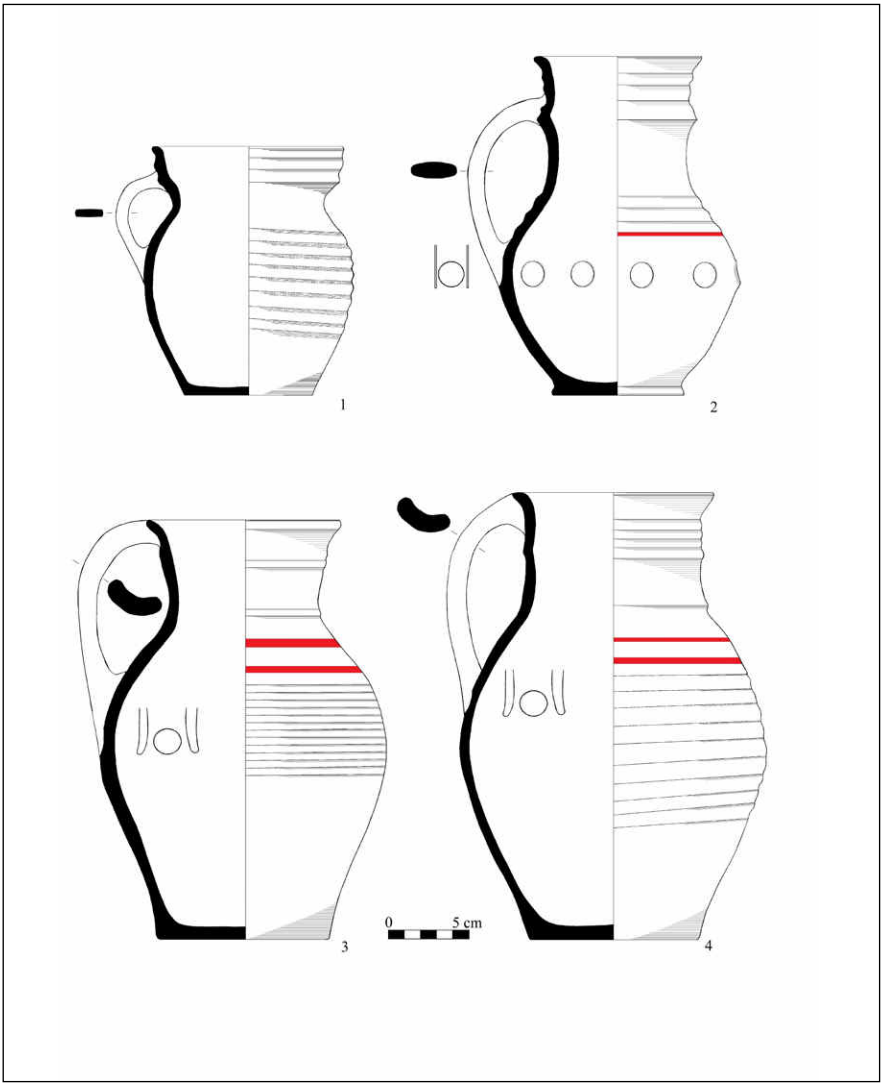

Obr. 6. Olomouc, Ztracená ulice čo. 27. Výběr stolní a kuchyňské keramiky. Kresba: L. Hlubek.

A 139 404, (P 1 114) – Hrnec vejčitého tvaru má okraj ven vykloněný a zaoblený. Vnější strana je šedé až šedočerné barvy a vnitřní bílá až bílošedá. Nádoba má jemný krupičkovitý povrch. Tělo zdobí vývalkovitá šroubovice. Dno nese stopy podsýpky. Rozměry: výška 123 mm, průměr okraje 96 mm, průměr dna 52 mm [obr. 5:1].

A 139 405, (P 1 115) – Částečně poškozený hrnec vejčitého tvaru je opatřen páskovým uchem, které spojuje spodní hranu okraje s maximální výdutí. Okraj lze popsat jako vzhůru vytažený a na vnější straně jej zdobí dvojice žlábků. Tělo nádoby zdobí vývalkovitá šroubovice. Dno nese stopy podsýpky. Rozměry: výška 156 mm, průměr okraje 118 mm, průměr dna 78 mm [obr. 6:1].

A 139 406, (P 1 116) – Nádobkový kachel se čtvercovým ústím byl vypálen do bílé, místy až bílošedé barvy. Povrch celého výrobku má krupičkovitý charakter. Kamnářský výrobek je opatřen vodorovně seřezaným okrajem. Rohy nesou stopy po formování pomocí prstů hrnčíře. Plášť kachle pokrývá pouze jemná záchytná šroubovice. Dno nese stopy podsýpky a registrujeme na něm slabé očazení, které částečně přechází i na plášť. Rozměry: výška 165 mm, průměr dna 88 mm, rozměr ústí 114 × 114 mm [obr. 7:5].

Analýza kolekce keramiky ze Ztracené ulice čo. 27

Stolní a kuchyňskou keramiku reprezentují tři džbány, dvě mísy, čtyři větší hrnce, z nichž jeden je opatřen uchem, a pět menších. Podle způsobu zpracování, výpalu, barev a celkového provedení můžeme nádoby přiřadit k olomouckému keramickému okruhu vrcholného středověku.[13] Celou kolekci lze na základě rozdílného keramického těsta, barvy a struktury povrchu rozdělit do dvou základních keramických tříd, které v tomto případě označíme písmeny A a B.

Početnější zastoupení má keramická třída A, kterou reprezentuje 13 kusů (86 %). Jde o tvrdě vypálenou keramiku v odstínech bílé až bílošedé barvy. V keramickém těstě převažuje písek. Povrch nádob má krupičkovitý charakter. Převážná část keramiky byla vyrobena nálepovou technikou a následně dotáčena na hrnčířském kruhu. Dna nesou stopy podsýpky, pouze jeden hrnec odřízl hrnčíř od hrnčířského kruhu [obr. 7:2] a lze připustit jeho výrobu pomocí vytáčení. K této keramické třídě náleží trojice džbánů, obě mísy, sedm hrnců a nádobkový kachel [obr. 5:1, 3–5; 6; 7]. Keramika je zdobena téměř ve všech případech vývalkovitou šroubovicí. Na jednom džbánu je umístěn pás osmi plastických výčnělků protlačených z vnitřní strany [obr. 6:2]. Plece džbánů navíc zkrášlují horizontální červené linky [obr. 6:2–4] a kratší obloučky červené barvy jsou také na horní hraně okraje jedné mísy [obr. 7:3]. Druhá mísa má na horní hraně okraje svazek rýh [obr. 7:4]. Dna jsou šikmo hraněná, jen jeden džbán má dno odsazené [obr. 6:2]. Poměrně pestrá je také škála okrajů, které jsou u mís vodorovně vytažené [obr. 7:3, 4], u džbánů a hrnců jsou ven vykloněné a různě seřezané [obr. 5:1; 7:1–2], ven vykloněné a zaoblené [obr. 5:4; 6:3], ve tvaru okruží [obr. 6:2, 4] nebo římsovité [obr. 5:3; 6:1]. Vnější stranu okrajů zdobí svazky žlábků [obr. 6:2, 4] nebo rytá vlnovka [obr. 5:5]. Tato keramická třída s tzv. krupičkovitým povrchem je na celém Olomoucku typická v průběhu 14. století.[14]

Pouze dvěma kusy je zastoupena keramická třída B (14 %). Keramika má redukční výpal šedé barvy. Jako ostřivo byl do keramického těsta přimíchán písek. Na dnech jsou patrné stopy podsýpky. Typologicky jde o dva hrnce. První hrnec je opatřen vyšším římsovitým okrajem [obr. 5:6] a okraj druhé nádoby náleží spíše ke skupině ven vykloněných [obr. 5:2].

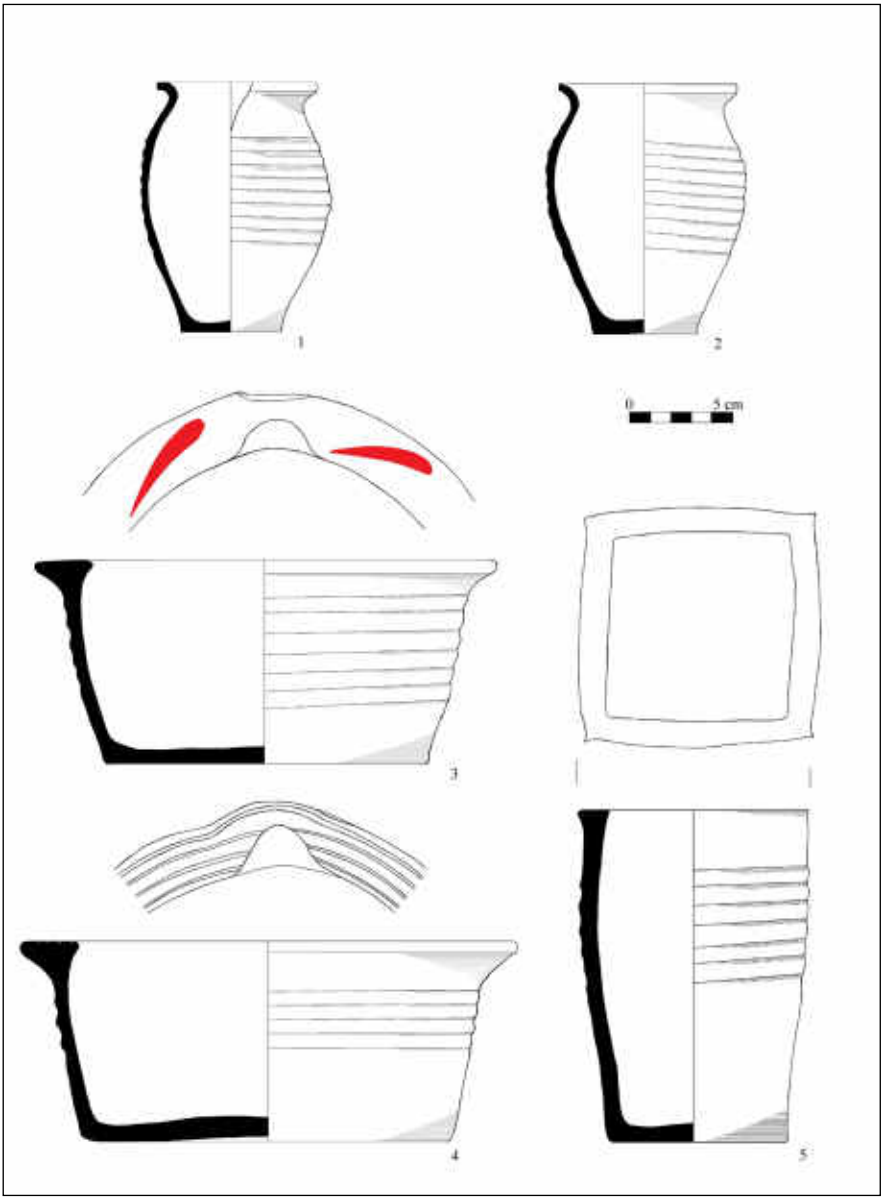

Obr. 7. Olomouc, Ztracená ulice čo. 27. Výběr stolní a kuchyňské keramiky (1–4); nádobkový kachel (5). Kresba: L. Hlubek.

Tato hrnčina se objevuje velmi často v souborech společně s bílou krupičkovitou keramikou, která se na střední Moravě vyskytuje v průběhu 14. století.[15]

Typologicky jsou nejčastěji v kolekci zastoupeny hrnce [obr. 5; 7:1, 2] s tím, že jeden z nich je opatřen páskovým uchem [obr. 6:1]. Okraje jsou zejména římsovité a ven vykloněné. U některých hrnců registrujeme na vnitřní straně žlábek pro pokličku [obr. 5:3, 4]. Od ostatních hrnců se poněkud odlišuje větší exemplář soudkovitého těla s vyšším římsovým okrajem, který zdobí rýhy [obr. 5:6]. Podobné kusy jsou na střední a severní Moravě kladené do první poloviny 14. století.[16] Ostatní bezuché hrnce [obr. 5:1–5] lze na základě různých analogií z prostoru střední Moravy bez větších potíží zařadit do průběhu 14. století.[17] Pro hrnec s páskovým uchem [obr. 6:1] evidujeme několik volnějších paralel.[18]

Dva hrnce se od ostatních poněkud liší svým štíhlejším tělem [obr. 7:1 2], přičemž z typologického hlediska stojí někde na rozmezí mezi hrnci a poháry. Za zmínku stojí, že jeden z nich má na dně stopy po odřezání od hrnčířského kruhu. Z Olomoucka prozatím obdobné tvary příliš známé nejsou. Nicméně ve druhé polovině 14. století se objevují vyšší štíhlejší poháry[19] působící dojmem, že se vyvinuly právě z podobných hrncovitých tvarů, jako tyto dva exempláře ze Ztracené ulice.

Tři nádoby reprezentují džbány. Všechny jsou opatřeny páskovými uchy, které je ve dvou případech prožlabené a v posledním oválné. U kořene uch zaznamenáváme promáčknuté důlky [obr. 6:2–4]. Oba větší džbány mají vejčité tělo a v podstatě totožnou výzdobu složenou z vývalkovité šroubovice a červeného malování [obr. 6:3, 4]. Liší se pouze ve výzdobě okraje, kde jeden exemplář pokrývá svazek rýh na vnější straně okraje. Nicméně pro tyto džbány lze dohledat podobné kusy kladené do 14., popřípadě do počátku 15. století.[20] Poslední exemplář se odlišuje od předchozích džbánů spíše stlačeným soudkovitým až kulovitým tělem a vyšším hrdlem. Na maximální výduti registrujeme osm výčnělků protlačených z vnitřní strany [obr. 6:2]. Tento typ výzdoby ve středomoravském materiálu zatím nenacházíme. Aplikace podobných výčnělků na plecích džbánu je známa u nálezu z Riegrova náměstí v Kroměříži, jenž je datován do 15. století.[21] Tvarově podobný džbán známe například z tvrze v Kostelanech na Kroměřížsku. V něm byl uložen poklad pražských grošů Karla IV. a Václava IV. Celý nález byl zařazen do prvních desetiletí 15. století.[22] Posledním zastoupeným tvarem jsou dvě mísy [obr. 7:3, 4], které patrně Josef Skutil popsal jako rendlíky. S podobně tvarovanými i zdobenými exempláři se běžně setkáváme v kolekcích keramiky ze 14.–15. století na Olomoucku.[23]

Kamnářská keramika je reprezentována pouze intaktním nádobkovým kachlem se čtvercovým ústím o rozměrech 114 × 114 mm [obr. 7:5]. Slabě očazené dno a jeho okolí naznačuje, že kachel byl vsazen do funkčního kamnového tělesa. Podle studie archeologa Zdeňka Smetánky můžeme popsaný olomoucký exemplář klasifikovat jako dlouhý tyglíkovitý kachel s malým ústím.[24] Podobné nálezy registrujeme například z měst Jaroměře, Hlinska nebo Litomyšle. Z. Smetánka je kladl do pokročilejšího 14. až první třetiny 15. století.[25] Velkou míru shody také spatřujeme v nálezech z areálů měst Plzně, Prahy a Pražského hradu.[26] Z moravských lokalit připomeňme podobné kusy z města Brna, tvrze v Konůvkách nebo z hradů Lelekovice a Rokštejn.[27] Všechny tyto exempláře byly zařazeny do 14. až počátku 15. století. Nicméně ze středomoravského prostoru podobné nálezy zatím zveřejněny nemáme.

Pokud srovnáme kamnářský výrobek z olomoucké Ztracené ulice s dosud publikovanými kachli z areálu kláštera kartuziánů v Dolanech,[28] nebo z hradu v Náměšti na Hané[29,]

které zanikly během husitských válek, pak nacházíme řadu podstatných rozdílů. Nádobkové kachle z těchto dvou lokalit byly vypálené do cihlových odstínů. Jsou nižší, mají odlišné okraje a větší délku hrany u ústí. Nádobkové kachle z dolanské kartouzky navíc zdobí vnitřní glazura. Z Olomouce můžeme ještě upozornit na režné nádobkové kachle nalezené v odpadních jímkách prozkoumaných při stavbě obchodního domu Prior. Ty jsou archeologem Josefem Bláhou kladeny do průběhu první poloviny 15. století. Také tyto výrobky mají nižší výšku a hrany u ústí dosahují rozměrů kolem 200 mm.[30] Nálezy z dalších lokalit už nejsou pro komparaci vhodné, neboť nám chybí celé nebo aspoň z velké části rekonstruované exempláře.[31] V literatuře registrujeme zmínky o dalších nálezech kamnářské keramiky ze 14. století, ale ty zatím byly pouze anoncovány a stále nedošlo k jejich řádnému zveřejnění.[32]

Z provedeného srovnání plyne, že nádobkový kachel ze Ztracené ulice lze považovat za starší než uvedené příklady a je možné připustit jeho zařazení do 14. století, spíše do jeho druhé poloviny. Na základě současného stavu poznání můžeme představený kachel považovat za jeden z nejstarších dokladů kamnářských výrobků v areálu města Olomouce. Výskyt výše popsaného kachle naznačuje, že měšťanské domy v Olomouci byly ve 14. století vytápěny také pomocí kachlových kamen složených z nádobkových kachlů. Toto zjištění plně odpovídá situaci v Čechách a na Moravě, kde za vlády lucemburské dynastie narůstá počet lokalit s doloženými kamny.[33] Zároveň nejpozději kolem poloviny 14. století počítáme s výrobou prvních komorových kachlů tzv. malého formátu.[34]

Datování kolekce keramiky ze Ztracené ulice

Na základně vyčleněných keramických tříd můžeme zájmovou kolekci klást do průběhu 14. století. Tomuto datování odpovídá zejména vyčleněná keramická třída A, pro niž je typický krupičkovitý povrch a bílá, bílobéžová, místy až bílošedá barva. Nikde se nevyskytla keramika s příměsí tuhy, která je charakteristická pro 13. až první desetiletí 14. století.[35] Zároveň se neobjevila hrnčina v odstínech cihlové barvy s tvrdým zvonivým výpalem a stopami po vytáčení na hrnčířském kruhu. Ta bývá kladena zejména do průběhu 15. století.[36] V prezentované kolekci nacházíme okraje ve tvaru okruží pouze u dvou džbánů. Ovšem na střední a severní Moravě mívají v souborech řazených do 14.–15. století běžně okraje formované do tvaru okruží dominantní zastoupení.[37] Konvolut nádob ze Ztracené ulice je převážně opatřen ven vykloněnými a římsovitými okraji, které se vyskytují ve 14. století také, ale v dosud zpracovaných kolekcích keramiky jsou v menšině. Pouze u džbánu se stlačeným tělem a pásem plastických výčnělků [obr. 6:2] je možné na základě analogií z Kroměřížska připustit zařazení do průběhu 14. až počátku 15. století. Nádobkový kachel je možné datovat s největší pravděpodobností do druhé poloviny 14. století. S ohledem na nejasné stratigrafické pozice obou kumulací keramiky není možné prezentovaný soubor zařadit přesněji než do průběhu 14. století, jen u některých kusů lze na základě analogií připustit přesah do počátku 15. století.[38]

Závěrečné úvahy

I když neznáme přesné nálezové okolnosti Josefem Skutilem zachráněné kolekce středověké keramiky ze Ztracené ulice čo. 27, je možné všechny nádoby na základě dosud vyčleněných keramických tříd a jejich vlastností zařadit do 14., případně na počátek 15. století. Část z nich nese stopy po očazení z jedné strany, což s největší pravděpodobností dokládá přípravu pokrmů pomocí tzv. bočního ohřevu.[39] Co se v hrncích a džbánech vařilo či ohřívalo, by mohla doložit pouze analýza přiškvařených zbytků potravy na vnitřních stěnách nádob.[40] Veškerou prezentovanou stolní a kuchyňskou keramiku považujeme za běžně dostupné zboží, které vyráběli místní hrnčíři a následně prodávali na trzích. Nejzajímavějším nálezem z celého souboru je nepochybně nádobkový kachel se čtvercovým ústím, který podle materiálu a několika podobných exemplářů můžeme klást spíše do druhé poloviny 14. století. V současné době jde o jeden z nejstarších dokladů vytápění interiérů měšťanských domů pomocí kachlových kamen na střední Moravě. Zároveň tento nález naznačuje zvyšování úrovně kultury bydlení olomouckých měšťanů za vlády Lucemburků v zemích Koruny české.

Poznámky

1 Více k Josefu Skutilovi např. Bárta, J.: Za univ. Prof. Dr. Josefom Skutilom, *Slovenská archeológia*, roč. 14, 1966, č. 1, s. 227–229. – Skutil, J.: K nedožitým 75. narozeninám prof. dr. Josefa Skutila. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 1985, č. 238, s. 35–37. – Podborský, V.: K nedožitým devadesátinám prof. Dr. Josefa Skutila. *Pravěk: časopis moravských a slezských archeologů. Nová řada*, roč. 4, 1996, s. 393–394.

2 Nekuda, V. – Reichertová, K.: *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*. Brno 1968, s. 143, 445, tab. LXXIX:3.

3 Srov. Skutil, J.: Archeologické oddělení. *Zprávy SLUKO* 1955, č. 44, s. 3.

4 Tamtéž.

5 Děkuji touto cestou za pomoc s vyhledáváním negativů kolegyni Mgr. Haně Jakůbkové z Vlastivědného muzea v Olomouci.

6 Kovářová, L.: Nové archeologické nálezy v Olomouci a okolí. *Časopis Vlasteneckého musejního spolku*, roč. 45, 1932, s. 261–262, zde s. 261.

7 Viz inventární kniha VMO, původní inv. č. VMO 7612–7614. V popisu je lakonicky uvedeno středověké nádoby.

8 Dohnal, V.: Terénní badatelská a sbírkotvorná činnost archeologického oddělení olomouckého muzea v letech 1971–1973. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1975, č. 176, s. 15–30, zde s. 28, tab. 4:2.

9 Bláha, J.: Přehled nejdůležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při Památkovém ústavu v Olomouci za rok 1990. *Okresní archiv v Olomouci 1990*, s. 96–98, zde s. 98. – Michna, P.: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1990. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 43, 1991, č. 4, s. 489–496, zde s. 494–495. – Večeřa, P.: Ztracená 24. *Státní památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 2001*, 2002, s. 83. – Dehnerová, H.: Olomouc (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 43, 2002, s. 280. – Cheben, M. – Kováčik, P. – Moník, M. – Veselá, P.: Olomouc (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 49, 2008, s. 422.

[10] K tomu Bláha, J.: K etymologii názvu olomoucké Ztracené ulice. *Střední Morava*, roč. 11, 2005, č. 20, s. 90–92, zde s. 90. – Tichák, M.: *Lexikon olomouckých ulic*. Olomouc 2009, s. 160.

[11] Bláha, J. (pozn. 10), s. 91, zde i další literatura. – Šlézar, P.: Od knížecího hradu k právnímu městu. In: Loskotová, I. (ed.), *Rudolfovo číslo. Rudolfu Procházkovi k 65. narozeninám kolegové a přátelé*, Praha 2021, s. 202–228, zde s. 217–218.

[12] Tato inventurní kniha je dnes uložena na archeologickém pracovišti VMO.

[13] K definici a významu keramických tříd existuje rozsáhlá literatura. Ze souhrnnějších prací lze namátkou uvést Vařeka, P.: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. *Archeologické rozhledy*, roč. 50, 1998, č. 1, s. 123–137. – Čapek, L.: *Depoziční a postdepoziční procesy středověké na parcelách Českých Budějovic*. Plzeň 2010, s. 41–44, 158–161.

[14] Šlézar, P. – Faltýnek, K.: Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty. *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 161–199, zde s. 189. – Hlubek, L.: Výsledky záchranného archeologického výzkumu na předhradí hradu Tepenec v letech 1971–1975. *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 79–107, zde s. 94–95.

[15] Hlubek, L.: Neznámá kolekce středověkých nálezů ulice 8. května čp. 504 v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci,* 2020, č. 320, s. 19–36, zde s. 30.

[16] Např. Čižmář, Z. – Šmíd, M.: Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.–16. století. *Archaeologia historica*, roč. 25, 2000, s. 77–102, zde s. 89, obr. 13:7. – Goš, V. – Karel, J.: Městský hrad v Rýmařově ve 13.–15. století. *Střední Morava*, roč. 8, 2002, č. 15, s. 20–40, zde s. 27–28, tab. 8:16, 17.

[17] Srovnej Burian, V. – Opravil, E.: Středověké nálezy v Olomouci. *Archeologické rozhledy*, roč. 22, 1970, č. 2, s. 148–158, 253–256, zde s. 150, 156; tab. I:2, 4; III:1, 3. – Nekuda, R.: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska. *Archaeologia historica*, roč. 5, 1980, s. 389–450, zde s. 407, kat. č. 22c. – Bláha, J.: Archeologický průzkum v Olomouci. In: Michna, J. (ed.): *Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti* I/2, Olomouc 1987, inv. č. A 32 595, A 32 597. – Zatloukal, R.: K historii domu čp. 1 na ulici Pavelčákova 21 v Olomouci. *Státní památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 2001*, 2002, s. 131–134, zde s. 132, obr. 156, typ 1 a 5. – Vránová, V. – Vrána, J.: Shrnutí výsledků archeologického průzkumu studny na hradě Tepenci. *Časopis Slezského zemského muzea. Série B*, roč. 62, 2013, č. 2–3, s. 289–299, zde s. 293–294, obr. 8:14; 9:12. – Hlubek, L.: Zaniklá středověká ves Prlov (okr. Olomouc). *Střední Morava* 49, s. 85–91, zde s. 86, obr. na s. 91, č. 9. – Hlubek, L. (pozn. 14), s. 95, obr. 16:17; 17:12.

[18] Bláha, J.: Život v gotickém městě. In: Bém, M. (ed.): *Archeologické zrcadlení*. Olomouc 2001, s. 146–151, obr. 167. – Goš, V. – Karel, J. (pozn. 16), s. 27, tab. 8:13. – Hlubek, L. (pozn. 14), s. 95, obr. 17:7.

[19] Například Goš, V. – Karel, J. (pozn. 16), s. 27–28, tab. 8:19. – Goš, V.: Havelkovo muzeum v Lošticích. Katalog archeologické sbírky. *Zprávy Čs. Společnosti archeologické při Čs. Akademii věd* XX, 1978, č. 5, s. 134–165, zde s. 144, tab. I:16. – Goš, V.: *Loštice. Město středověkých hrnčířů*. Opava 2007, s. 69, obr. 29: 4, 5.

[20] Burian, V.: Nález středověké keramiky v Olomouci – Ostružnické ulici. *Přehled výzkumů 1971*, 1972, s. 107, tab. 99:1. – Goš, V. – Karel, J. (pozn. 16), s. 27, tab. 8:20. – Goš, V. (pozn. 19), s. 138, 144, 150, tab. II:8; IV:1. – Bláha, J. (pozn. 17), inv. č. A 32 495. – Prečanová, V.: *Odpadní jímka z domu čp. 7 na Dolním náměstí v Olomouci* (bakalářská práce). Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, Opava 1999, s. 21–22, 40, obr. 15:4. – Bláha, J. (pozn. 18), obr. 167.

[21] Chybová, H.: *Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž 2009, obr. na str. 131 vlevo nahoře.

[22] Nekuda, R. (pozn. 17), s. 411, kat. č. 32.

[23] Burian, V. (pozn. 20), s. 107, tab. 99:2. – Bláha, J. (pozn. 18), obr. 167. – Brůnová, K.: Hrad Hluboký, k. ú. Město Libavá, okr. Olomouc. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 56, 2004, č. 1, s. 50, obr. 14:1. – Faltýnek, K.: Předběžná zpráva o výsledcích archeologických dohledů prováděných v Chořelicích a Litovli a tak trochu o smyslu archeologie vůbec. *Ročenka Muzejní společnosti Litovelska* 2011, Litovel 2012, s. 84–85, tab. 2:31. – Hlubek, L. (pozn. 17), s. 86–87, obr. na s. 91, č. 7. – Hlubek, L. (pozn. 14), s. 96, obr. 15: 4, 7; 16: 4, 6; 17: 6, 12; 18: 5.

[24] Smetánka, Z.: K morfologii českých středověkých kachlů. *Památky archeologické*, roč. 60, 1969, č. 1, s. 228–265, zde s. 236–238, obr. 13.

[25] Tamtéž, s. 238, obr. 13.

[26] Richterová, J.: *Středověké kachle*. Praha 1982, s. 9–11, kat. č. 2–13. – Brych, V. – Stehlíková, D. – Žegklitz, J.: *Pražské kachle doby gotické a renesanční*. Praha 1990, s. 9–10, kat. č. 7–9. – Orna, J.: *Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň 2005, s. 15, 141, tab. 6:1,2.

[27] Měchurová, Z.: Kachlová kamna z tvrze v Konůvkách (okr. Vyškov). In: Michna, P. – Nekuda, R. – Unger, J. (eds.), *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*. Brno 1997, s. 191–196, zde s. 191–195. – Unger, J.: *Život na lelekovickém hradě ve 14. století*. Brno 1999, s. 81, obr. 83. – Měřínský, Z.: *Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006*. Brtnice – Brno 2007, s. 99. – O dosud nepublikovaném nádobkovém kachli z prostoru Velkého Špalíčku v Brně autora informovala kolegyně PhDr. Irena Loskotová, Ph.D. z Masarykovy univerzity v Brně, za což jí touto cestou děkuji.

[28] Burian, V.: Nálezy z kartuzie a husitského opevnění v Dolanech (výzkum 1963). *Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci* 6, Olomouc 1965, s. 12, obr. 10, 11.

[29] Tymonová, M.: Kachlová kamna z Náměště na Hané. *Archaeologia historica*, roč. 28, 2003, s. 575–590, zde s. 579–582, typ 4, obr. 3:6, 8.

[30] Srov. Bláha, J. (pozn. 17), inv. č. A 32 313, A 32 356, A 32 357.

[31] Jde například o hrad Tepenec na katastru Jívové, odkud registrujeme necelé tři desítky zlomků nádobkových kachlů. Srov. Hlubek, L. (pozn. 14), s. 81, pozn. 6 na s. 102.

[32] Bláha, J.: Kachle. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, 3. díl, Olomoucko (katalog výstavy). Olomouc 1999, s. 596–603, zde s. 596. – Dva kachle datované J. Bláhou do poloviny 14. století lze najít zde: Bláha, J. (pozn. 18), obr. 157, 167.

[33] Kypta, J.: Nejstarší exempláře. In: Havlice, J. – Kypta, J. (eds.): *Gotické kachle z Jindřichova Hradce*. České Budějovice 2017, s. 86–87.

[34] K tomu Michna, P. J.: K vývojové a typologické charakteristice moravských středověkých kachlů. *Sborník památkové péče v severomoravském kraji*, 1977, č. 3, s. 7–44, zde s. 25–26. – Smetánka, Z.: K počátkům výroby komorových kachlů v Čechách. *Archaeologia historica*, roč. 8, 1983, s. 145–154, zde s. 145–148. – Nověji připouští někteří autoři počátky výroby komorových kachlů ještě před polovinou 14. století. Srovnej Kypta, J. – Žegklitz, J.: Gotické a renesanční kamnářství v českých zemích. In: Schreiberová, J. (ed.), *Svět kachlových kamen. Kachle a kachlová kamna severozápadních Čech*. Most 2017, s. 20–39, zde s. 26–27. – Kypta, J.: Raná podoba kamen. In: Havlice, J. – Kypta, J. (eds.), *Gotické kachle z Jindřichova Hradce*. České Budějovice 2017, s. 52–55.

[35] Srovnej Šlézar, P. – Faltýnek, K. (pozn. 14), s. 189.

[36] Šlézar, P. – Faltýnek, K. (pozn. 14), s. 189.

[37] Například Hlubek, L. (pozn. 14), s. 95, obr. 14:4. – Hlubek, L.: Středověký objekt v intravilánu obce Dolany (okr. Olomouc). *Časopis moravského muzea*, roč. 107, 2022, č. 1, s. 77–91, zde s. 83, obr. 4:5, 6; 5: 4, 7–9, 11.

38 Děkuji touto cestou za cenné rady kolegovi PhDr. Pavlu Šlézarovi, Ph.D. z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště Olomouc.

39 Sedláčková, L.: Keramika jako nepostradatelná součást středověké měšťanské domácnosti. In: Čapek, L. – Procházka, R. – Sedláčková, L. (eds.): *Trojí život středověké keramiky – katalog k výstavě*, Plzeň 2021, s. 17–28, zde s. 17–19. – Moravec, Z. – Kočár, P. – Kočárová, R. – Sůvová, Z. – Vaďurová, K.: *Dva odpadní soubory z 15. století. Předměty ze sbírek Ostravského muzea*. Ostrava 2021, s. 90–91.

40 Šlézar, P. – Dehnerová, H. – Bednář, P. – Kučera, L.: Středověké nálezy a analýza obsahu středověkých nádob. In: Bednář, P. – Kučera, L. (eds.): *Moderní chemická analýza v archeologii*. 1. díl. Olomouc 2021, s. 262–270, zde s. 267–270. – Hlas, J. – Marethová, B. – Kučera, L.: Studium chemického složení zbytků v keramických nádobách z Orlové (sirné mléko). In: Bednář, P. – Kučera, L. (eds.): *Moderní chemická analýza v archeologii*. 1. díl. Olomouc 2021, s. 271–273, zde s. 271–272.

Summary

Collection of Medieval Ceramics from 27 Ztracená Street, Olomouc
Lukáš Hlubek

The presented paper focuses on analysis of the collection of high medieval ceramics, uncovered by archaeologist Josef Skutil in 1955. The findings were obtained during the demolition of the house at 27 Ztracená Street, Olomouc [figs. 1, 4]. This collection has not attracted adequate attention up to now, apart from a short report on its acquisition [fig. 2]. The entire collection consists of nine pots – one of them has a handle, three pitchers, two bowls and a vessel tile [figs. 3, 5–7]. A lid, mentioned by J. Skutil, has not been found. Based on analysis of the ceramic vessels and selected ceramic categories, the entire collection can be dated back to the 14th century up to the beginning of the 15th century. All the kitchen and table ceramic items are regarded to be widely available goods produced by local potters. The most remarkable item of the entire collection is undoubtedly the vessel tile with a square opening [fig. 7:5]; it can also be dated back to the second half of the 14th century. Today, this tile represents one of the oldest evidence of heating of bourgeois house interiors by means of tile stoves in the central Moravia.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 324: 80–91, 2022

Nejstarší fotografie z Olomouce

Petr Hofman – Jiří Fiala

Abstract
The Oldest Photograph from Olomouc

While searching for old photographer and their photos, Petr Hofman found in the digitized funds of the J. Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA, a photo of Mercury's Fountain and Česká Street (now 8. května Street) in Olomouc, authored by portrait photographer Jakob Höflinger (1819–1892). This photo, taken in the winter months 1853/1854 or 1855/1856, was not yet known to the historians of the city of Olomouc.

Keywords: Olomouc, Jakob Höflinger, The Getty, photograph, 1853/1854 – 1855/1856

Při pátrání po starých fotografiích nalezl Petr Hofman, mj. autor projektu *Bastionka*,[1] v digitalizovaných fondech J. Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA, historikům města Olomouce doposud neznámou fotografii Merkurovy kašny a České ulice (nyní ulice 8. května), jejímž autorem je portrétní fotograf Jakob Höflinger. Tato fotografie je součástí alba *Photographien von J. Höflinger*, uloženého ve fondech Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA. Album obsahuje celkem 138 portrétních snímků neznámých osob, nepopsanou fotografii Merkurovy kašny v Olomouci, tři fotografie náměstí Hohe Markt ve Vídni a snímek panoramatu Vídně s katedrálou sv. Štěpána.[2] Ve fondech téhož muzea se nachází ještě jedno album fotografií Jakoba Höflingera – toto album bez názvu, zhotovené knihvazačem Moritzem Adamem v Rumburku, obsahuje 110 převážně portrétních snímků a dvě fotografie budov v Rumburku – podstávkového stavení staré školy (vybudovaného roku 1764 a demolovaného roku 1856) a pivnice (Bierhalle), nacházející se na dnešní pěší zóně.[3]

Podle Miroslava Papouška pobýval Jakob Höflinger v Olomouci dvakrát: *„(…) v roce 1853 samostatně a v letech 1855–1856 se svým společníkem* (Alexandrem) *Dilgerem. Jejich působení v Olomouci je však doloženo pouze jedním inzerátem v novinách Die neue Zeit z 8. února 1856* [obr. 1]*, v němž nabízeli jménem fotografického ateliéru Höflinger a Dilger, sídlícího na třídě Ferdinanda d'Este* (v dnešní ulici 28. října) *k prodeji fotoaparát značky Voigtländer* [obr. 2] *se zvětšovacím přístrojem.“*[4] Doposud proto byly pokládány za nejstarší dochované fotografie Olomouce fotografie pořízené během oprav věže 6. září 1860 berlínským fotografem Hermannem Haubenreisserem – snímek radniční věže s pokrývačem Vincenzem Mildnerem stojícím na žebříku na samém vrcholu střechy věže a pózujícím fotografovi, pohled na jihozápadní frontu Horního náměstí a dvě varianty pohledu na sousoší Nejsvětější

Trojice. Haubenreisserovy fotografie byly se zprávou o použitých metodách jejich zpracování a portrétem pokrývače Vincenze Mildnera vloženy spolu s dalšími dobovými materiály jako depot do věžní makovice 15. září 1860 a nyní jsou uchovávány ve fondech Vlastivědného muzea v Olomouci.[5] Z téhož roku pocházejí dva dochované snímky olomouckého fotografa Eduarda Selingera – fotografie rektorátního kostela sv. Anny s kaplí sv. Barbory a s částí rezidence kapitulního děkana (nyní objektu Arcidiecézního muzea Olomouc) a Klášterního Hradiska od západu.[6]

Jakob Höflinger (nar. 21. 7. 1819, Neukirch, nyní část města Furtwangen im Schwarzwald, Bádensko-Württembersko, SRN, zemř. 18. 12. 1892, Basilej, Švýcarsko), se vyučil malířem hodinových ciferníků v Neustadtu, nyní část města Furtwangen im Schwarzwald. V roce 1842 si na základě doporučení svého bratrance Augustina Fehrenbacha, majitele obchodu s hodinami v Rumburku, otevřel v tomto severočeském městě rovněž hodinářský obchod. Roku 1853 ve svých 34 letech se rozhodl změnit povolání a po absolvování kurzu u drážďanského fotografa Dipenbacha pořídil v Rumburku své první fotografie. Snímky dvou zdejších domů, jakož i dvě alba jeho rané tvorby se dochovaly ve fondech Paul Getty Museum – The Getty, Los Angeles, California, USA.[7] Vydal se nato do Vídně, ale vzhledem k velké konkurenci záhy odešel na doporučení jednoho známého do Olomouce. Zde si během čtyř měsíců vydělal portrétními snímky na 1 600 zlatých, následujícího roku se vrátil

Ein photographisches Instrument, 36 Linien Oeffnung, von Voigtländer, nebst einem Vergrößerungs-Apparate, ist zu verkaufen bei
(142) 1—3 Höflinger & Dilger.
Photographisches Atelier, Ferdinands d'Este-Straße

Obr. 1. Inzerát fotografického ateliéru Höflinger & Dilger v olomouckých novinách *Die neue Zeit* z 8. února 1856, v němž se nabízí k prodeji fotoaparát značky Voigtländer, sloužící ke zhotovování daguerrotypií, se zvětšovacím přístrojem; inzerát se shodným textem byl otištěn ještě 12. a 15. února 1856. Dochované Höflingerovy snímky z Olomouce na slaném papíře však nebyly zhotoveny technikou daguerrotypie.

Obr. 2. Daguerrotypický fotografický přístroj Voigtländer, výrobek stejnojmenné vídeňské firmy z roku 1841. Jednalo se o první daguerrotypický celokovový fotoaparát (Ganzmetallkamera). Replika zhotovená v roce 1956, kdy bylo vyrobeno 200 kamer k 200. výročí společnosti Voigtländer. Zdroj: https://web.archive.org/web/20110611081050/http://www.geh.org/fm/mees/htmlsrc/mV89100002_ful.html#topofimage

do Neustadtu, ale už v roce 1855 si se svým společníkem Alexandrem Dilgerem otevřel v Olomouci v ulici Ferdinanda d'Este (nyní ulice 28. října) fotoateliér.[8] V únoru 1856 Höflinger a Dilger přesídlili do Lodže a posléze do Varšavy. S ohledem na úmrtí ve své rodině Dilger Varšavu opustil, Höflinger se uchýlil do Neustadtu, pokusil se uchytit v blízkém městě Freiburgu im Breisgau v Bádensku a v roce 1857 se usadil v Basileji ve Švýcarsku, kde si otevřel „umělecko-fotografický ateliér" a založil zdejší první dynastii fotografů [obr. 3, 4]. Nástupci Jakoba Höflingera se stali jeho syn Albert Höflinger (1855–1936), jeho synovec August Höflinger (1867–1939), Augustův syn Walter (1904–1958) a jeho syn Heinz Höflinger (1928–2002), kteří řídili společnost do ukončení její činnosti v roce 1991. Fotografie Basileje vzniklé díky fotografické firmě Höflingerů tvoří téměř kompletní dokumentaci stavebního vývoje Basileje. Archiv negativů, kolem 65 000 čísel, převzal v roce 1991 Staatsarchiv Basel-Stadt. Obsahuje vizitkové portréty, interiéry, reklamní fotografie, firemní portréty a nespočet fotografických reportáží.[9]

Vedoucím vědeckým pracovníkem The Getty Conservation Institute byl do svého penzionování v roce 2014 český emigrant Dušan Štulík.[10] Nedisponujeme však zatím žádnými informacemi o tom, jakým způsobem se dvě Höflingerova fotografická alba [obr. 5, 6] dostala do fondů Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA, a kdo z jeho pracovníků zkatalogizoval Höflingerovu fotografii Merkurovy kašny v Olomouci.

Na dotyčné fotografii ze zimních měsíců 1853/1854 nebo 1855/1856 [obr. 7] je vana této kašny kryta prkny, což se praktikovalo před příchodem zimy. Vany kašen se naplnily chlévskou mrvou a překryly se prkny. Bylo tak zadržováno teplo vznikající při rozkladu hnoje, čímž se zamezilo zamrzávání přívodu vody. Text na černé tabulce německým, bílou barvou napsaným jménem ulice informuje, že se tato ulice, původně Weite Gasse (Široká), nazývá Ferdinand d'Este Straße (dnešní ulice 28. října) – na počest Ferdinanda arcivévody von Österreich-Este (d'Este, 1754–1806) byla tato ulice takto přejmenována 18. října 1847. Ulice ke kurtině porostlé stromy [obr. 8] se nazývala Böhmer Gasse (Česká, nyní 8. května).

Obr. 3. Fotografický závod Jakuba Höflingera v Basileji, 60. léta 19. století. Zdroj: https://fss.e-pics.ethz.ch/catalog/FSS/r/7147/viewmode=infoview/fc=14%3A1863

Druhá, bílá tabulka je rozdělena na dvě poloviny, text psaný černou gotikou je hůře čitelný, ale lze předpokládat, že v horní polovině tabulky se nachází zkrácený německý název ulice – Böhm. (?) a v dolní polovině název český – Česká. Dvojjazyčné názvy olomouckých ulic navrhl a prosadil v roce 1841 Alois Vojtěch Šembera (1807–1882), tehdejší profesor české řeči a literatury na stavovské akademii v Olomouci. Plynové osvětlení olomouckých ulic bylo zřízeno až 17. října 1864 (v Brně se tak stalo již v roce 1846), do té doby byly ulice osvětleny Argandovými lampami plněnými olejem.[11] Jak taková lampa vypadala, dokládá Höflingerova fotografie. [obr. 9] O historii Merkurovy kašny [obr. 10] bylo již hojně pojednáno, odkazujeme zejména na adekvátní pasáže v publikaci *Voda pro Olomouc (Z historie zásobování města Olomouce vodou)* z roku 2010 a recentní stať Jindřicha Garčice ve *Vlastivědném věstníku moravském*.[12]

Höflingerova fotografie dále nabízí pohled na frontu domů nacházejících se na levé straně České ulice (nyní 8. května) – na rozdíl od současné doby byly všechny vstupy do těchto domů opatřeny portály. Jedná se předně o nároží domu čp. 457/15, což je *„dvoupatrový trojkřídlý nárožní renesanční dům s historizujícím průčelím ze čtvrté čtvrtiny 19. století, jenž má do ul. 28. října zachován renesanční portál s letopočtem 1588“*.[13] Znak v kartuši, držené po stranách velkými gryfy – poloviční postava psa, jež se nachází též v klenotu erbu, náleží stavebníkovi portálu, Danielu Spannerovi von Blimsdorf, majiteli domu v letech 1586–1608, jenž podle vytesaného letopočtu nechal portál zhotovit v roce 1588.[14] Následuje pak devět dalších domů – čísel popisných 456/20, 455/18, 454/16, 453/14, 452/12,

Obr. 4. Mobilní temná komora Jakoba Höflingera, jak ji bylo možno spatřit v ulicích Basileje mezi léty 1860–1875. V temnotě této bedny byly desky krátce před pořízením snímku postříbřeny, tedy zcitlivěny na světlo, a musely být neprodleně použity. Pod vozidlem jsou vidět nohy preparátora, jenž právě pracuje. Druhý vůz veze chemikálie, přístroje a vodu. Mistr potřeboval pro své exteriérové záběry tři pomocníky. Snímek neznámého fotografa vzniklý mezi léty 1860–1875. Du. Schweizerische Monatsschrift, roč. 5, 1945, č. 1, s. 23. Zdroj: https://de.wikipedia.org/wiki/Dunkelkammer_(Fotografie)#/media/Datei:Fahrbare_Dunkelkammer_Jakob_H%C3%B6flinger.jpg, vyhledáno 23. 6. 2022.

Obr. 5. Album Jakob Höflinger: [Portraits]. Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA, https://www.getty.edu/art/collection/object/1040CP, vyhledáno 23. 6. 2022.

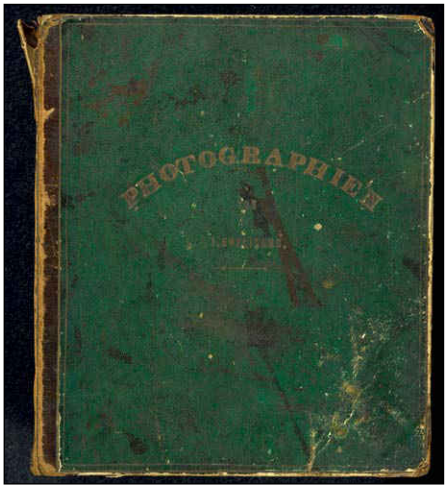

Obr. 6. Album Photographien von J. Höflinger. Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA, https://www.getty.edu/art/collection/object/1040CN, vyhledáno 20. 6. 2022.

Obr. 7. Jakob Höflinger, Merkurova kašna v Olomouci, fotografie, zimní měsíce let 1853/1854 nebo 1855/1856. Zdroj: https://www.getty.edu/art/collection/object/1040CN, vyhledáno 20. 6. 2022.

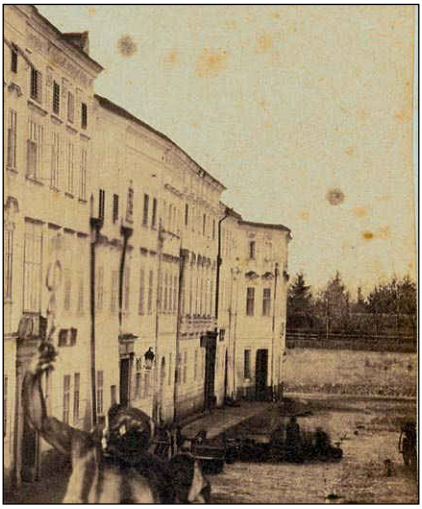

Obr. 8. Jakob Höflinger, Merkurova kašna v Olomouci – detail fortifikační kurtiny, fotografie, zimní měsíce let 1853/1854 nebo 1855/1856. Zdroj: https://www.getty.edu/art/collection/object/1040CN, vyhledáno 20. 6. 2022.

Obr. 9. Jakob Höflinger, Merkurova kašna v Olomouci – tabulky s názvy ulic a lampa pouličního osvětlení, fotografie, zimní měsíce let 1853/1854 nebo 1855/1856. Zdroj: https://www.getty.edu/art/collection/object/1040CN, vyhledáno 20. 6. 2022.

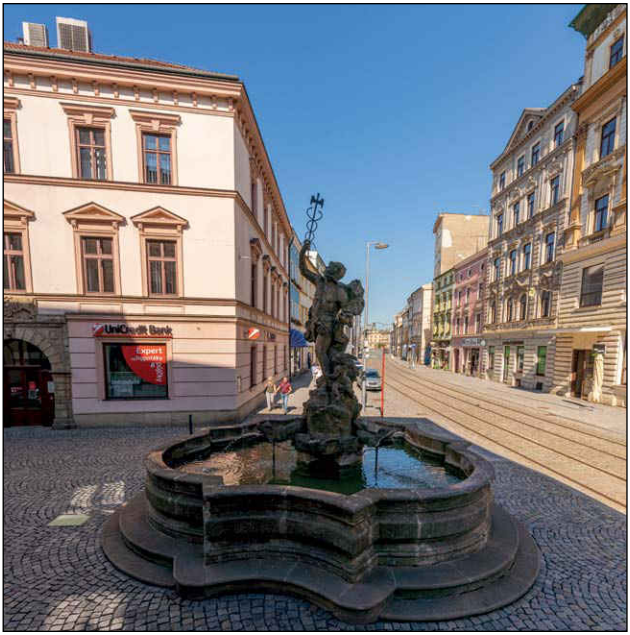

Obr. 10. Merkurova kašna a ulice 8. května, 2022. Foto: Lukáš Uchytil.

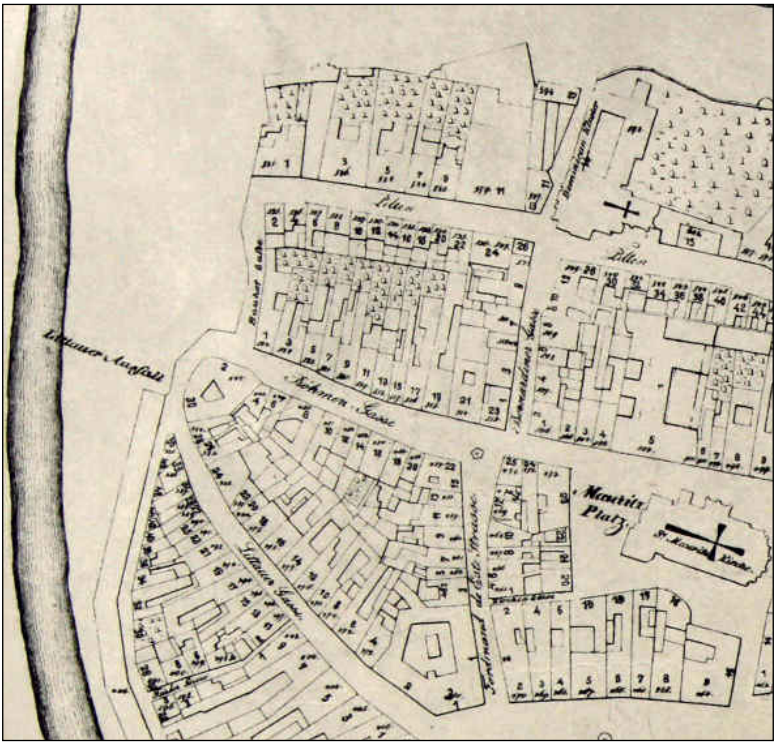

Obr. 11. Böhmer Gasse – Česká ulice s orientačními a popisnými čísly domů na výřezu z plánu města Olomouce vydaného roku 1850. Státní okresní archiv v Olomouci, fond Sbírka map a plánů, sign. IX/20. Viz též Kryl, T. a kol.: Historický atlas Olomoucka. Olomouc 2020, s. 159.

451/10, 450/8, 449/6, 448/4 a rozlehlý nárožní dům na souběhu ulic České a Litovelské (nyní Riegrovy), čp. 447/2, 30[15] – v místech tohoto domu byla v roce 1913 vybudována secesní novostavba kina Edison [obr. 11]. Höflingerova fotografie dokládá podoby portálů vstupů do domů čp. 456/20 a 454/18 – tyto portály se totiž nedochovaly, celé přízemí domu čp. 456/20 nyní zaujímají výkladce obchodu firmy Promarket. Naproti tomu portál vjezdu do domu čp. 452/16 existuje dodnes, byť ve značně oproštěné podobě – nemůžeme tedy s jistotou říci, co představovala dekorace v edikule nad tímto portálem (Boží oko?). Rozměrný portál býval i na vjezdu do domu čp. 452/14. Sousední dům čp. 450/12 koupil 16. května 1837 za 4 000 zlatých kolář Sebastian Rüdenauer, jenž se oženil s vnučkou předchozí majitelky Anny Hametterové, ovdověvší 6. října 1819 – tehdy byl dům oceněn 3 150 zlatými. Její manžel Johann Hametter, rovněž kolář, získal tento dům 10. července 1794 za 3 135 zlatých. Sebastian Rüdenauer nechal opatřit vjezd do domu empírovým portálem s reliéfem v kartuši – cechovním znakem znázorňujícím dva lvy držící vozové kolo a s korunou umístěnou nad nimi. V roce 1857 tento dům, jakož i dva sousední domy vyhořely. Sebastian Rüdenauer zemřel 28. listopadu 1865, dům přecházející na jeho vdovu

Obr. 12. Böhmer Gasse – Česká ulice (nyní 8. května), fotografie Antona Pichlera z roku 1863. Státní okresní archiv v Olomouci, Sbírka obrazového a fotografického materiálu, M 8-34, inv. č. 1244, sign. X/13.

Obr. 13. Böhmer Gasse – Česká ulice (nyní 8. května), vpravo před mostem přes Mlýnský náhon nárožní dům čp. 447/2, 30, zbouraný v roce 1912 a nahrazený v následujícím roce secesní novostavbou kina Edison, vlevo zbytek pevnostního valu. Nedatovaná fotografie, patrně z let 1900–1910. Státní okresní archiv v Olomouci, fond M 8-34, Sbírka obrazového a fotografického materiálu, inv. č. 3055, sign. XXX1/097.

Obr. 14. Ulice 8. května s výhledem na Merkurovu kašnu a chrám sv. Mořice. Pohlednice, černobílá bromografie 14,8 × 10,5 cm. Foto: J. Müller, vydalo Nakladatelství Orbis, Praha 1964.

byl oceněn na 4 200 zlatých rakouské měny.[16] Portálky s popisnými čísly rámují dodnes vstupy do domů čp. 451/10 a 119/6.

Reportážní povahu Höflingerova snímku naplňují siluety tří postav u složených klád, fotograf zachytil i zadní část jednoho povozu a bez povšimnutí by neměl zůstat ani sklon dlažby ulice tvořící v jejím středu žlábek pro odvod dešťové vody, koňské moči a vůbec splašků, poněvadž městská kanalizace měla v polovině 50. let 19. století daleko do ideálu.[17]

Fotografie Jakoba Höflingera z Olomouce, vzniklá v zimě 1853/1854 nebo 1855/1856, tedy představuje vzácný ikonografický dokument a bezpochyby bude její existence historiky tohoto města zohledňována. Pendanty k této fotografii tvoří například snímek České ulice zabírající též chrám sv. Mořice, pořízený Antonem Pichlerem v roce 1863 [obr. 12], shodně orientovaná fotografie z prvního decenia 20. století [obr. 13] a fotografie téže lokality z roku 1964, tedy před výstavbou obchodního domu Prior, nyní galerie Moritz, v roce 1973 [obr. 14].

Summary

The Oldest Photograph from Olomouc

Petr Hofman – Jiří Fiala

In his search for old photographs, Petr Hofman found in the digitised holdings of the J. Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA, a photograph of the Merkur Fountain and Česká ulice (now 8. května Street), hitherto unknown to historians of Olomouc, taken by the portrait photographer Jakob Höflinger (1819–1892). He trained as a painter of clock faces in Neustadt, now part of Furtwangen im Schwarzwald. In 1842, on the recommendation of his cousin Augustin Fehrenbach, the owner of a clock shop in Rumburk, he also opened a clock shop in this North Bohemian town. In 1853, he decided

to change his profession and, after completing a course with the Dresden photographer Dipenbach, he took his first photographs in Rumburk. He then went to Vienna, but soon left for Olomouc on the recommendation of an acquaintance due to the competition. The following year he returned to Neustadt, but in 1855 he and his companion Alexander Dilger opened a photo studio in Olomouc in Ferdinand d'Este Street (now 28. října Street). In February 1856 Höflinger and Dilger moved to Łódź and then to Warsaw. In view of a death in his family, Dilger left Warsaw, Höflinger took refuge in Neustadt, tried to establish himself in the nearby town of Freiburg im Breisgau in Baden, and in 1857 settled in Basel, Switzerland, where he opened an "art-photography studio" and founded the first dynasty of photographers there.

Höflinger's photograph of the Merkur Fountain in Olomouc, taken in the winter of 1853/1854 or 1854/1856, was catalogued and accurately described at the Paul Getty Museum (The Getty), Los Angeles, California, USA, by Dušan Štulík, until his retirement in 2014 as Senior Research Fellow at The Getty Conservation Institute, but he did not publish his discovery.

In Höflinger's photograph of the Fountain of Mercury – the fountain in question was built in 1728 by the stone workshop of Vaclav Render, the statue of the god Mercury was created by the sculptor Filip Sattler – this fountain is covered with planks, which was practiced before the onset of winter; the fountains were filled with dung and covered with planks to prevent the water supply from freezing. The text on the black plaque in German, written in white, of the street name is hardly legible, but according to the 1850 plan of Olomouc, the street, originally Weite Gasse (Broad Street), was called Ferdinand d' Este Strasse (today's 28. října Street) – in honour of Ferdinand Archduke d'Este, the street was so named on 18th October 1847. The tree-lined street was called Böhmer Gasse (Czech Street, now 8. května Street). The second, white tablet is divided into two halves, the text written in black Gothic is even harder to read, but it can be assumed that the upper half of the tablet contains the abbreviated German name of the street – Böhm. (?) and the lower half the Czech name – Česká. Gas lighting of Olomouc streets was established only on 17th October 1864 (in Brno it happened already in 1846), until then the streets were illuminated by Argand lamps filled with oil. Höflinger's photograph shows what such a lamp looked like.

Höflinger's photograph also offers a view of the front of the houses located on the left side of Česká Street (now 8th May Street) – unlike today, all entrances to these houses had portals. This is firstly the corner of the house no. 457/15, followed by nine other houses – descriptive numbers 456/20, 455/18, 454/16, 453/14, 452/12, 451/10, 450/8, 449/6, 448/4 and the large corner house at the junction of Česká and Litovelská (now Riegrova) Streets, no. 447/30 – in the place of this house the Art Nouveau new building of the Edison cinema was built in 1913.

Jakob Höflinger's photograph of Olomouc, taken in the winter of 1853/1854 or 1855/1556, is therefore a rare iconographic document and its existence will no doubt be taken into account by historians of the town.

Poznámky

1 *Bastionka Olomouc*, https://www.facebook.com/BastionkaOlomouc/, vyhledáno 20. 6. 2022.

2 Viz https://www.getty.edu/art/collection/object/1040CN, vyhledáno 20. 6. 2022. – Photographien von J. Hoflinger. Jakob Höflinger (Swiss, 1819–1898). Date: about 1853–1860. Medium: Salted paper prints. Dimensions: Closed: 26 × 23 × 5.6 cm (10 1/4 × 9 1/16 × 2 3/16 in.). Place: Europe (Place Created). – Fotografie Merkurovy kašny v Olomouci: Object Number: 84.XO.285. Title: [Mercury Fountain, Olomouc]. Artist/Maker: Jakob Höflinger (Swiss, 1819–1898). Date: about 1854–1855. Medium: Salted paper print. Dimensions: 17.8 × 13.7 cm (7 × 5 3/8 in.) Place: Olomouc, Czech Republic; Olomouc, Czechoslovakia (Place Created). Object Number: 84.XO.285.136. Department: Photographs. Classification: Photograph Object Type: Print.

3 Viz https://www.getty.edu/art/collection/object/1040CP, vyhledáno 20. 6. 2022. Title: [Portraits]. Artist/Maker: Jakob Höflinger (Swiss, 1819–1898). Date: about 1850s–1880s. Medium: Salted paper prints, albumen silver prints. Dimensions: Closed: 24.5 × 20.2 × 2.5 cm (9 5/8 × 7 15/16 × 1 in.). Place: Rumburk, Czech Republic; Rumburg, Austria (Place Created). Culture: Swiss. Object Number: 84.XO.286. Mark(s): (Recto, inside front cover) upper left, printed on green label affixed to cover: "Buchbinder – Etuis & Galanterie – Geschäft / Moritz Adam / in / Rumburg". Department: Photographs Classification: Photograph Object Type: Album.

4 Papoušek, M.: Olomoucká fotografie od raných začátků až po živnostensky provozované fotoateliéry. In: *Olomouc a Olomoučané na starých fotografiích*. 2. díl. Olomouc 2012, cit. s. 3.

5 Burian, V.: Památky z věže olomoucké radnice. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 1962*, č. 100, s. 4–17. – Týž: *Olomouc ve fotografii 19. století*. Olomouc 1973, s. 3–5, 12–13, 46, 50–52.

6 Tamtéž. Selingerova fotografie Klášterního Hradiska od západu, původně uložená ve Státním okresním archivu v Olomouci, sign. VII/45, je bohužel už delší dobu postrádána.

7 Viz zde pozn. 2 a 3.

8 Číslo domu, v němž se ateliér Jakoba Höflingera a Alexandra Dilgera nacházel, není známo.

9 Viz zejm. Hanzal, J.: Fotograf Jakob Höflinger mezi Moravou a Švýcarskem, *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 44, 1992, č. 4, s. 502–503. – *Höflinger, Jakob*, https://www.foto-ch.ch/?a=fotograph&id=20420&lang=de, vyhledáno 20. 8. 2022.

10 Viz *Dusan Stulik retires*, https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/newsletters/29_1/gcinews9.html, vyhledáno 28. 6. 2022.

11 Aimé Argand (1750–1803). Švýcar žijící ve Francii. Kolem roku 1783 zkonstruoval lampu, jejíž hořák byl zkonstruován z dvoustěnného kovového válce. Kulatý bavlněný knot byl upevněn v duté stěně s přívodem paliva ze samostatné nádrže. Vnitřní válec byl zespodu otevřený, aby vzduch mohl pronikat dovnitř knotu. Argand také umístil nad plamen cínový válec, aby komínovým efektem získal vyšší tah. Cínový válec byl v roce 1784 nahrazen válečkem skleněným. Argandův hořák se používal pro téměř všechny pozdější olejové lampy. Podle *Öllampe*, https://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96llampe#Argandbrenner, vyhledáno 20. 6. 2022.

12 Fiala, J. – Kašpar, Z. – Štěpán, J.: *Voda pro Olomouc. Z historie zásobování města Olomouce vodou*. Olomouc 2010, s. 32–34. – Garčic, J.: Typ hlavní sochy Merkurovy kašny v Olomouci. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 74, 2022, s. 45–55. – Když se v rámci projektu *Jednotný systém značení památek a památných domů* v červnu 2010 objevilo po Olomouci 52 informačních tabulek v češtině, angličtině a němčině a čtyři nová domovní znamení (což úhrnem přišlo městskou pokladnu na 1 261 550 Kč), obdržela též Merkurova kašna do dlažby zapuštěnou a nerozbitným sklem chráněnou informační tabulku tohoto znění: *„MERKUROVA KAŠNA Kašna v ústí někdejší Široké ulice vznikla roku 1727. Dynamická socha boha obchodu a ochránce pocestných odkazuje ve svém pohybu vzhůru na starší Giambolognovy vzory a Berniniho vliv. Kašna s tímto námětem je zastoupena také*

v obdobně koncipovaném triumfálním programu městské výzdoby v Augsburgu, kde se shodou okolností v kompozici tohoto ztepilého průvodce a posla bohů poprvé objevuje motiv andílka, v Olomouci zavazující Merkurovi jeho okřídlené opánky.“ Jak patrno, autor(ka) textu se předně dopustil(a) anakolutu (vybočení z vazby – správně „zavazujícího“ místo „zavazující“), za druhé Amorek zavazující Merkurovi opánek (nikoli „opánky“) se objevuje na kašně nejen v Olomouci, ale také v Augsburgu, a hlavně za třetí: zvídavému turistovi zůstávají zcela utajeni tvůrci této olomoucké barokní kašny, tj. kameník Václav Render a sochař Filip Sattler. Nedopatření se dopustil též německý překladatel, neboť v jeho překladu výše citovaného textu má jméno „Giambologno“ podobu „Giambolo“.

13 https://pamatkovykatalog.cz/mestansky-dum-15799386, vyhledáno 20. 6. 2022.

14 Kšír, J.: *Olomoucké renesanční portály*. Olomouc 1969, s. 15.

15 Tamtéž, s. 76–89.

16 *Die Olmützer Häuserchronik*. II. Teil. Olomouc 2006, s. 82–83.

17 O stavu městské kanalizace v letech 1795 a 1824, najmě o hlavním kanálu pod ulicí Širokou (nyní 28. října) a Bernardinskou (nyní Slovenskou) se dočítáme v *Leitmetzerově olomoucké kronice* z let 1778–1829, přel. Josef Prucek, Olomouc 2001, s. 66–67.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 324: 92–98, 2022

Záležitosti práce, pracovní doby a mezd v agendě prostějovského oberlandrátu v letech 1939 až 1940

Hynek Řihák

Abstract

The Matters of Labour, Working-hours and Wages in Agenda of Oberlandrat in Town Prostějov in Years 1939–1940

After beginning of Protectorate Bohemia and Moravia in 1939 the local occupational administration was established. The part of this occupational administration were oberlandrats. One of these oberlandrat was established in town Prostějov (central Moravia). This administrative office was interested in various administration activities, but also in some economic matters. Part of these economic matters was agenda about labour force, working-hours, wages etc. Wages, length of labour time and holidays were no longer matters of employers and employees, but they were more and more affected by occupational authority.

Keywords: Protectorate of Bohemia and Moravia, oberlandrat Prostějov, economy, labour, working hours, wages, wage adjustments, length of labour time, holiday

Po vzniku protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 vznikla okupační správa. Její součástí byly hned od jejího počátku úřady oberlandráta (zkráceně oberlandráty), které měly za úkol kontrolovat protektorátní autonomní správu ve svěřeném obvodu a dohlížet na činnost okresních úřadů včetně jejich komunikace se zemskými úřady. Vedle toho se postupně začaly věnovat plnění řady vlastních správních, hospodářských, vojenských a jiných úkolů. Vlastní síť oberlandrátů jakožto základních článků okupační správy s určením jejich sídla, počtu a složení pracovníků v úřadě i všeobecného rozsahu působnosti byla vytvořena ještě před okupací a bezprostředně po ní začala být realizována. Původně vzniklo v protektorátu 35 úřadů oberlandráta, jejich počet se během let snižoval. Těmto úřadům byly pravidelně předávány denní rozkazy šéfů civilní správy a pokyny správních šéfů, byly jim doručovány aktuální předpisy prostřednictvím sbírky nařízení *Verordnungsblatt in Böhmen und Mähren* a měly mít k dispozici i *Sbírku zákonů a nařízení protektorátní autonomní správy*. Svým nadřízeným naopak posílaly nejrůznější hlášení a situační zprávy. Později se z úřadů oberlandráta staly přímo vnější úřadovny říšského protektora. Úřady oberlandrátu měly obvody, které zachovávaly hranice politických okresů, přičemž zahrnovaly územní rozsah jednoho nebo spíše několika těchto okresů. Nařízení Ministerské rady pro obranu Říše o výstavbě německé správy a o německé bezpečnostní policii v protektorátu Čechy a Morava ze dne 1. září 1939 ve svém § 6 uvádí: *„Oberlandrát jest podřízeným úřadem Reichsprotektora pro*

všechna správní odvětví převzatá do přímé říšské správy s výjimkou branné moci, říšské pracovní služby, říšské správy finanční, pokud se vztahuje na správu cel, říšské pošty, říšské dráhy a spravedlnosti." A dále zde stojí: *„Oberlandrát vykonává ve svém stupni dozor nad úřady Protektorátu ve svém úředním obvodu."* Dle jiného pramenu byl úřad oberlandráta vlastně prodlouženou rukou úřadu říšského protektora, která měla dohlížet na české protektorátní úřady a zároveň se starat o německé občany protektorátu Čechy a Morava. Prostějovský oberlandrát spravoval v tomto směru politické okresy Litovel, Prostějov a Boskovice.[1]

V této stati se zaměříme na hospodářskou činnost spojenou s působením prostějovského oberlandrátu, a to konkrétně na záležitosti spojené s pracovními záležitostmi a pracovním nasazením. Prostějovský oberlandrát vznikl po okupaci a byl zrušen 1. července 1940. V jeho čele stál po většinu doby dr. Josef Bayerl.[2]

Řízená mzdová politika

Jednou z oblastí kontroly, kterou se zabýval úřad prostějovského oberlandráta, byla mzdová politika. Přípis ze 16. září 1939 od státního podsekretáře Úřadu říšského protektora Curta von Burgsdorffa, který odpovídal za vnitřní správu, sděloval, že oberlandráty, které mají přiděleného referenta pro mzdovou politiku, jsou, co se týká mzdové politiky, vedoucími oberlandráty pro obvody oberlandrátů, které jim byly tímto přípisem přiděleny. Úřad oberlandráta v Brně byl tak pro příklad příslušným pro obvody oberlandrátů Brno, Jihlava a Prostějov. Oberlandráty měly sledovat odborné instrukce ve všech otázkách mzdové politiky Burgsdorffovy skupiny č. 10 Úřadu říšského protektora. Referenti měli zastupovat ve mzdových záležitostech vedoucí oberlandráty. Skupina č. 10 měla těmto referentům přidělit automobil a německého řidiče, který měl rovněž sloužit jako tlumočník při jednání s českými úřady a závody. Pro prostějovský oberlandrát platilo, jakožto pro v těchto záležitostech podřízený oberlandrát, že měl obratem podávat hlášení svému nadřízenému oberlandrátu (do Brna) o všech těžkostech, které se ohledně mzdové otázky objevovaly.[3]

Jak je z archivního materiálu patrné, tak na prostějovský oberlandrát se obracely okresní úřady s informacemi ohledně mzdové oblasti. Třeba boskovický okresní úřad sděloval dne 29. ledna 1940, že neevidoval žádné předložené žádosti o schválení vyšších mezd pro zemědělské dělnictvo.[4] Zemědělské dělnictvo bylo zařazeno do různých platových obvodů různého stupně podle jednotlivých obcí.[5] Archivní materiál obsahuje návrh okresních úřadů na Moravě ohledně přeřazení obcí do jiných mzdových obvodů pro regulaci výše příjmu zemědělských pracujících. Například se navrhovalo převedení obcí v politickém okrese Boskovice, který spadal pod Prostějov. Píše se tu, že výdělkové poměry a poměry k usazení jsou v Bořitově a Černé Hoře horší než v sousedních obcích soudního okresu Jevíčko, kterýžto okres spadá do obvodu III. stupně. Obce Lhota-Rapotina, Vísky a Kochov (dnes část Letovic) ze soudního okresu Boskovice měly být poškozeny tím, že byly včleněny do obvodu II. stupně. V soudním okrese Jevíčko pak byla vysoko položená obec Světlá přeřazena do obvodu III. stupně. Soupis žádostí za účelem změny zařazení do mzdového obvodu obsahuje za soudní okres Blansko žádost o převod Blanska, Doubravice nad Svitavou, Jestřebí, Rájce (dnes obě obce tvoří město Rájec-Jestřebí), Dolní Lhoty a jiných obcí z obvodu III. do obvodu II., čemuž bylo vyhověno, protože původní zařazení bylo tiskovou chybou. Naopak na soudním okrese Boskovice byla snaha zařadit Letovice z obvodu II. do obvodu III. A tak podobně.[6]

Mezi archivními materiály se nalézá i přípis k náboru slovenských pracujících, které v minulosti zaměstnávali sedláci a rolníci. Nebyly zde žádné pochyby stran toho, aby ti, kteří dříve tyto pracovníky zaměstnávali, jednotlivé pracující na další sezonu opět povolali, ale problém byl v tom, že slovenští pracující neměli žádnou možnost převodu úspor z platů na Slovensko.[7] Což byla podstatná nevýhoda.

Platové úpravy

Přes úřad oberlandráta procházely i záležitosti, které se týkaly platových úprav (příplatků). Již z 1. září 1939 pochází přípis z úřadu říšského protektora žádající o zachování jednotné mzdové politiky pro zaměstnance neúředníky do té doby, než bude vydána definitivní regulace. Podle tohoto přípisu pracovníci vyslaní jinam na práci byli oprávněni k dosavadnímu platu, který dostávali doma plus k připočtení přídavku za vyslání a protektorátního příplatku. Pro svobodného zaměstnance byl tento příplatek dvě říšské marky a pro ženatého (vdanou) byl čtyři říšské marky.[8]

Vládní nařízení ze dne 21. prosince 1939 o státním řízení mzdové politiky dávalo Ministerstvu pro sociální a zdravotní správu zmocnění ke stanovení vázaných mezd a platů a k regulování všeobecných pracovních podmínek, pokud se v tomto druhém případě tyto týkaly pracovního času anebo výměry dovolené. V § 3 tohoto nařízení se přímo uvádělo: *„Každá změna mezd, platů a obecných pracovních podmínek v podnicích (závodech) s minimálně 20 stálými zaměstnanci potřebují schválení Ministerstva pro sociální a zdravotní správu, pokud se taková úprava netýká jen jednotlivých zaměstnanců. Úprava platů, mezd a obecných pracovních podmínek, kterou ministerstvo pro sociální a zdravotní správu neschválilo, je neprávoplatná.“*[9] Jednání nebo opomenutí proti tomuto nařízení nebo proti nařízení ohledně kolektivního vyjednávání a zajištění jednotné mzdové politiky číslo 118 a nařízení číslo 147 o provádění mzdové politiky mělo být pokutováno okresními úřady až do výše 50 tisíc korun anebo vězením až do jednoho měsíce.[10] To svědčí i o tom, že mzdy obecně přestaly být určovány trhem. I tyto záležitosti měl tedy úřad oberlandráta sledovat.

Brněnský oberlandrát také pro příklad poslal prostějovskému oberlandrátu 25. června 1940 oběžník Svazu německých velkostatkářů z Prahy k 50haléřovému příplatku, který se týkal zaměstnanců v zemědělství a lesnictví. Šlo o říšským protektorem schválené příplatky ve výši 50 haléřů za každou odpracovanou hodinu. Platilo, že: *„Nárok na mzdový a platový příplatek mají všichni zaměstnanci v zemědělství podléhající nemocenskému pojištění s výjimkou zaměstnanců osobních služeb jako služky, kuchařky, hospodyně aj.“*[11] Výpočet příplatku byl dán podle kategorií. Pro příklad pracující s denní mzdou měli mít za každou opravdu odpracovanou hodinu vyplaceno 50 haléřů, a to včetně každé započaté hodiny, z které bylo odpracováno přinejmenším 20 minut. A podobně. Toto nařízení bylo vydáno říšským protektorem 20. května 1940 a bylo platné pro příjmy do výše 3 tisíce korun měsíčně.[12]

Mimo to se v archivním materiálu nalézá i tabulka pro utváření mezd v německých veřejných službách v protektorátě Čechy a Morava. Dle tabulky měl od 1. prosince 1939 řemeslník v obvodu prostějovského oberlandrátu pobírat čistou hodinovou mzdu 49 říšských feniků, vyučený pracující 41 feniků, nevyučený pracující 33 feniků a ženy 28 feniků. Pro srovnání v brněnském oberlandrátu měly být čisté hodinové mzdy takovéto: řemeslník 59 říšských feniků, vyučený pracující 44 feniků, nevyučený pracující 41 feniků a ženy 31 feniků.[13] Ani tyto mzdy tedy nadále už neměly být stanovovány na pracovním trhu.

Vedle toho směřovaly na oberlandráty informace o problematice dovolených pro jinam vyslané pracovníky. Válečné hospodářství vedlo k obecnému zákazu dovolených, který vedl často k obzvláštní tvrdosti. Zaměstnanci, kteří kvůli přeložení nebo kvůli práci jinam mimo své bydliště museli po delší čas žít odděleně od svých rodinných příslušníků, nesměli dosud často v tomto případě konat běžné cesty za rodinou. Poté, co říšský ministr práce schválil, že budou zavedeny ve veřejném zájmu omezené cesty za rodinou pomocí zvláštního tarifu, byly obecné cesty za rodinou v určitém rozsahu opět povoleny. Pro toho, kdo dlel do 200 kilometrů daleko, připadly k povolené dovolené dva neplacené dny navíc. Kdo byl ve vzdálenosti do 400 kilometrů měl navíc tři dny a ten, kdo byl dále než 400 kilometrů, měl tyto dny čtyři.[14]

A také byl úřad oberlandráta instruován dne 7. listopadu 1939 stran útěků z práce v Říši. Lidé najmutí na práci do Říše se po dovolené nevrátili na své pracovní místo. Z toho vedoucím podniků (ne tedy už podnikatelům!) v Říši plynuly ztráty, jednak když nesly náklady na dovolené a podruhé, když se díky nepřítomnosti pracujícího snížila produkce. Vzdání se takové práce bylo neoprávněné a mělo být za všech okolností znemožněno, aby veřejná místa podporovala pracující, kteří porušují smlouvu.[15]

Kurzarbeit

Již 21. září 1939 bylo vydáno vládní nařízení proti zastavení závodů a proti masovému propouštění zaměstnanců. To pravilo, že zaměstnavatelé, kteří závod zcela anebo částečně zastavují nebo pracovní sílu (dělníky, úředníky, učně) hromadně propouštějí s cílem zmenšit počet zaměstnanců, jsou povinni toto nahlásit pracovnímu úřadu a požádat o schválení. To se netýkalo sezónních prací a podniků řídících se báňským zákonem, železnice a pošty.[16] Podnikatel na základě neschválení či schválení pak buď své zaměstnance propustit nesměl, anebo je propustit mohl anebo mohl zkrátit pracovní dobu. Na poslední opatření reagovalo nařízení vlády ze dne 26. října 1939, které uvádělo toto: *„Ze státních prostředků bude vyplácena sociální pomoc pracovníkům na kurzarbeitu z každého pracovního oboru, který bude určen ministerstvem pro sociální a zdravotní správu ve shodě s příslušným ministerstvem. (...) Za pracovníka na kurzarbeitu je považována ta osoba, která je povinně pojištěna v pádu nemoci a kvůli omezení provozu podniku ve dvou po sobě následujících týdnech pracovala méně než 78 hodin, avšak přinejmenším 16 hodin a měla na tomto základě snížený výdělek.“*[17] Výše této pomoci měla obnášet 50 % rozdílu mezi aktuální mzdou a mzdou, kterou pracovník na kurzarbeitu obdržel za 80hodinovou práci v posledních dvou kalendářních týdnech, které předcházely omezení provozu podniku. Za každého závislého rodinného příslušníka se pomoc zvyšovala o 10 % rozdílu, nejvýše se však mohla zvýšit o 30 %. Tuto pomoc musel spočítat a vyplatit zaměstnavatel. Tomu pak pomoc byla následně proplacena Ministerstvem pro sociální a zdravotní správu a sice bez náhrady za jeho výlohy s ní spojené. Pomoc mohla být vyplácena již za období od 23. října 1939.[18]

Protože se již dříve dalo předpokládat omezení provozu podniků v oborech textilního a oděvního průmyslu, požadoval tehdejší ministerský rada Walter Bertsch (později protektorátní ministr hospodářství) již dříve po oberlandrátech, aby mu sdělily informace ohledně otázky možného převodu pracovní síly do jiného pracovního oboru, kterých textilních a oděvních firem by se kurzarbeit týkal, jak velké je jejich osazenstvo, kolik pracovníků (mužů a žen) bude pravděpodobně podchyceno kurzarbeitem, a jaké existují možnosti

jiného pracovního nasazení v jiných pracovních oborech.[19] Je pochopitelné, že toto se obzvláště muselo týkat Prostějova, protože ten byl v té době významným centrem oděvního průmyslu. 12. října 1939 oberlandrát dr. Josef Bayerl reagoval zprávou, v které uváděl, že v jeho úředním obvodě dle provedených zjištění bylo činných 170 firem vyrábějících pánskou a dámskou konfekci a prádlo. V červenci bylo v těchto firmách zaměstnáno 4 500 dělníků, 6 742 šiček (krejčích) a 15 000 domáckých dělníků. Dohromady asi 26 tisíc osob. V textilních podnicích pracovalo okolo 4 000 dělníků. Celkem šlo tedy o asi 30 tisíc osob. Propouštění bylo dosud provedeno v nepatrném rozsahu. A pracovní síla byla částečně přijata cukerným řepným zemědělstvím. Kurzarbeit byl asi v 80 % podniků se zavedenou 30 až 36hodinovou týdenní pracovní dobou. Provoz měl být zastaven ve třech firmách: v továrně na krajky a textil M. Faber a syn v Letovicích (620 zaměstnanců), v textilní továrně Mos. Löw-Beer ve Svitávce (1 000 zaměstnanců) a v oděvní firmě B. Fabiánek a spol. z Boskovic (14 dělníků a 1 600 domáckých dělníků). Bayerl soudil, že dokud nebude výroba přestavěna na válečnou výrobu, tak nejsou v jeho úředním obvodě možnosti pracovního nasazení jinde (vyjma nouzových prací). Konečně zdůraznil tu skutečnost, že prostějovský okres se podílel na obratu protektorátního oděvního průmyslu v protektorátě dvěmi třetinami (500 milionů korun ze 764 milionů korun).[20]

Úřad říšského protektora si žádal statistické přehledy o kurzarbeitu v textilních (a oděvních) podnicích. A prostějovský oberlandrát tyto přehledy také zasílal. Třeba 9. listopadu 1939 hlásil, že podle stavu k 31. říjnu 1939 se týkal 611 dělníků a 680 dělnic v případě práce do 30 hodin týdně a 1 251 dělníků a 1 212 dělnic v případě práce mezi 30 a 46 hodinami týdně. Přičemž k 1. září 1939 zaměstnával textilní průmysl celkem 5 981 osob, z nichž bylo po 1. září 1939 propuštěno 818 osob, z toho 562 žen, což nesedí úplně s údajem uvedeným výše (4 000 dělníků v textilním průmyslu). Vedle toho měl úřad oberlandráta statistiku nejdůležitějších závodů ve svém správním obvodu s počty zaměstnanců k 1. září 1939. Z ní plyne třeba to, že v boskovickém okrese nefungovala od 1. února firma B. Fabiánek a spol. anebo firma Hlavatý a spol. Anebo to, že největšími firmami v oboru oděvního průmyslu byly firma Nehera (1 180 zaměstnanců a 57 domáckých šiček) a Rolný (1003 zaměstnanců a 658 domáckých šiček). Zmíněny jsou i firmy s židovskými majiteli, třeba firma G. Sborowitz a syn s 336 zaměstnanci a 112 domáckými šičkami (krejčími).[21]

Nacionální socialisté ve firmě F. Řezáč a spol.

Úřad oberlandráta v Prostějově statistiky o propouštění a kurzarbeitu zřejmě celkem podrobně sledoval. V únoru roku 1940 ho zaujala statistika za oděvní firmu F. Řezáč a spol. Obrátil se v této věci na místní pracovní úřad. Firma totiž udávala méně propuštěných za leden 1940 v jedné zprávě než ve zprávě jiné.[22] Tím však celá věc neskončila. Na oberlandrát se o něco později obrátili někteří zaměstnanci této firmy, kteří si stěžovali, že se přiostřil poměr mezi dělnictvem a vedoucím pásové výroby Františkem Vojtěchem. Pan Vojtěch se měl pokusit bez povolení úřadů propustit některé zaměstnance. Dále nebyla dodržována hodinová mzda dle ministerské vyhlášky. Pan Vojtěch měl i námitky proti volbám do závodního dílenského výboru u zvolených pánů Otakara Krejčího a Arnošta Rozmánka. Druhý jmenovaný se podepsal ještě pod jednu stížnost. Ta si stěžovala, že ve firmě F. Řezáč a spol. budou propuštěni zaměstnanci kvůli členství v organizaci Český nacionálně socialistický tábor a Česká pracovní fronta, zatímco „dobří Češi“, kteří byli marxisty, nadále

v práci zůstávají. Podepsaní žádali, aby jakožto dobří nacionální socialisté v práci zůstali a naopak, aby byli propuštěni „dobří Čechové", jak je označoval pan majitel Řezáč, a kteří měli být zároveň marxisty.[23] Zdá se, že vedoucí dílny a potažmo zaměstnavatel se pokusili zbavit nacionálně socialisticky orientovaných zaměstnanců.

Závěr

Vedle řady jiných činností, které se týkaly či netýkaly práce, sledoval prostějovský oberlandrát záležitosti mzdové politiky, kterážto politika byla za Protektorátu centralizována. Dále úřad oberlandráta sledoval úpravy mezd a platů a omezování pracovní doby v podnicích. Konečně sledoval záležitosti vyplácení sociální podpory při zkrácené pracovní době (kurzarbeitu).

Poznámky:

1 Kokošková, Z. – Pažout, J. – Sedláková, M.: *Úřady oberlandrátů v systému okupační správy protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé*. Praha 2019, s. 19–22, 24, 169–172. – Bartoš, J.: Léta nacistické okupace a války. In: Bartoš, J. (et al.): *Prostějov: dějiny města 2*. Prostějov 1999, s. 106.

2 Kokošková, Z. – Pažout, J. – Sedláková, M. (pozn. 1), s. 26 a 58–59.

3 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond B 257 Oberlandrát Prostějov, karton 11, sign. Arb 5106. Nr. X 7515/39: Ausrichtung der Lohnpolitik im Protektorat Böhmen und Mähren, 16. IX. 1939.

4 Tamtéž, 40173/X-1939, Kundmachung des Ministers für soziale und Gesundheitsverwaltung, 29. I. 1940.

5 Tamtéž, Lohnregulen der Landarbeiterschaft. Aktzm: Roem. 3 7560, 23. II. 1940.

6 Tamtéž, Vorschlag der Bezirksbehörden in Mähren, 28. II. 1940 a Verzeichnis der Gesuche zwecks Revision der Einreihung in die Lohnsprengel, 20. X. 1939.

7 Tamtéž, Aktz.: 7302, Sicherherstellung der landwirtschaftlichen Erzeugung, 19. II. 1940.

8 MZA, B 257 Oberlandrát Prostějov, karton 12, sign. Arb 5426. Z/39: An die Gruppe Mähren, 1. IX. 1939.

9 Tamtéž, Regierungsverordnung über die staatliche Lenkung der Lohnpolitik, § 1. a 3., 21. XII. 1939.

10 Tamtéž, § 7.

11 Tamtéž, 50 Haller Zulage ze dne 25. VI. 1940 a Rundschreiben Nr. 23, Allgemeine Lohn-u. Gehaltszulage ze dne 7. VI. 1940.

12 Tamtéž, Rundschreiben Nr. 23, Allgemeine Lohn-u. Gehaltszulage ze dne 7. VI. 1940 a Die 50 Heller Lohn-und Gehaltszulage ze dne 17. VI. 1940.

13 Tamtéž, Lohngestaltung des öffentlichen Dienstes in Protektorat, 5. III. 1940.

14 Tamtéž, Kriegswirtschaftverordnung; hier: Familienheimfahrt, 7. XII. 1939.

15 MZA, B 257 Oberlandrát Prostějov, karton 12, sign. Arb 5406. X/5406/1939: Vermittlung von kontraktbrüchig gewordenen Arbeitskräften ze dne 7. XI. 1939.

16 MZA, B 257 Oberlandrát Prostějov, karton 10, sign. Arb 4612, Regierungsverordnung ze dne 21. IX. 1939, § 1 a 7.

17 MZA, B 257 Oberlandrát Prostějov, karton 11, sign. Arb 5121, Regierungsverordnung ze dne 26. X. 1939, § 1.

[18] Tamtéž, § 2, 5 a 9.

[19] Tamtéž, Arbeitseinsatz; hier: Kurzarbeit in der Textilindustrie ze dne 4. X. 1939.

[20] Tamtéž, Arb. 7762: Arbeitseinsatz; hier: Kurzarbeit in der Textilindustrie ze dne 12. X. 1939.

[21] Tamtéž, X/4200/1: Arbeitseinsatz; hier: Kurzarbeit in der Textilindustrie ze dne 20. X. 1939; Arb. 4202: Arbeitseinsatz; hier: Kurzarbeit in der Textilindustrie ze dne 9. XI. 1939; Austellung der grössen Firmen der Bekleidungs-Industrie im Oberlandratsbezirk Prossnitz. – Bartoš, J. (pozn. 1), s. 114.

[22] Tamtéž, Betriebseinschränkung und Stillegung; hier: Firma F. Řezač & Co. ze dne 15. II. 1940.

[23] Tamtéž, P.T. Oberlandrát v Prostějově ze dne 11. III. 1940 a An das Oberlandratsmat Prossnitz ze dne 19. III. 1940.

Summary

The Matters of Labour, Working-hours and Wages in Agenda of Oberlandrat in Town Prostějov in Years 1939–1940

Hynek Řihák

Oberlandrat in town Prostějov (central Moravia) was interested in various administration activities and also in some economic matters. Parts of these economic matters were issues about labour force. Oberlandrat in Prostějov observed wage policy, which was in Protectorate Bohemia and Moravia centralized. Then oberlandrat also observed adjustment of wages and salaries and limitation of working-hours in companies. At last oberlandrat observed question of payment of welfare benefits for part-time jobs (kurzarbeit).

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 324: 99–104, 2022

Výstava k 200. výročí narození MUDr. Jindřicha Wankla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci

Lukáš Hlubek

V roce 2021 si Vlastivědné muzeum v Olomouci připomnělo jednoho ze zakladatelů Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci MUDr. Jindřicha Wankla (15. červenec 1821 – 5. duben 1897), který bývá také označován za „otce moravské archeologie". Výstava k 200. výročí jeho narození proběhla v Mánesově galerii v termínu od 15. července do 22. srpna. Tematicky byla zaměřena na životní osudy oslavence a vybrané archeologické výzkumy v oblasti Moravského krasu a na střední Moravě. Dále se věnovala jeho podílu na založení olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního a muzea, které vzniklo jako jedno z prvních „českých" muzeí u nás.

Nejprve zde aspoň stručně načrtneme život jubilanta. Jindřich Wankel se narodil na Malé Straně v Praze. Po absolvování gymnázia vystudoval medicínu na Karlově univerzitě, ale tíhnul také k historii a přírodním vědám. Po získání titulu MUDr. začal pracovat v Blansku jako lékař u knížete Salma. V blanenském kraji se pustil do svých prvních výzkumů ve zdejších jeskyních. Jejich výsledky pravidelně prezentoval na různých kongresech po celé Evropě. V penzijním věku se přestěhoval z Blanska do Olomouce. Krátce poté se zapojil do příprav na vzniku Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci a poskytl mu vědeckou záštitu. Spolek byl ustanoven v roce 1883 a Jindřich Wankel se stal členem výboru. Byl prvním kustodem olomouckého Muzea Vlasteneckého spolku musejního a sám se nemalou měrou zasloužil o rozšíření a roztřídění jeho sbírek.[1]

Samotné vernisáži předcházela vzpomínková akce na hřbitově v Olomouci-Neředíně k poctě oslavence [obr. 1]. Tuto akci organizovala Katedra historie Univerzity Palackého ve spolupráci s Moravským zemským muzeem, Muzeem Blanenska a Vlastivědnou společností muzejní v Olomouci s přispěním Muzejní společnosti Litovelska. U společného hrobu Jindřicha Wankla (1821–1897), Jana Havelky (1839–1886) a Ignáta Wurma (1825–1911) pronesl proslov věnovaný jubilantovi nejprve Petr Kostrhun z Moravského zemského muzea, po něm Ján Kadlec z olomoucké Vlastivědné společ nosti muzejní a následně byla slavnostně pokřtěna kniha *Blanensko a Moravský kras v pravěku*, kterou v roce 2020 vydalo Muzeum Blanenska. Knihu krátce představil a pokřtil vodou z Jedovnického potoka Stanislav Stuchlík z Archeologického Ústavu AV ČR a Slezské univerzity v Opavě.

Vernisáž proběhla v Radeckého sále ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Úvodního slova k výstavě se ujal nejprve ředitel Břetislav Holásek a po něm kurátor výstavy Lukáš Hlubek [obr. 2]. Hudební doprovod obstarala pětice flétnistek Black Ladies z Olomouce. Výstava, texty i prezentované exponáty se zaměřovaly především na osobu Jindřicha Wankla, popřípadě na jeho rodinu, která je do značné míry spjata s počátky muzejnictví a národopisu

Obr. 1. Vzpomínkové setkání moravských archeologů a členů Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci u příležitosti 200 let od narození MUDr. Jindřicha Wankla na hřbitově v Olomouci-Neředíně. Foto: Hana Jakůbková.

u nás. Textové panely také přiblížily počátky olomouckého muzea a muzejního časopisu, který vycházel od roku 1884.

První polovina výstavního sálu byla věnována Wanklovým životním osudům a jeho působení v Blansku. Zde podnikal své první výzkumy v oblasti Moravského krasu (např. Sloupské jeskyně, Kůlna, Pekárna, Hladomorna pod hradem Holštejnem atd.). Zároveň můžeme připomenout jeho zásluhy při zkoumání propasti Macochy a řeky Punkvy. Ze svých výzkumů získal početné kolekce pazourkových nástrojů, kostěných a parohových artefaktů, pravěké keramiky a celé série osteologického materiálu. Největší věhlas mu přinesl objev v jeskyni Býčí skála, který Wankel interpretoval jako pohřeb náčelníka ze starší doby železné. O svých zjištěních referoval Jindřich Wankel na mezinárodních kongresech například v Norimberku nebo Oděse.

Druhá polovina výstavy se zaměřila na Wanklovo působení ve městě Olomouci a blízkém okolí.[2] Od roku 1883 bydlel s manželkou Eliškou a dcerami Karlou a Magdalénou v domě č. 5 na Blažejském náměstí. Kromě jeho podílu na založení Vlasteneckého spolku musejního můžeme upozornit na několik archeologických výzkumů na střední Moravě. Například jako první zkoumal světoznámou lokalitu Předmostí u Přerova, kde zachytil část areálu zdejšího rozsáhlého sídliště ze starší doby kamenné. Výsledky svých výzkumů často publikoval na stránkách *Časopisu Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. Navíc v letech 1886–1887 působil jako hlavní redaktor tohoto periodika.

Obr. 2. Fotografie z vernisáže k 200. výročí narození MUDr. Jindřicha Wankla. Foto: Pavel Rozsíval.

Z exponátů na výstavě lze upozornit na diplom o absolvování medicíny na Karlově univerzitě z roku 1847 [obr. 3], samovar, jenž Jindřich Wankel dostal darem od ruského knížete Uvarova,[3] nebo školní didaktickou pomůcku s archeologickými nálezy, kterou Janu Havelkovi pomohl sestavit právě Jindřich Wankel.[4] Slavné nálezy z jeskyně Býčí skála přibližovaly návštěvníkům fotografie vybraných artefaktů, které jsou dnes uloženy v Přírodovědném muzeu ve Vídni.[5] Prezentovány byly také rozličné archeologické a paleontologické nálezy ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, které jubilant získal při svých výzkumech.

Během svého života se Jindřich Wankel věnoval několika různým oborům zároveň. Jako jeden z prvních se na Moravě systematicky zabýval speleologií, archeologií, antropologií a osteologií. Výrazně pozvedl úroveň na Moravě do té doby velmi podceňované archeologie. Jeho zásluhou získala pevné místo mezi dalšími vědeckými obory. Byl členem různých vědeckých společností u nás i v zahraničí. Už za jeho života se mu dostalo zaslouženého uznání. Například roku 1883 se stal čestným občanem města Blanska. Na počest jeho památky byly pojmenovány ulice v Olomouci, Brně a Jedovnici nebo náměstí v Blansku a Sloupu. Jeho činnost připomínají pamětní desky na blanenském zámku nebo na Blažejském náměstí v Olomouci. Nepochybně šlo o velmi všestranného a schopného člověka, který svůj život zasvětil poznávání naší minulosti. Patřil mezi zakladatele dnešního Vlastivědného muzea v Olomouci, které se snaží i nadále pokračovat v jeho úsilí.

Obr. 3. Diplom Jindřicha Wankla o absolvování studia medicíny v Praze z roku 1847. Foto: Pavel Rozsíval.

Poznámky

1 Více k osudům Jindřicha Wankla lze dohledat například zde: Kalábková, P. – Kostrhun, P. – Hlava, M.: Heinrich/Jindřich Wankel. 200 let od narození otce moravské archeologie. *Pravěk: časopis moravských a slezských archeologů. Nová řada*, roč. 30, 2021, s. 238–245. – Sovková, V.: Otec moravské archeologie Jindřich Wankel. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2021, č. 322, s. 149–153, zde další literatura.

2 K tomu Hlava, M.: Jindřich Wankel a vídeňská c. k. Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek. *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 159–175.

3 Děkuji touto cestou za zapůjčení exponátu Muzeu Blanenska v Blansku.

4 Děkuji touto cestou za zapůjčení exponátu Muzeu Komenského v Přerově.

5 Děkuji touto cestou za umožnění prezentace fotografií Přírodovědnému muzeu ve Vídni. Autorem fotografií je RNDr. Petr Zajíček. Za možnost jejich použití děkuji touto cestou Muzeu Blanenska v Blansku.

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2021

Odborné monografie, studie a články:

Krátký, V. – Petráček, P. – Nascimento, T. – **Čadilová, M.** – Škobrtal, M. – Stoudek, P. – Saska, M.:„Safe Documentation of Historical Monuments by an Autonomous Unmanned Aerial Vehicle". *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 2021, sv. 10, č. 11, s. 738/1–16.

Čadilová, M. – Škobrtal, M. – Krátký, V. ad.: Památkový postup – Průzkum uměleckohistoricky hodnotných interiérů za pomoci autonomního letu bezpilotní helikoptéry. Olomouc 2021.

Hlubek, L.: Výsledky záchranného archeologického výzkumu na předhradí hradu Tepenec v letech 1971–1975. *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 79–107.

Faltýnek, K. – **Hlubek, L.** – **Hradil, F.** – Přidal, T.: Sídliště z doby římské v Loučanech (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2021, č. 322, s. 79–95.

Faltýnek, K. – **Hlubek, L. – Hradil, F.**: Archeologické lokality a nálezy na území spádové obce Bílá Lhota. *Zajímavosti Litovelska. Sborník Muzejní společnosti Litovelska 2015–2020*, s. 27–48.

Hlubek, L.: Kachel s motivem tzv. Meluzíny ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 73, 2021, č. 3–4, s. 362–364.

Hlubek, L. – Janíčková, P.: Neznámá raně novověká forma na výrobu kachlů ve sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku. *Severní Morava*, roč. 65, 2021, sv. 107, s. 59–62.

Hlubek, L. – Přidal, T. – Tříska, J.: Nález denáru Vratislava II. z katastru Náměště na Hané (okr. Olomouc). *Numismatický sborník*, 2021, č. 35/1, s. 102–104.

Faltýnek, K. – **Hlubek, L.** – Churavá, R. – Přidal, T.: Novověká keramika z Náměště na Hané (okr. Olomouc). *Archeologie Moravy a Slezska*, roč. 21, 2021, s. 19–25.

Hradil, F.: Revize dvou moravských nálezů středověkých uherských dukátů – Chropyně (okr. Kroměříž) a Vacanovice (okr. Olomouc). *Numismatický sborník*, 2021, č. 35/1, s. 105–112.

Himmler, R. – **Hradil, F.:** Jan Michael Faselli, konstruktér slunečních hodin a jeho pobyt ve šternberském klášteře v letech 1732 a 1733. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2021, č. 322, s. 118–128.

Šrek, R.: Stavební rozvoj Karlovy Studánky ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Část II. *Časopis Slezského zemského muzea*, roč. 70, 2021, č. 1, s. 56–71.

Šrek, R.: František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936). Léta dětství a dospívání. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2021, č. 322, s. 40–68.

Informační články:

Čadilová, M. – Hlubek, L. – Hradil, F. – Jakubcová, A. – Jakůbková, H. – Sovková, V. – Šrek, R. – Urbášek, P.: Karel Podolský šedesátiletý. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci,* 2021, č. 322, s. 129–134.

Hlubek, L.: Bouzov (k. ú. Blažov, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 1, s. 207–208.

Hlubek, L.: Hněvotín (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 1, s. 234–235.

Hlubek, L.: Náklo (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 1, s. 243.

Hlubek, L.: Náměšť na Hané (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 1, s. 243–244.

Hlubek, L.: Bílá Lhota (k. ú. Červená Lhota, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 180.

Hlubek, L.: Hlubočky (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 227–228.

Hlubek, L.: Olomouc (k. ú. Olomouc-Řepčín, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 241.

Podolský, K. – Müller, K. – Šimůnek, M. V.: Jiří Louda / Život mezi erby. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci,* 2021, č. 322, s. 135–139.

Sovková, V.: Oči vidoucí. K životnímu jubileu Pavla Rozsívala, olomouckého výtvarníka a fotografa. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2021, č. 322, s. 144–148.

Sovková, V.: Otec moravské archeologie Jindřich Wankel. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci,* 2021, č. 322, s. 149–153.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovědní řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:
- **STUDIE** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ČLÁNKY / MATERIÁLY** – krátké příspěvky a práce v rozsahu do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ZPRÁVY / KRONIKA** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubrik „Studie" a „Články / Materiály" jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku je požadována nezávislá recenze, na jejímž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. V případě rubriky „Studie" jsou požadovány recenze dvě. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL. Zaslaný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:
- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie" a „Články / Materiály" také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt**;
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;

- **poznámky umísťujte výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí**;
- odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umisťujte číselný odkaz hned za toto slovo[1], vztahuje-li se k větnému celku, umisťujte číselný odkaz za interpunkční znaménko;[2]
- odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
- **shrnutí článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popisce;
- popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést celé jméno jejího autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

1 Seifertová, H.: Georg Flegel. Praha 1991, s. 15–17.

2 Richter, V.: *Raněstředověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

3 Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 2006, č. 292, s. 3–28.

4 Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. Střední Morava, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.

5 K v.: Krásný dar Klubu přátel umění. Moravský večerník, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

6 Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.

7 Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

8 Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.

9 Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

[10] LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltářní. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

[11] Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

[12] Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

[13] Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_ uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.

[14] Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovnik/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

[15] Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

[16] Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž".

[17] Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž", „táž" atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Reprofoto: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, ročník 2022, číslo 324
Periodický tisk územního samosprávného celku Olomoucký kraj

Redakční rada / Editorial Board
Mgr. Magda Bábková Hrochová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci, Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Beata Matysioková, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný
prof. RNDr. Aloisie Poulíčková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Mgr. Jakub Ráliš (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D. (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci)
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Jana Tkáčiková (Muzeum Beskyd Frýdek-Místek)

Odpovědní redaktoři / Executive Editors
Mgr. Robert Šrek, srek@vmo.cz, tel. 585 515 153 (společenské vědy)
Mgr. Magda Bábková Hrochová, maghroch@centrum.cz, tel. 739 991 799 (přírodní vědy)

Adresa redakce / Contact Address
Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká republika
tel.: +420 585 515 111; fax: +420 585 222 743

Sazba / layout
Jiří Jurečka

Tisk / Print
Vydavatelství Univerzity Palackého

Vydává / Published by
Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc; IČ 100 609

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.
Číslo 324/2022 vyšlo v prosinci 2022 nákladem 100 ks.
Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2022
www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

3

4

Vlastivědné
muzeum
v Olomouci